

ՊԵՏՅՐԱՏԻ ԵԺԱՆԱԳԻՆ ԻՐԱԴԱՐԱՆ

№ 40—45

№ 40—45

ՀԱՅԿԻ ՊԱՐՈՆՏԵՆ

ՄԵԾԱՊԱՏԻՎ
ՄՈՒՐԱՑԿԱՆՆԵՐԸ

ԳԵՐԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԱՆԻԹԵՐԵՆ

1984

891.99

Պ-34

ОТДЕЛ
НАЦИОНАЛЬНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

891.99
7-39

6 NOV 2011

ՊԵՏԱԳՐԱՆԻ ԵԺԱՆԱԳԻՆ ԳՐԱԳԱՐԱՆ

№ 43-45,

№ 43 45

H A P M.
2-10552

Հ. ՊԱՐՈՆՅԱՆ

914

4001

ՄԵԾԱՊԱՏԻՎ,
ՄՈՒՐԱՑԿԱՆՆԵՐԸ

Գ.Պ.Ե. Ե Լյուբ.
Ա. 1934 Դ
Այդ № 256

17.07.2013

100 VON 8-

50174

39937-69

Պատ. խմբ. Ա. Հայրյան, Տեխ. խմբ.՝ Տ.
Խաչվանքյան, Սրբազրիչ՝ Մ. Գևորգյան:
Դրավիտ 8408 (բ), Պատվեր 163 Հրատ.
2832, Տիրաժ 3000:

Պետհրատի տպարան—Յերեվան:

Հանձնված և արտադրության 24 I 1934 թ
Ստորադրված և տպագրության 5 V 1934 թ

Ա.

Հազար ութը հարյուր յոթանասուն...
չեմ հիշեր՝ քանիին, տեսեմքերի յերեսունը
մեկին—ներեցե՛ք, յերեսունին պիտի ըսեյ՛ն,
վասնզի տեսեմքերն յերեսուն որ միայն
ունի—յերկար և ընդարձակ թիկնոցի մը մեջ
փաթտըված միջահասակ և գիրուկ մարդ մը,
վոր Տրապիզոնի չոգենավեն նոր յելած էր,
Ղալաթիո նավամատույցին վրա կայնած՝ նա-
վակե մը յուր սնտուկները հանել կաշխատեր:

Կը ահսնեք՝ վորչափ պարզությամբ սկը-
սա: Պատմությունս հետաքրքրական ընելու
ջանքով և անկից քանի մը հարյուր որինակ
ավելի ծախելու համար չըսի, թե նույն որն
սաստիկ հով մը կար, թե տեղատարափ անձրև
կուզար, թե խառն բազմություն մը հետա-
քրքրությամբ դեպ ի Ղալաթիո հրապարակը
կը վազեր, թե վոստիկանությունն աղջիկ մը
ձերբակալած էր և այլն խոսքեր, վորովք վի-
պտաններն կսկսեն միշտ իրենց վեպերը: Յես
այլ կրնայի ըսել այս ամենը, բայց չըսի, վո-
րովհետև նույն որն վոչ հով կար, վոչ անձրև,
վոչ խուռն բազմություն և վոչ ձերբակալված
աղջիկ մը:

Արդ, առանց կասկածելու համատացեք պատմությանս, վոր ժամանակակից դեպք մ'է:

Այս ճամբորդն ուժոված եր զույգ մը խոշոր և սև աչքերով, զույգ մը հաստ, սև և յերկար հոնքերով, զույգ մը մեծ ականջներով և զույգ մը քիթեր... չե', չե', մեկ քիթով, թեպետ և բայց զույգ մը քիթերու տեղ կրնար ծառայել. անոր մեծությունը սխալեցուց զիս: Ուներ այնպիսի նայվածք մը, վորուն յեթեպ. Հ. Վարդովյան^{*)} հանդիպեր յուր աչերով, կը հարցուներ այդ մարդուն. «Ի՞նչ ամսական կուգես՝ թատրոնիս մեջ ապուշի դեր կատարելու համար»:

Սնտուկներն և անկողինն, վոր քուրջի մը մեջ ներփակված եր, նավակեն հանելուն պես ճամբորդն քաշեց քսակն և նավավարին իրավունքը վճարելով՝ բեռնակիր մը կանչեց: Հինգ բեռնակիրներ ներկայացան իրեն: Տարակույս չկա, վոր յեթե հինգ կանչեր, քսան և հինգ պիտի ունենար յուր առաջն մայրաքաղաքիս սովորությանը համեմատ:

— Վո՞ր կողմ պիտի յերթաք աղա, հարցուց բեռնակիրներեն մին՝ մեկ վտաքը սնտուկներեն թիույն վրա կոխելով:

*) Հակոբ Վարդովյանը 79-80-ական թվականների անվանի գործիչ եր, դերասան, թատրոնական խմբերի կազմակերպիչ:

— Բերա, Ծաղկի փողոց թիվ 2, պիտի յերթամ, պատասխանեց խոշոր մարդը:

— Շատ աղեկ, հասկցա, Բերա, Ծաղկի փողոց... պատմական փողոց մ'է, ըսավ հարցումն ընող բեռնակիրն և սնտուկ մը չալկելով սկսավ երթալ:

— Ծաղկի փողոցն յես ալ գիտեմ, ըսավ յերկրորդ բեռնակիրն և սնտուկին մեկն ալ ինք առնելուն պես՝ Բերայի ճամբան բռնեց:

— Յես ամեն ոք կերթամ Ծաղկի փողոցն, ըսավ յերրորդն և մարդուն անկողինը գետնեն վերցնելն, կռնակին վրա առնելն ու վաղեւն մեկ ըրավ:

Այս գործողություններն այնքան արագությամբ կատարվեցան, վոր մարդը չվարելով սկսավ չորս կողմը նայիլ՝ տեսնելու համար բեռնակիրներն, վոր բազմության մեջ անհայտ յեղած էյին:

— Ի՞նչ խայտառակություն է աս, պողաց վերջապես վոտները գետինը զարնելով, ո՞ւր տարին անկողինս և սնտուկներս, ատոնք ի՞նչ իրավունք ունին իմ անկողնուս և սնտուկներուս խառնվելու, ի՞նչ աներես մարդ են յեղեր այս տեղաց մարդերը. ինչ վոր կը տեսնեն, կառնեն, կը տանին:

— Ծաղկի փողոցը մենք ալ գիտենք, աղա՛, մեզի ալ բան մը տուր, վոր տանինք, ըսին մյուս յերկու բեռնակիրները:

— Ծաղկի փողոցն ալ գետնին տակն անցա՛

նի, դուք ալ, պատասխանեց մարդն, վորուն ալ տներն նեղութենէ կարմրիլ սկսած էին:

Յերկու բռնակիրները խնդալով հեռացան. և ճամբորդն ալ յուր սնտուկներուն յետեւն յերթալ կը պատրաստվէր, յերբ բարձրահասակ, թխադեմ, փոքր աչերով մարդ մը ուսերը տնկած, ձեռները չփելով և բռնազբոսյալ Ժպիտով մը մոտեցաւ անոր և քաղաքավարական ձևով մը ձեռները բռնելով հարցուց.

— Դո՞ւք եք Արիստղոմ աղա, յե՞րբ յեկաք, վո՞ր շոգենալով յեկաք, ի՞նչպէս եք, ձեր յեղբայրն ի՞նչպէս է, ազգային գործերն ի՞նչպէս են Տրապզոն, հացին գինը քա՞նի յհոն, անձրեւ յեկա՞վ այս որերս ձեր քաղաքը... վայ, Արիստղոմ աղա, վայ...

— Յես եմ Արիստղոմ աղա, հիմա յեկա, տաճկի շոգենալով յեկա, չատ աղեկ եմ, յեղբայրս ալ աղեկ է, ազգային գործերն ալ աղեկ են Տրապզոն, հացին գինը մեկ դահեկան է, անձրեւ չեկա՞վ այս որերս մեր քաղաքը, պատասխանեց փութով թիկնոցաբնակն՝ առանց ճանաչելու այս անձն:

— Ներեցեք, թողություն ըրեք, վոր չկրցի մինչև շոգենալ գալ գձեզ դիմավորելու համար: Ինծի գրված ձեր Տրապզոնէն, վոր այս շաբթու անպատճառ հոս պիտի գաք...

— Յես ատանկ բաներու չեմ նայիր:

— Արդարեւ մայրաքաղաքս ինքզինքը բախտավոր համարելու յե ձեզի պես պատվական

ազգային մը, շնորհալի յերկտասարդ մը, վողջամիտ մեկը...

— Սնտուկներս...

— Ազնիվ սիրտ մը, վեհանձն հոգի մը...

— Բեռնա...

— Հայրենասեր անձ մը...

— Կիրները...

— Ազգասեր, ուսյալ, կրթյալ...

— Սնտուկ...

— Դատարարակյալ...

— Ներքս առին, տարին...

— Ազնվասիրտ, ազնուախոհ, ազնվադեմ մեկը իր մեջ ունենալուն համար:

— Սնտուկներուս մեջ ատանկ բաներ չըկան, պատասխանեց Արիստղոմ աղան քալել սկսելով՝ բռնակիրները գտնելու համար:

— Թեպետեւ դուք զիս չեք ճանչնար, բայց յես ձեր գնդապետանը խիստ լավ կը ճանչնամ. ձեր շուսահոգի հայրն իմ լրագրոյս բաժանորդեր: Շատ բարի մարդ մ' եր, աղքատներուն վողորմություն կուտար, աղքատ աղջիկներ կը կարգեր և իրեն գիմողներուն բարություն կը ներ: Ասանկ վողորմած մարդերը չատ ապրելու յեն, բայց, ի՞նչ ոգուտ, անգութ մահը միշտ բարիները կառնէ և թող կուտա չարերն, վոր ազգին չարություն ընեն: Թողունք սակայն հինները և ուրիշ բանի վրա խոսինք: Շոգենավուն մեջ հանգի՞ստ եյիք:

— Շատ հանգիստ ձեյի, պատվականապէս

կերա, խմեցի և պառկեցա, պատասխանեց Աբիսողոմ աղան՝ քայլերն շուտ և մեծ առնել սկսելով:

— Յեթե հանգիստ չըլլայիք, վաղվան լրագրույս մեջ պիտի գրեյի և ընկերության ուշադրությունը պիտի հրավիրեյի, ըսավ խմբագիրն յետևեն վազելով:

— Շնորհակալ եմ:

— Կաղաչեմ, ըսեք ինձի, քանի՞ տարեկան եք:

— Քառասուն:

— Վաճառական եք, կարծեմ:

— Այո... յեթե անցագիր պիտի չիսել տաք, հարկ չկա, վասն զի հատ մը ունիմ:

— Ձե, վաղվան թերթիս մեջ պիտի գրեմ, վոր առաջի որը Տրապիզոնեն մայրաքաղաքս յեկավ մեծապատիվ Աբիսողոմ աղա յերևելի վաճառականն, վոր յուր լեզվագիտությամբ և վաճառականական հմտությամբն ծանոթ ե մեր ազգայիններուն: Տաճկերեն գիտեք կարծեմ:

— Վո՛չ:

— Ֆրանսերե՞ն:

— Վո՛չ:

— Անգղիերե՞ն:

— Վո՛չ:

— Գերմաներե՞ն:

— Վո՛չ:

— Վնաս չունի, յես լեզվագետ պիտի ըսեմ

ձեզի համար և ձեր վրայոք գովեստով պիտի խոսիմ:

— Ամեն Պոլիս յեկողներուն անունները ձեր թերթին մեջ կը գրե՞ք:

— Գրեթե ամենն ալ, յեթե ձեզի պես պատվավոր ազգայիններ ըլլան:

— Պոլիսն գացողներն ալ կը գրեք:

— Գրեթե կը գրենք, յեթե պատվավոր ազգայիններ ըլլան:

— Շատ լավ, իմ անունս ալ գրեցե՛ք, յես ալ պատվավոր ազգային մ' եմ: Մեր քաղքին մեջ արտերու, յեղերու, կովերու և ագարակներու տեր եմ... Ասոնք ալ գրե՛, ըսավ այնպիսի դեմքով մը, վոր կը հայտնէր, թե մեծ շահ մ' ուներ այս խոսքերուն հրատարակությանը մեջ:

— Հոգ մի՛ ընեք. խղճի և արդարության պարտք մը կատարելու համար անոնք ալ կը գրեմ:

— Յերկու յերեք հատ սպասավոր ալ ունիմ... անոնք ալ լրագրույդ մեկ կողմը կընա՞ս անցունել:

— Ի՞նչու չե:

— Վոսկիե ժամացույց և շղթա ալ ունիմ, բայց չոգենալուն մեջ չգողցնելու համար վրաս չառի. անոնք ալ գրել պե՞տք ե, հարցուց Աբիսողոմ աղան, վոր բոլորովին մոռցած եր սնտուկները:

— Ասոնք գրելու հարկ չկա:

— Շատ լավ, բայց մյուս ըսածներս լրագրույդ մեջ ամենեն առաջ դիր, վոր կարդան:

— Այնպես ընելու միտք ունիմ:

— Խոշոր գրերով գրե՞լ:

— Հանգիստ յեղեք. ամենեն խոշոր գրերով:

— Միայն հարուստ մարդերուն գալն. և յերթալն կը գրեք... այնպես չե՞:

— Այո:

— Յեթե աղքատ մարդերն ալ կը գրեք, չեմ ուզեր, վոր իմ անունս...

— Բնավ յերբեք, ստակ չունեցողներուն անունները բնավ չենք գրեր, նույնիսկ յեթե հազար վոսկի ալ տված ըլլան դպրոցի մը չինութեան համար:

— Ըսել է վոր դուք ամեն իրիկուն հոս կսպասեք Պոլիս յեկող կամ անկից մեկնող հարուստները տեսնելու և անոնց անունները հրատարակելու համար, վորպեսզի ժողովուրդն գիտնա, թե ո՞վ յեկած է և ո՞վ գացած է... Տարակույս չկա, վոր վաղը իրիկուն իմ անունս պիտի կարդամ ձեր լրագրին մեջ:

— Այո՛, ձեր հասցեն տվեք, վոր տեղական թղթատարով ղրկեմ լրագիրը:

— Բերա, Ծաղկի փողոց, թիվ 2:

— Շատ աղեկ, ըսավ իմ բազիրն և գրպանեն թուղթ մը հանելով բաժանորդներուն ցուցակին մեջ անցուց Արիստոյոմ աղան:

— Վաղը առտու լույսը չձգք վաճաճել, վոր կարդամ իմ անունս լրագրին մեջ:

— Իրիկվան դեմ կը ղրկեմ, վասն զի լրագիրս իրիկունները կը տպվի:

— Վորչա՛՜փ ուրախ կըլլայի, թե ձեր վաղվան լրագիրն առտուն տպեցիք... բայց վնաս չունի, իրիկվան թո՛ղ ըլլա, բավական է, վոր անունս խոշոր գրերերով գրվի:

— Այդ մասին հանգիստ յեղե՛ք. վաղը իրիկուն անպատճառ կը ղրկեմ լրագիրն ընկալագրով:

— Ընկալագրո՞վ... տեղական թղթա— տարով պիտի ղրկեցիք հապա... Ընկալագիրն ո՞վ է, տունս գիտե՞...

— Ընկալագիրն թուղթ մ'է, վորուն մեջ կը գրեմ «Ընկալա մեծապատիվ Արիստոյոմ աղային... լրագրո տարեկան բաժանորդագին մեկ ու կես վոսկի» և այդ թուղթը ձեզի կը հանձնեմ, վորով տարի մը իրավունք կունենաք իմ լրագիրս ընդունելու:

— Տարի մը շարունակ պիտի գրե՞ք իմ անունըս:

— Չե, բայց դուք բաժանորդ պիտի ըլլաք իմ լրագրույս՝ մեկ ու կես վոսկի վճարելով ինձի:

— Մեկ ու կես վոսկի՞... չառ է... յերեք քառորդ վոսկի չը բա՞վեր:

— Խմբագիրները բաժանորդագնույն վրա սակարկութիւն չեն ըներ...:

— Շատ լավ. ղրկեցեք ձեր լրագրերն և այն թուղթը, բան մ' կընենք:

— Սակայն չկարծեք, թե յես բաժանորդ գրելու նպատակով զձեզ տեսնելու յեկա, քով լիցի, այդ պզտիկությունը չեմ ընդունիր. բարեկամական պարտք մը կատարելու համար յեկա զձեզ տեսնելու:

— Հայտնի բան ե:

— Բնավ ձեր մտքեն չանցուցեք, թե այս մարդը մեկ ու կես վոսկի փրցնելու համար զիս տեսնելու յեկավ:

— Ձեմ անցուցեր:

— Վասն զի կան խել մը մուրացկան խմբադիրներ, վորք Պոլիս յեկողները կողոպտելու համար անոնց քովը կերթան և բաժանորդ կը գրեն զանոնք. յես այդ բանը չեմ կարող ընել, վասն զի բնությանս մեջ չկա... յես իբրև պատվավոր մարդ կուզեմ ապրիլ:

— Հասկցա, իբրև պատվավոր մարդ կուզեք ապրիլ:

— Ինձ հետ ձեր ունեցած այս տեսակցությունն ալ ուրիշի մի՛ գրուցեք, վասն զի տեսակ մը բախտախնդիր, չփառական անձեր կան, վորք բանդագուշական կենսագրություններ կը գրեն և իմ անձնականությունս կը խծբծեն:

— Կը հասկնամ, անձնականությունդ կը խծբծեն:

— Որինակի համար սա պարագային մեջ հանցանք մ' ունի՞մ յես. զձեզ դիմավորելու յեկա և խոստացա ձեր անունը լրագրույս մեջ հրատարակել. դուք ալ իբրև վողջամիտ ազգա-

յին մը բաժանորդ գրվեցաք. կաղաչեմ, ըսեք, ձեր կոկո՞րդը սըխմեցի, վոր ինձի բաժանորդ չըլլիք:

— Ամենևին:

— Ատթճանա՞կ ցցուցի:

— Բնավ յերբեք:

— Դանա՞կ քաշեցի:

— Վոչ. բայց ուրիշ տեղեր ատրճանակ կամ դանա՞կ ցցունելով բաժանորդ կը գրեն:

— Ատ ըսել չեմ ուզեր, սա ըսել կուզեմ, վոր դուք ձեր հոժար կամքով բաժանորդ գրվեցաք:

— Այո՛:

— Յեվ յես վեհանձնարար վարվեցա այս պարագային մեջ:

— Տարակույս չկա:

— Չվարվեցա այն խմբադիրներուն պես, վորք ոտարականի մը Պոլիս գալն իմանալուն պես՝ վազելով անոր տունը կերթան բաժանորդ գրելու համար:

— Այդ չփառականներն իրավունք չունին քու անձնականությունդ խծբծելու... դուն վստահ յեղի՛ր ինձի...

— Շնորհակալ եմ ձեզմե. մնաք բարով, Արիսողոմ աղա՛. որ մը մեր խմբագրատունը հրամեցեք խահվե մը խմելու:

— Շատ աղեկ. որ մը կուգամ: Վաղվանին մեջ անցունելու չը մոռնաք:

— Անհոգ յեղեք:

Արիստոզոմ աղան և խմբադիրն բաժնակցան իրարմե Բերայի քառուղվույն առջև, ուր հասած էյին խոսելով:

Արիստոզոմ աղան առանձին մնալով սկսավ ճամպան շարունակել՝ ինքն իրեն հետևյալ խորհրդածություններն ընելով.

«Յես ինքզինքս չեյի կարծեր այնչափ մեծ մարդ, վորչափ վոր կը կարծե այս խմբադիրն. բայց հարկավ ան ինձմե աղեկ գիտե իմ վորչափ մեծ ըլլալս, վասն զի խմբադիր մ'ե և ուսումնական ե...: Վաղը լրագրի մեջ իմ անունս տեսնողները անշուշտ իրար պիտի անցնին և հետաքրքրություն պիտի ունենան ինձի հետ տեսնվելու. վաղը պետք ե վոր կիրակի որվան հագուստներս հագնիմ և վոսկիե ժամացույցս ու շղթաս ալ դնեմ. սպասավորներս ալ հետս բերելու եյի. ո՞վ գիտեր...: Ամեն մարդ պիտի իմանա վաղը, վոր մեծ մարդ մը յեկած ե Կ. Պոլիս. ազնվախոհ, ազնվասիրտ, լեզվազետ, ուսումնական, դաստիարակյալ, կրթյալ և այլն մեկը, և յուրաքանչյուր կնիկ պիտի ըսե իր երկանը. «Մեր աղջիկը սա Արիստոզոմ աղային տանք»: Երբիկն ալ պիտի պատասխանե կնկանը. «Նայինք՝ Արիստոզոմ աղան մեր աղջիկը կառնե՞, անիկա հարուստ տեղե մը աղջիկ առնելուդե հարկավ»: Այս պատասխանին վրա երկան և կնկան մեջ վեճ մը պիտի ծագի և իրարու գլուխ պիտի պատառեն. վորո՞ւ հոգ... Անունիս լրագրին մեջ անցնիլն սա ոգուտն պի-

տի ունենա, վոր յերկու որվան մեջ հարուստ աղջիկ մը առնելով պիտի լմնցունեմ ամուսնության գործն, վորու համար միայն յեկած եմ հոս... այս ամուս...»:

Աղյուս բեռցված եչերու կարավանեն եչ մը բաղխըվելով Արիստոզոմ աղային դեմ՝ ընդմիջեց զայն իր խորհրդածություններու մեջ, ուր բնկղմված ըլլալով ուշադրություն չեր ընել առջևեն յեկող եչերուն, վորովք չի յե միշտ Բերայի մեծ փողոցը:

— Մեկդի կեցիր, ըսավ իշավար պարսիկն Արիստոզոմ աղային՝ արդարացնել ուզելով յուր եչը:

— Ատ խոսքը առաջ ըսելու եյիր, վոր զգուշանայի, — պատասխանեց Արիստոզոմ աղան և ճամպան շարունակեց:

Բ

Բեռնակիրներն վոչ լսած և վոչ ալ տեսած էյին Ծաղկի փողոցն, բայց քաջալերվելով կարգ մը մարդերէն, վորք գիտնալ կը ձևացունեն, ինչ վոր չեն գիտեր, և վորք խիստ բազմաթիվ են մեր ազգին մեջ, համարձակած էյին ըսել Արիստոզոմ աղային, թե չատ աղեկ գիտնիին Ծաղկի փողոցը:

Բեռնակիրներուն այս հանդգնությունն այնքան պարսավելի չե, վորչափ այն մարդերունն, վոր խոհարարություն ուսած են և

բանադատութեան կընեն, կամ քիչ մը յերկրա-
չափութեան պարապած ըլլալով՝ աստղերուն
շարժումներուն վրայոք կը ճառեն, կամ յերկու
սազ և չորս կով մեծցուցած ըլլալով՝ դաստիար-
ակութեան խնդիր կը հուզեն, կամ զավակ մ'
ունեցած ըլլալով՝ առաջին մարդուն վո՛ր աշ-
խարհի մեջ ծնած ըլլալուն վրա կատենաբանեն,
կամ վերջապես անանկ նյութի մը վրա կը
խոսին, վո՛ր բոլորովին ոտար է իրենց. այո՛,
այս մարդերուն հանդգնութիւնն ավելի յե,
վասնզի բանադատութեան կամ աստղագիտու-
թեան կամ մանկատաճութեան և այլն Մադկի
փողոց չէ, վոր ուրիշներուն հարցնելով անմիջա-
պէս սովորի մարդ: Յե՛վ արդարեւ բեռնակիր-
ներն, ամեն քայլափոխին, իրենց դեմն յեւնոդ-
ներուն հարցունելով՝ անմիջապէս գտան Մադկի
փողոցն և թիւ 2 տան դուռը զարկին. մինչդեռ
յես շատ ատենաբաններ մտիկ ըրած էմ, վոր
յոթը ութը ժամ շարունակ խոսելով՝ չեն կա-
րողացած իրենց փնտռած փողոցը գտնել և
ստիպւած են ուրիշ փողոցներու մեջ թափառիլ
և թափառեցընել իրեն ունկնդիրներն՝ անոնց
քթեն բռնելով:

Բեռնակիրները դուռը զարնելուն պէս դու-
ռը բացվեցավ և ներկայացավ իրենց թուխ և
յերկար դեմքով կին մը, վորուն դեմքին վրա
ժամանակն այնքան գծեր գծած էր զայն սրբա-
ղրելու համար, վորքան վոր կը գծէ «Մասի-

սի»¹⁾ խմբագիրն յուր չորս տող մեկ ձեռագրին
վրա, վոր կամ մեկուն վախճանիլը կիմացունեն
և կամ ուրիշի մը կարգվիլը:

Բեռնակիրները դռնեն ներս մտնելով
բեռները գետինը ձգեցին և սկսան իրենց
քրտինքը սրբել:

— Արիսողոմ աղային ըլլալու յեն ասոնք,
այնպէս չե՞, հարցուց բեռնակիրներուն թխա-
դեմ տիկինը:

— Անունը չըսավ մեզի, պատասխանեց
բեռնակիրներն մին՝ սև թաշկինակովն գլխուն
քրտինքը սրբելը շարունակելով:

— Ի՞նչ տեսակ մարդ էր:

— Խոշոր թիկնոց մը հագած էր:

— Ի՞նչ գույնով էր, ճերմա՞կ, թե թուխ:

— Վո՛չ, սև էր:

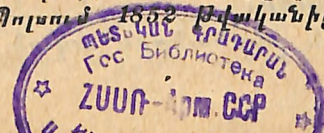
— Սե՞վ էր:

— Այո, սև, բայց աղվոր, անոր փաթտը-
վողը ձմեռը չմըսիր:

— Ատ ի՞նչ խոսք է, փաթտըվին ի՞նչ
պիտի ըլլա... յես քուկին գիտցած կնիկներեն
չեմ, հասկցա՞ր, ըսավ տիկինը յուր խոսքերը
չեչտելով:

— Վնասակար բան մը չըսի, փաթտըվե-
լով ի՞նչ կըլլա յեղեր, պատասխանեց բեռնա-

1) «Մասիս» — պահպանողական շաբաթաթերթ էր,
հետագայում որոթերթ և դարձյալ շաբաթաթերթ. հրա-
տարակվել է Պոլսում 1872 թվականից մինչև 1889
թվականը:

կիրն աթոռի մը վրա փռելով յուր թաշկինակն:

— Ատկե ավելի վնասակար ի՞նչ կրնա ըլլալ:

— Շատ բարակ բաներու մեր խելքը չը պառկիր:

— Յես կը պառկեցունեմ... դուն զիս կը ճանչնա՞ս...:

— Փաթտը վելեն ի՞նչ վնաս կուգա:

— Յես երիկ ունիմ, ինչո՞ւ պիտի փաթտը վիմ յեղեր անոր:

— Երիկ ունեցողներն ալ կը փաթտը վին. երիկըն ուրիշ, աս ուրիշ. աս կը տաքցունեն: Ըսենք վոր ձմեռը գիշեր մը դուրս յելար, փողոցին մեջ երկանդ չես կրնար փաթտը վիլ, բայց աս կոնակդ կառնես...:

— Արիսողո՞մ աղան:

— Թիկնոցը, տիկին... Արիսողոմ աղան կոնակի վրա կառնը վի՞:

— Մինչև հիմա թիկնոցի՞ վրա կը խոսեյիր:

— Խոսքերնիս թիկնոցի վրա չե՞ր մի... հապա դուն ի՞նչ հասկցար:

— Յես հասկցա, վոր Արիսողոմ աղային փաթտը վելու յե, կըսես:

— Տեր վողորմյա, տեր վողորմյա, տեք աստված, ըսավ բեռնակիրն՝ թաշկինակը քաշելով աթոռեն:

— Տիկինն բեռնակիրին տված բացատը ու-

թենեն դո՛ւ ըլլալով՝ հրամայական յեղանակով մ'ըսավ:

— Աս անկողինն և սնտուկները վե՛ր հանեցեք:

Բեռնակիրներն հնազանդելով բեռներն նորեն վերցուցին, և հազիվ թե սանդուղին առաջին աստիճանին վրա կոխած էյին, տիկինն պոռաց:

— Լեռնե՞ն յեկաք դուք:

— Վոչ, մեծ փողոցեն յեկանք:

— Գիտեմ, վոր մեծ փողոցէն յեկաք. այդ վտաքի ամաններով վեր կելնը վի՞, տեսե՛ք՝ ի՞նչ ըրիք տախտակներս, յես այսոր սրբեցի զանոնք, և հոգիս բերանս յեկավ:

— Ի՞նչ ընենք, ուրիշ վտաքի աման չունինք:

— Ինչո՞ւ կայներ յերեսս կը նայիք, չը հանե՞ք տը վոնք:

— Մի՛ պոռար, տիկին, մի՛ պոռար, կը հանենք:

Յեվ հանեցին իրենց վտաքի ամաններն, վորք ավելի մաքուր էյին, քան իրենց վտաներն:

— Ա՞յդ վտաքերով վեր պիտի յեխեք. կրկնեց տիկինն:

— Ուրիշ վտաք չունինք, այս վտաներով պիտի յեխենք, պատասխանեցին պանդուխտներն այնպիսի խղճուկ կերպով մը, վոր կարծես թե իրենց աղքատութեան պատճառով

յեղիու վոտքեն ավելի չեյին կրցած ունենալ, և վորպես թե հարուստներն չորս, հինգ կամ վեց վոտք ունեցած ըլլային:

— Վա՛ր իջեք, չեմ ուզեր, գետինը ձգեցե՛ք, յես կը տանիմ:

— Ատանկ ավելի աղեկ կըրլա:

— Ա՛հ, յես ի՞նչ ըսեմ իմինիս, վոր գործի չերթար, և առավրնե մինչև իրիկուն սրճարանները կերթա, կը նստի, ազգային գործերու վրա կը խոսի, զիս ատանկ խեղճ կը թողու, և յես ալ կստիպվիմ տունս մարդ ղնելու, մոմռաց ինքնիրեն տիկինն և սանդուղին առջև դրված թաց լաթով մը սանդուղին առաջին աստիճանն սրբել սկսավ:

— Տիկին, մենք սպասե՞նք պիտի...

— Յեթե խելքը գլուխը մեկն ըլլար, շարունակեց տիկինն ինքնիրեն, յես հիմա թագուհիի մը պես կյանք կանցունեյի. զավակ չունիմ, բան չունիմ. բայց ինչ ընեմ, վոր խելքը միտքը թաղական¹⁾ ընտրելու և թաղական վար առնելու վրա յե: Աստուծոմե գրոնան այն թաղականներն ալ, վոր ամենուս խեղճությանը պատճառ կըլլան կոր: Ինչո՞ւզ

¹⁾ Այսինքն թաղական խորհրդի անդամ:

Թաղական խորհուրդ—ըստ Ազգային սահմանադրութեան տաճկահայերի ինքնավարական որգանների հիմնական ըջիջն եր—թե Պոլսում և թե գավառներում—վոր ընտրվում եր տեղական ժողովրդի կողմից ըրջանի ազգային-կուլտուրական գործերը տնօրինելու համար:

պետք քուկին, Թնա՛չեն, ուզողը նստի, չուզողը չնստի, դո՞ւն մնացիր այս ազգին գործերը շտկող...

— Տիկին, մեր իրավունքը տուր, վոր յերթանք, պարապ տեղը չսպասենք հոս, ըսին բեռնակիրները:

— Վաղը յեկեք, պատասխանեց տիկինն. և բեռնակիրներն, վորք վաղը բառն ամեն որ լսելու վարժված եյին, տիկնոջ պատասխանին վրա դռնեն դուրս յելան:

— Թաղականի մը յետեեն ե ինկեր, շարունակեց տիկինն դարձյալ, և բնավ չմտմըտար, վոր ուտելու համար հաց պետք ե, միս պետք ե, յեղ պետք ե, բրինձ պետք ե. գանոնք յեփելու համար փայտ պետք ե, ածուխ պետք ե. ասոնք բնավ չը հարցուներ, առտուն լուսը չճղքված կերթա և իրիկվան մութուն կուգա: Ահա հյուրերնիս այսոր յեկած ե և ժամե մը հոս պիտի գա. հարկավ անոթի յե մարդն, առջևը բան մը հանելու յե, վոր ուտե, և մենք բան մը չունինք, վասն զի իրիկունները տուն յեկած ժամանակը կտոր մը միս կամ ձուկ չբերեր, վոր տունին մեջ կերակուր գտնվի... Թաղականեն ուրիշ բան չունինք տուններնուս մեջ, ամեն իրիկուն թաղական...

Տիկինն դեռ դիտողություններն լմնցուցած չեր և ահա յոթանասունի մոտ մարդ մը, վոր բանալիով բացած եր դուռն, ժպիտով ներս

մտաւ և բարեկեց տիկինը: Այս մարդը տիկնոջ ամուսինն էր: Յուր խորշումած հունտ ճակատն չափեն ավելի դուրս ցցված էր և այնպիսի դեմք մը ունեւր, վոր կարծես, թե մեկն զայն կը խտրտեր:

Այս մարդն հազիւ թե դռան սեմեն ներս վորտք կոխած էր, կինն առջևն յեղնելով՝ հարցուց անոր.

— Ո՞ւր եյիր մինչև հիմա, մարդ աստուծո:

— Ձեռ ըսեր, կնիկ, թաղականին գործն ալ այսոր լմնցուցինք. կիրակի ուր քվեարկությունը պիտի կատարվի, և բոլոր անդամները պատվավոր մարդիկ պիտի ըլլան: Թոքոս աղան ինձի քանի մը ողի խմցունելով յետևէս ինկաւ, վոր յուր ուղած մարդոցը քվե տամ, բայց յես իմ մարդոցս տվի, վասն զի իմ մարդիկս ինձի ամեն գիշեր ողի կը խմցունեն և չատ բարի և պատվավոր մարդիկ են, ուրիշներուն պես թաղին սնդուկեն ստակ չեն դողնար և դպրոցն ալ...

— Այդ խոսքերուն ատենը չե հիմա, շուտ մը գնա՛, կտոր մը միտ ա՛ռ:

— Թորոս աղան քիչ մը սրդողեցաւ, և ասկից վերջը հետո սքամալի չպիտի խաղաթո՛ղ չխաղա՞...:

— Յես քեզի ի՞նչ կըսեմ կոր... շուտ ըրե՛, գնա՛:

— Յես ալ տիրացու Մարտիրոսին հետ տամա կը խաղամ ասկից յետքը...

— Այդ խոսքերը վերջն ալ կընենք, Մանուկ աղա, գնա մտավաճառեն քիչ մը միտ առ ու բեր:

— Տիրացու Մարտիրոսին գլխուն յեկածը չես ըսեր, կնիկ. խեղճին կինն այս գիշեր մազ մնացեր է, վոր մեռնի յեղեր...

— Ինչո՞ւ:

— Մանչ մը բերեր է. բայց չատ դժվարությամբ. չորս դայակ և տասնվեց բժիշկ հազիւ կըրցած են տղան առնել:

— Խեղճ կնիկ...

— Վաղը քիչ մը գնա՛, գինքը տե՛ս:

— Կերթամ, հիմա դուն գնա, սա մօին գործը լմնցուր:

— Այս գիշեր անպատճառ միտ պե՞տք է:

— Հապա, Արիսողոմ աղային անկողինն ու անտուկները բերին, ինքն ալ հիմա կուգա:

— Իրա՞վ կըտես, կնիկ:

— Սուտ ինչո՞ւ պիտի խոսիմ:

— Շատ աղեկ ուրեմն. յեթամ պատվական միտ մ՛ առնեմ ու գամ:

Մանուկ աղան անմիջապես տունեն դուրս յեկաւ և հազիւ թե քանի մը քայլ առած էր, կինը յետևեն պոռալ սկսաւ.

— Մա՛նուկ աղա, մա՛նուկ աղա...

Մանուկ աղան յետ դարձաւ.

— Միսն ի՞նչով պիտի յեփենք, հարցուց կիները:

— Կուզես գետնախնձորով յեփե՛, կուզես լուբիայով:

— Ատ չե իմ ըսածս ածուխ չունինք, քիչ մ' ալ ածուխ առնեցիր:

— Շատ աղեկ, պատասխանեց Մանուկ աղան և սկսավ յերթալ:

— Մանո՛ւկ աղա, Մանո՛ւկ աղա, կանչեց տիկինը նորեն:

Յետ դարձավ Մանուկ աղան:

— Աղեկ ա', մինակ միտով չըլլար, քիչ մ'ալ բրինձ ա՛ռ, վոր ապուր մ' ալ չինենք:

— Աղեկ ըսիր, կնի՛կ, քիչ մ' ալ բրինձ առնենք:

Մանուկ աղան այս անգամ վազելով սկըսավ յերթալ. փողոցը դառնալու վրա յերբ կինն բոլոր ձայնովն յետևեն զայն կանչեց.

— Մա՛նուկ աղա, Մա՛նուկ աղա... Ման...

Կանգ առավ երեկն և վերստին յետ դարձավ՝ այս անգամ դեմքին զվարթության վրա քիչ մը զեղչ ընելով:

— Ի՞նչ կուզես...

— Մարդ աստուծո, շոգեկառքի պես կը վազես, ձայնս մարեցավ: Սոխ չունինք, աղ ալ չունինք, քիչ մ'ալ կազ կամ ճրագ առնելու չե, վոր վառենք. մարդը մութո՛ւն պիտի նստեցունենք:

— Աղեկ ա', ամենը մեկեն ըսե, վոր նըստարավաճառին յերթամ և պետք յեղածներն առնեմ, հարյուր անգամ յետևես կանչեցիր:

— Զուրի չի՛ ալ չունինք... գլուխս կապելու բան մը չունիմ, վոտքս հագնելու կոշիկ չկա. այս վիճակին մեջ ի՞նչպես Աբիսողոմ աղային դեմը յելնեմ:

— Հիմա ուտելիքը առնենք, վաղն ալ հագնելիքը կը մտմտանք, ըսավ Մանուկ աղան և դուռն ուժով մը քաշելով դուրս յեկավ:

— Մանո՛ւկ աղա, Մանո՛ւկ աղա...

— Ուղածիդ չափ պոռա՛, ա՛լ յետ չեմ դառնար, մոմռաց Մանուկ աղան և ճամբան շարունակեց:

Մանուկ աղան քանի մը փողոց դարձած եր, երբ կնկան ձայն մը առավ, վոր զինք կը կանչեր.

— Գործ չունիս նե, պոռալով յետևես վազե, ըսավ ինքնիրեն Մանուկ աղան՝ առանց գլուխն յետ դարձնելու՝ տեսնելու համար, թե ով եր զինք կանչողը:

— Մանուկ աղա, Մանուկ աղա, կրկնեց ձայնը, վոր տիրացու Մարտիրոսին տասնամյա աղջկանն եր:

Մանուկ աղան շարունակեց յուր ճամբան. և տիրացու Մարտիրոսին աղջիկն՝ քայլերն փութացնելով՝ տասը քայլ հեռավորությամբ մոտեցավ անոր: Խեղճին չունչը կըտրած ըլլալով՝ անգամ մ'ալ կրցավ պոռալ.

— Մանուկ աղա:

Դարձյալ պատասխան չառավ և ստիպվե-
ցավ քիչ մ' ալ քալելով Մանուկ աղային հա-
զուստի ծայրին քաշելու:

— Թո՛ղ տուր, կնի՛կ, ըսավ Մանուկ ա-
ղան՝ առանց յեռեւ նայելու:

— Բան մը պիտի ըսեմ:

— Մտիկ ընելու ժամանակ չունիմ. ըսած-
ներդ արդէն չեմ կրնար միտքս բռնել, հիմա
յեւեր, ուրիշ բաներ ալ պիտի ըսես...

— Դայակին տունը պիտի հարցունեյի...

Դայակ բառը լսելուն պես արթնցավ
Մանուկ աղան և յեռեւ տիրացու Մարտիրո-
սին աղջիկն տեսնելով՝

— Աղաւնի, դո՞ւն եյիր յետեւ վազողը.
հարցուց անոր:

— Ա....յո....յես... պատասխանեց Ա-
ղաւնին, վոր հեւալեն ա՛լ չեր կարող խոսիլ:

— Մայրդ ի՞նչպես է:

Աղաւնին կը հեւար:

— Չըսե՞ս, մայրդ ի՞նչպես է... դժբախ-
տությո՞ւն մը պատահեցավ:

Աղաւնին բոլոր պատասխանը հեւալ
եր...

— Հետաքրքրութենես պիտի ճաթիմ...
չըսե՞ս, աղջիկ, հեւալու ժամանակ է հիմա,
մայրդդ ի՞նչպես յեղավ:

— Մայ....րի....կա....ա....ղեկ է, բայց

....տը....ղան.... ծիծ չը....բռ....ներ....
կոր.... դա....յա....կը.... պի....տի....

— Շատ լավ, շատ լավ, աղջիկս, դուն
տուն գնա, դայակն յես կը դրկեմ:

Աղաւնին բաժնվեցավ Մանուկ աղայեն.
վոր ճամբան փոխեց դայակին տունը փնտռելու
համար:

Չուզելով մեր ընթերցողին ձանձրույթ
պատճառել կը թողունք Մանուկ աղան, վոր
ամեն քայլափոխին բարեկամի մը կը հանդի-
պեր և անոր կձանուցաներ կամ թաղականին
ընտրությունը կամ տիրացու Մարտիրոսին
կնկան մանչ զավակ մը բերելն կամ Արիստոզոմ
աղային գալը: Դառնանք հիմա Արիստոզոմ ա-
ղային:

Գ

Բաւական յերկար տարիներն ի վեր սո-
վորություն յեղած է, վոր շատերը ուսում
առնելու համար Ֆրանսա կամ Գերմանիա յե-
թալեն յեաքը մայրաքաղաքս կուգան կին առ-
նելու համար, և ընթերցողն ալ գիտե արդէն,
վոր Արիստոզոմ աղան ալ ուրիշ նպատակով յե-
կած չեր Կ. Պոլիս: Ընթերցողն չմոռցավ
նաև, թե այս ամուսնության խնդիրն վո՛րջափ
միտքը գրաված էր Արիստոզոմ աղային, վո-
ր առջեւն յեկող եչերը չտեսնելով՝ անոնց միտքն
դեմ բաղխվեցավ: Թերևս հարցվի, թե Արիստ-
ոզոմ աղային դեմ բաղխվող ավանա՞կն ալ ա-

մուսնության վերաբերյալ գործ մ' ունեն, վոր յուր առջևը չտեսաւ Արիստողոմ աղային պես խղճո րմարդ մը: Անոնք, վոր պատմության քիչ կամ շատ ծանոթություն ունին, գիտեն, վոր եւ չերը, վորոնց նախահայրերեն մին ժամանակով հրեշտակ տեսած ե¹), բնավ կարևորություն չեն տար մահկանացուներու և կողքեն, վոր միշտ մենք ճամբա բանանք իրենց: Արիստողոմ աղան յեթե պատմության տեղյակ ըլլար, կամ կին առնելու խնդիրով միտքն չգրադեցուներ, անշուշտ ճամբա պիտի բանար, այդ արարածներուն, վորք իրենց ականջներով Միդաս²) թագավորին ներկայացուցիչներն ըլլալու պատիւն ալ կը վայելեն:

Արդ, Արիստողոմ աղան եւերեն բաժնւելեն յետքը Ծաղկի փողոցը գտնելու համար անոր ասոր հարցումներ կողղեր: Վասնզի ինքն առաջին անգամ եր, վոր Պոլիս կողար, և Տրապիզոն բնակվող բարեկամներեն մին խորհուրդ տված եր իրեն, թե հանգիստ ուտելու և պառկելու համար հիշյալ փողոցը, հիշյալ թիվը կրող տունն իջնելու յեր: Այդ բարեկամն շարաթ մը առաջ Մանուկ աղային

1) Հրեշտակ տեսած եր Միջագետքի մոգ Բաղասամի եջն և (ըստ Աստվածաշնչի), վոր հրեշտակ տեսաւ և խոսեւ սկսեց:

2) Միդաս փուլուգիական առասպելական թագավոր եր, վորին պատժեց Ապոլլոն աստվածը նրա գլխին իշի ականջներ բուսցնելով:

ալ նամակով իմացուցած եր, վոր Արիստողոմ աղան իրեն տունը պիտի բնակեր: Արիստողոմ աղան իրեն տրված տեղեկություններուն համեմատ մեկ փողոցն կը մտնէր, մյուսն կելլեր, յերբեմն ալ սխալմամբ անել փողոցներու մէջ կը մտնէր, կը բարկանար, յետ կը դառնար և մեկ կողմեն ալ կը կասկածեր, վոր բռնակիրներն իրեն անկողինն և սնտուկներն առնելով չփախչեյին, թեպետ և անոնց հավատարմությունն չատերեն լսած եր:

Ժամու մը չափ Բերայի փողոցները չափեն յետքը՝ Արիստողոմ աղան հաջողեցաւ վերջապես գտնել Ծաղկի փողոցն, զոր չփոթելու չե նույն անունը կրող փողոցին հետ, վոր Բերայի հրդեհեն մոխիր դարձած իր հազար ութը հարյուր յոթանասունը չեմ հիշեր քանիին: Այս փողոցն Ծաղկի փողոց կանվանվեր սա պատճառով, վոր հոն բոլոր տուններուն պատուհաններուն առջև միշտ ծաղիկներ կը գտնվեյին:

— Յերկու թիվն վո՞րն ե, հարցուց, առանց գիտնալու, Մանուկ աղային կնոջը, վոր դռան առջև յուր երկանը գալստյան կապտաեր:

— Աս ե, հրամմե՛ցեք, Արիստողոմ յաղա, պատասխանեց տիկինը:

— Անկողինս և սնտուկներս բերի՞ն:

— Բերին, Արիստողոմ աղա. վեր հրամմեցե՛ք, Արիստողոմ աղա, յեթե կողքեք, քիչ մը հոգնություն առնելու համար սա պզտիկ տնո-

յակը նստեցեք, ըսավ կի՛նը գետնահարկի վրա պղտիկ խուց մը ցույց տալով:

— Շատ հոգնած եմ, քիչ մը հոս կը նստիմ:

— Ձեր կամքն ինչպէս վոր կուզե, այնպէս ըրե՛ք, Արիսողոմ աղա. տունը ձերն է, Արիսողոմ աղա. ձեր տունին պէս հանգեստ ըրե՛ք:

— Շնորհակալ եմ:

Արիսողոմ աղան պղտիկ սենյակը մտավ առաջնորդութեամբ տիկնոջ, վոր դամբար մը բռնած էր, վորուն կազը հատնելու վրա յեր:

— Ի՞նչպէս եք, Արիսողոմ աղա, տունէն ի՞նչպէս են, աղե՞կ են:

— Աղեկ են:

— Թող աղեկ ըլլան, ձեր դավակներն ի՞նչպէս են, Արիսողոմ աղա, դպրոց կերթա՞ն:

— Չափակ չունիմ:

— Ձեր տիկինն ի՞նչ կընէ, աղե՞կ է, Արիսողոմ աղա:

— Տիկին չունիմ դեռ:

— Կարգված չե՞ք, Արիսողոմ աղա:

— Չէ:

— Շատ լավ, հոս աղվորիկ աղջիկ մը գտնենք ու պոլսեցի ընենք քեզի, Արիսողոմ աղա:

— Անանկ միտք մը ունինք, պատասխանեց Արիսողոմ աղան. բայց աղջիկեն առաջ յես կերակուր կուզեմ, վասնզի առտմնէ ի վեր բերանս բան դրած չեմ:

— Շատ աղեկ, Արիսողոմ աղա, չատ աղեկ. հիմա կը բերեմ ձեր կերակուրն:

Տիկինը դուրս յելավ և դուռը բանալով սեմին վրա կայնեցավ՝ սպասելու համար Մանուկ աղային, վոր, ինչպէս կը հիշեն ընթերցողները, դայակ փնտռելու գացած էր:

Արիսողոմ աղան սենյակին մեջ միակ մնալով՝ բարձի վրա դրված Ձեն Հոգեւորն¹⁾ առավ և թղթատել սկսավ զայն. բայց վորովհետեւ մարդս անոթի յեղած ժամանակ գիրք չկրնար կարդալ, ինչպէս նաեւ չկրնար գիրք գրել, նորէն բարձին վրա դրավ Ձեն Հոգեւորն, վասնզի փորն կիմացունէր իրեն, թե Ձեն մարմնավորին պէտք ունէր, և սկսավ սենյակին մեջ պտրտելու:

— Կաղաչեմ, Արիսողոմ աղա, վոր ձեր տունին պէս հանգիստ ընեք, ըսավ տիկին՝ սենյակը մտնելով:

— Անհանգստութեան պատճառ մը չունիմ, միայն թէ անոթի յեմ և կերակուր ուտել կուզեմ:

— Կերակուրդ պատրաստվելու վրա յե, հիմա պիտի բերեմ, ըսավ տիկինը և դուրս

1) Ձեն Հոգեւոր — իսկական վերնագիրն է «Գիրք կոչեցյալ Ձեն Հոգեւոր», Պոլսի պատրիարք Հակոբի աշխատութիւնն է, լույս է տեսել Պոլսւմ 1757 թվականին. ունի կրօնական-բարոյախոսական բովանդակութիւն և մեծ հռչակ է վայելել հոգեւորականութեան շրջաններում:

յելալ նորեն դռան առջև երկանը սպասելու համար:

— Ի՞նչ տեսակ կնիկ ե աս, ըսավ Արիստո-ղոմ աղան, յերբ առանձին մնաց, զիս անոթի կը պահէ և կը պատվիրէ, վոր հանգիստ ըլլամ՝ անոթի մարդը հանգիստ կրնա՞ ըլլալ...

— Սեպե՛ թե յես ալ քու քույրդ եմ կամ աղջիկդ եմ, ըսավ վաթսնամյա տիկինը դարձյալ ներս մտնելով, յեթե բան մը կուզես, մի՛ քաշվիր, ըսե ինձի, վոր բերեմ:

— Շնորհակալ եմ:

— Յես կուզեմ, վոր իմ տունս յեկող հյուրերը չընեղվին:

— Կը հասկնամ. հիմակուհիմա կերա-կուրեն ուրիշ բան չեմ ուզեր:

— Կերակուրը պատրաստվելու վրա յե, հող մի՛ ընեք...

Տիկինը դեռ պիտի շարունակէր յուր բա-նակցությունն, բայց դուռը զարնվելով՝ դուրս վազեց շուտով, վորպէսզի դուռը բանա, երկը դիմավորէ և բերած պաշարներն առնէ ու կե-րակուր յեփէ:

— Վողջո՛ւյն, տիկին, ըսավ մեկը դուռը բացվելուն պես:

Հարկ չկա ըսելու, թե յեկողը կրոնավոր մ'եր, ինչու վոր անոնք միայն կը դործածեն վողջույնը:

— Որհնյա՛ տեր, պատասխանեց տիկինը:

— Ի՞նչպէս եք, աղե՞կ եք, տիկին:

— Փառք աստծո, տեր հայր:

— Մանուկ աղան հիմա դեմս յենելով իմացուց, վոր հյուր մը յեկած է ձեզի այսօր, յես ալ յեկա վոր հետը տեսնվիմ:

— Շատ աղեկ ըրեր եք, ներս հրամմեցեք, տեր հայր, ըսավ տիկինն՝ ցույց տալով խու-ցըն, վորուն մեջ Արիստողոմ աղան յուր անո-թությամբը կցրաղեր:

Քահանայն ներս մտավ:

Արիստողոմ աղան վոտք յելավ:

— Վողջո՛ւյն, Արիստողոմ աղա:

— Որհնյա՛, տեր հայր:

— Մեղավորս ձեր բարեպաշտության դալն իմանալով՝ աճապարանք յեկա ձեր ջերմեռան-դության պատվական վարպիսությունը հարցը-նելու. ի՞նչպէս եք, Արիստողոմ աղա:

— Աղեկ ենք:

— Միշտ աղեկ ըլլա՛ք, տեր աստված ձեր մեռելոց արքայություն և կենդանյաց ավուրս յերկարս պարգևեցե:

— Շնորհակալ եմ. դուք ի՞նչպէս եք, տեր հայր:

— Մեր աղեկությունը մի հարցունեք... Ժամանակիս աղեկությունը... Տեր աստված զձեզ համենայն փորձանաց և ի չարե ազատ պահեցե. Ժողովուրդն յերբ աղեկ ըլլա, քահա-նայներուն ալ յերեսը կը խնդա:

— Այնպէս է, տեր հայր, պատասխանեց Արիստողոմ աղան՝ յուր աչերն չգատելով բնավ Մեծպապի մուրացկանները

խուցին դռնեն, ուսկից կերակուր կը հուսար:

— Որհնա՛ծ, ժամանակը շատ գեշ է. ժողովուրդը շատ նեղութիւն կը քաշե, այս պատճառով ջերմեռանդութիւնն ալ որ ըստ որե պակսելու վրա յէ:

— Իրավ է:

— Բայց ի՞նչ պիտի ընենք, ի՞նչ կուգամեր ձեռքեն՝ համբերելեն զատ... Սուրբ գիրքը կըսես. վոր համբերեսցես իսպառ, նա կեցցես:

— Այնպես է:

— Յեթե չհամբերենք, բարկանալ պետք է, և մարգարեն կըսես. բարկանա՛յք և մի՛ մեղանչեք:

— Ճիշտ է, պատասխանեց Աբիսողոմ աղան, վորուն ականջը բնավ չէր մտներ քահանային խոսքերը և վոր քահանային ներկայութենէն նեղութիւն կիմանար. վասնզի, ինչպէս գիտեն ընթերցողները, կերակուրեն ուրիշ բանի պետք չունեն:

— Զի՛վո՛չ հացիվ միայն կեցցես մաբդ, այլ բանիւ տյառն:

Քահանայն քթախոտի տուփը ծոցեն հանեց և յերկու մատերովը քթախոտ լեցուց քթին ծակերուն մեջ և յետո, տուփը Աբիսողոմ աղային յերկնցնելով՝

— Հրամմեցե՛ք, որհնա՛ծ, ըսավ:

Աբիսողոմ աղան շնորհակալութեամբ առավ տուփն և քիչ մը քթախոտ քաշեց:

— Քիչ քաշեցիք, Աբիսողոմ աղա, կա-

դաչեմ, անգամ մ'ալ քաշեցեք, քթախոտը վնասակար բան մը չէ.

Աբիսողոմ աղան անգամ մ'ալ քաշեց, վորպեսզի խոսքը չերկարի և հյուրը մեկնի:

— Ի՞նչու աղեկ մը չեք քաշեր, Աբիսողոմ աղա, կրկնեց քահանայն, շատկեկ քաշեցե՛ք:

— Շնորհակալ եմ, տեր հայր, սովորութիւն չունիմ:

— Կը խնդրեմ մեղավորիս խոսքը մի՛ կոտրեք, քիչ մ'ալ քաշեցե՛ք:

— Ա՛լ չես քաշվիր, ըսավ Աբիսողոմ աղան մեկուսի և քիչ մ'ալ քաշեց:

— Դավիթ մարգարեն¹⁾ կըսես, վոր՝ մարդո վորպէս խոտո յեն ավուրք յուր...

— Քթախոտին համա՞ր կըսես:

— Զե՛, մեզի համար կըսես... և մենք ալ աշխատելու յենք, վոր այս վաղանցուկ կյանքին մեջ ուրիշներուն բարիք ընենք, աղքատ տնանկները խնամենք և յերբեմն ալ մեր ննջեցելոց հոգւոյն համար աղոթենք:

— Այնպես է:

— Պատրաստ գտնվելու յենք, վոր կանչվե՛նուս յերթանք:

— Իրավ է:

¹⁾ Դավիթ մարգարեն (մոտավ. 1010—970 թ. Ք. ա.) հրեական թագավոր էր, վոր հռչակվել է նաև վորպէս յենթադրական հեղինակ սաղմոսների մեծ մասի, վորոնք հոգևոր յերգեր էին հրեաների և քրիստոնեաների համար:

— Մեղավորս պիտի համարձակիմ խնդիրք մը ընել ձեր բարեպաշտությանը և կը հուսամ, վոր չեք մերժեր, վասնզի ձեր բարեպաշտությունը և ջերմեռանդությունը շատ աղեկ կը ճանչնամ մեղավորս:

— Հրամմեցե՛ք:

— Տեր աստված յուր անսպառ գանձը միշտ բաց պահէ հրամանոցդ պէս ջերմեռանդներուն:

— Շնորհակալ եմ:

— Մեկուն տեղ հազար տա, հազարին տեղ միլիոն տա ի շինություն սբ. յեկեղեցւոյ և ի փառս ազգին: Խնդիրքս սա յէ, վոր առաջիկա կիրակի կուգեմ ձեր ննջեցելոց հոգուն համար պատարագ մատուցանել: Ներեցե՛ք համարձակությանս, բայց իմ պարտքս է միշտ իմացունել, վոր ննջեցյալները մոռնալու չեն:

— Իրավունք ունիս, տեր հայր:

— Արդ յեթէ կուգեք, ըսեք, վոր յես ալ անոր համեմատ կարգադրություն մը ընեմ: Չկարծեք, թէ ծախքը մեկ մեծ բան մ'է. յերկու վոսկիով կը լըմննա: Նույն ուրը հատկապէս ծանուցում ալ կընենք յեկեղեցւոյ մեջ, վոր վասն հոգւոցն ննջեցելոց Արքիսոդոմ աղային ե նույն ամուր սուրբ և անմահ պատարագը:

— Շնորհակալ կըլլամ:

— Բան մը չէ, մեր պարտքն է:

— Հրամմեցե՛ք, յերկու վոսկին առե՛ք,

լրտով Արքիսոդոմ աղան՝ քսակէն յերկու վոսկի տալով քահանային:

— Թող այսոր մնար... Ի՞նչու տճապարեցիք, պատասխանեց քահանայն ձեռները բանալով:

— Ձե՛, առե՛ք:

— Վորովհետեւ կատիպեք, յես ալ կտանեմ սիրտդ չկոտրելու համար: Որհնյալ ըլլաք. տեր աստված ձեր տունը միշտ շեն պահէ, ձեր քսակը միշտ լեցունէ. ինչ վոր ունիս սրտիդ մեջ, տեր աստված կատարէ. գործերուդ հաջողություն տա և ամեն փորձանքներէ ազատ պահէ:

Քահանայն բարեմաղթությունները լմբնցնելուն պէս մնայք բարյավ ըսելով դուրս յերաւ:

— Վերջապէս խալսեցա, ըսով ինքնիքն Արքիսոդոմ աղան, սա մարդուն ձեռքէն. սա ինչ փորձանքներ են, վոր կուգան գլուխս այսոր՝ Պոլիս վոտք կոխելես ի վեր: Շոգենապէն հազիվ դուրս յերաւ եյի, խմբադիրին մեկը յերկու թամ գլուխս ցավցուց. անկից զատվեցա և մինչև վոր տունը գըտա, հազար նեղություն քաշեցի: Տուն յեկա, վոր քիչ մը շունչ տունեմ և կերակուր ուտեմ, տանտիկինը զիս անոթի կը պահէ և միշտ ներս կուգա, կաղաչէ ինծի, վոր բան մը հոգ չընեմ և հանգստությանս նայիմ: Աս ալ հերիք չեր, և ահա այս մարդը կուգա, բռնի քթախոտ քաշել կուտա ինծի և

Դավիթ մարգարեան խոսք բանալով՝ յերկու վոսկի կառնե, կերթա. յերթա բարով: Այս ամենը քաջեցինք անոթի փորանց. քայց սա կերակուրս ինչո՞ւ համար չեն բերեթ. այս դի- չեթ անոթի՞ պիտի պահեն զիս... աս ի՞նչ խայ- տառակություն ե...

Այս հարցումներն կուղղեր Աբիսողոմ աղան, և ահա կազն, վոր արդեն հատած ըլլալով տկար լույս մը կուտար, կը մարի և մութի մեջ կը ձգե հյուսրը:

— Իայց քաջվելու բան չե աս, կը շարու- նակե խոշոր մարդը, կամ ուրիշ տեղ մը յեր- թալու յե և կամ կինը կանչելով քանի մը խոսք ըսելու յե: Յես իմ քաղաքիս մեջ յերկու սպասավոր ունեյի, վոր դեմս բարե կը բռնե- յին. սեղանը կանուխ կը պատրաստեյին և իմ գործերս կը աեսնեյին. սպասավորներով վարժ- ված մարդ մը ինչո՞ւ այս նեղությունն քաջե հիմա:

— Աս ի՞նչ ե, կազը մարած ե... հարցուց տիկինը սենյակին դուռը բանալով:

— Այո՛, մարած ե, պատասխանեց Աբի- սողոմ աղան՝ զսպելով յուր զգացած նեղու- թյունն, վոր ավելնալու վրա յեր:

— Դուն հանգիստ յեղիր, Աբիսողոմ աղա, այդ բաները նայիլը մեր գործն ե:

— Այո՛, բայց յես անոթի յեմ և սպասելու կարողություն չունիմ:

— Յես ի՞նչ ըսի քեզի, դուն սիրտ մի՛

հատցուներ. ամեն բան ինձի ձգե՛, յես կը հոգամ:

Տիկինը շուտ մը դրացվույն տունը վա- ղեց և անոր կազն բերելով լուսավորեց Աբիսո- ղոմ աղային խուցը:

Դ

Այս լուսավորության վրա կես ժամ չան- ցավ, և Աբիսողոմ աղային ներկայացավ յե- րիտասարդ մը, վոր վաճառականի չեր նմա- ներ, սեղանավորի ալ չեր նմաներ, արհեստա- վորի ալ չեր նմաներ, գործավորի ալ չեր նմա- ներ, և վերջապես անանկ բանի մը կը նմաներ, վորուն նմանը չկա: Հազիվ յերեսուն յերկու տարեկան կը թվեր: Կապույտ աչերով, դեղին մազերով զարդարված ըլլալով՝ ուներ նաև յեր- կու մատ մորուք, վոր մայրաքարաքիս մեջ կամ սգո նշան ե և կամ չքավորության: Հագուստ- ներն այնքան հին եյին, վոր հնախույճները զա- նոնք գնելու համար մեծաքանակ գումար մը կուտային: Սակայն յեթե հագուստի մասին վա- նողական եր, դեմքի մասին քաջողական գո- րութուն ուներ այս անձը:

— Ծառա յեմ մեծապատվությանդ, մե- ծապատիվ տե՛ր, պոռաց այս յերիտասարդն սենյակեն ներս մանելով և մոտենալով Աբիսո- ղոմ աղային:

— Ի՞նչ կա, ի՞նչ կուզեք, հարցուց Աբի- սողոմ աղան վախնալով:

— Վսեմափայլ տե՛ր, ձեր գալուստն լսե-
լով փութացի հոս գալ, իմ խորին մեծարա-
նացս հավաստին ձեր վոտքերուն տակը դնել:

— Վոտքերո՞ւս տակը. շատ աղեկ, դի՛ր,
բոավ Աբիսողոմ աղան, վոր կը կարծեր, թե
մուծակ բերած եր իրեն:

— Շնորհակալ եմ, բարձրապատիվ տեր,
բոավ յերիտասարդը, գլուխը բացավ և սեղա-
նին վրա յելավ, կանգնեցավ:

Աբիսողոմ աղա այս տեսարանին առջև
բոլորովին չվարած՝ անհամբեր տեսնել կու-
զեր, թե ի՞նչ պիտի ըներ այս պարոնը սեղա-
նին վրա:

Յերիտասարդն ծոցեն թուղթը մը հանեց
և աչերն Աբիսողոմ աղային տնկելով՝ բոլոր
ձայնովը պուռաց.

— Տյարք և տիկնայք...

Աբիսողոմ աղա այս ահարկու ձայնն
վախնալով՝ նստած տեղեն յերկու կանգուն
փէր ցատկեց և չկրնալով ինքզինքը զսպել
պուռաց.

— Ո՞վ ե այս մարդը, հիմարանոցեն փա-
խած խե՞նդ ե, թե հիմարանոց յերթալու հի-
մար:

— Հայ ազգն, շարունակեց յերիտասար-
դը ձայնը քիչ մը իջեցնելով, այսոր այնպիսի
հանդես մը կը կատարե, վոր մեր հայրենյաց
ամենեն քաջ դուռնապանին նմիրված ե...

— Միտքդ ի՞նչ ե, յեղբա՛յր...

— Կար ժամանակ մը, ուր խավարը լուսո
դեմ կը կուվեր, տգիտությունը (գիտություն
դեմ, անցյալն ապառնիին դեմ, հրամայակա-
նը սահմանականին դեմ, սուրը գրիչի դեմ,
ատելությունը սիրո դեմ, կրակը ջուրին դեմ,
միսը բանջարեղենին դեմ. իսկ հիմա անցան
այն ժամանակները. անոնք անցյալ են, մենք՝
ապառնի, անոնք խավար վն, մենք՝ լույս,
անոնք տգետ են, մենք՝ գիտուն, անոնք սուր
են, մենք՝ գրիչ, անոնք ատելություն են,
մենք՝ սեր, անոնք կրակ են, մենք՝ ջուր, ա-
նոնք միս են, մենք՝ բանջարեղեն, անոնք վա-
րունդ են, մենք՝ խնձոր, անոնք փուշ վն,
մենք՝ վարդ. անցան, անցան այն դարերը,
ուր մարդկությունը տգիտության որորոցին
մեջ մեյ մը ասդին, մեյ մը անդին կերթար,
կուղար...

— Միտքդ ի՞նչ ե, յեղբա՛յրս, յես քեզի
բան մը չըրի, ի՞նչ կուզես ինձմե, գնա քեզի
բարկացնողին զրուցե՛ այդ խոսքերը...

— Այո՛, մարդկությունը կը չարչարվի,
կը նախաովեր անգութ բռնափորներու ձեռ-
քեն և չեր գիտեր, վորո՞ւ յերթալ և վորո՞ւ
բողոքել:

— Տեր վողորմյա՛... տեր վողորմյա՛,
բոավ ինքիրեն Աբիսողոմ աղան. քաշելիք աւ-
նինք յեղեր... յես կրնամ հիմա զինքը սեղա-
նեն վար առնել, բայց կը վախնամ, վոր ծոցեն

ատրճանակ մը կը հանե և կզարնե ինձի, վասն զի խիստ բարկությամբ կը խոսի:

— Իսկ յերբ գիտությունն յեկալ, չարունակեց ատենաբանը, և վանեց տգիտությունն, ինչպես լույսն՝ խավարը, սերն՝ ատելությունը, գրիչն՝ սուրը, ապագայն՝ անցյալը, այն ատեն, ա՛հ, այն ատեն... այո՛, այն ատեն, այո՛, կըսեմ, այն ատեն միայն հասկցվեցաւ, վոր մարդկություն, ազգ և հայրենիք բառերը բառարանները լեցնելու համար չին՝ վաճ բաներ չեյին, այլ ամեն մարդու մտքին մեջ, սրտին մեջ, հոգւոյն մեջ յերկաթյա տառերով և անջինջ կերպով դրոշմելու բառեր եյին...

— Յեղբա՛յր, կաղաչեմ, վար իջի՛ր և այնպես զրուցե՛ցաւ...

Ատենաբանը կայնած տեղը այնպես կը դողար, վոր Արիստղոմ աղային սիրտը կը հատներ, թե կազը գետինը պիտի իյնար:

Ուստի չուզելով այլ ևս համբերել՝ պոռաց ինքնակոչ ատենաբանին յերեսն ի վեր.

— Վա՛ր իջիր սրկե:

— Կաղաչեմ, մի սաստեր զիս:

— Վա՛ր իջիր, ապա թե վոչ...

— Մի՛ կոտրեր իմ սիրտս վոր ազգին համար կը բաբախե:

— Ինչ ըսելիք վոր ունիս, յեկուր քովս, մարդու պես նստե և ըսե. հոն տեղվանքը յեկնել ի՞նչ պիտի ըլլա:

— Կաղաչեմ, թո՛ղ տուր վերջացնեմ. ա՛հ, չես գիտեր, թե վորչա՛փ կը հուզվիմ, յերբ ճառ կկարդամ:

— Վա՛ր իջիր:

Ատենաբանը բռնեց կիջնա և կերթա աթոռի մը վրա կը նստի:

— Հիմա՛ զրուցե ինձի, միտքդ ի՞նչ ե, կըսե Արիստղոմ աղա բարկությամբ:

— Կաղաչեմ, մի բարկանար:

— Ինչ կուզես, զրուցե, չո՛ւտ, հիմա՛:

— Բարկությամբ մի՛ վարվիր հետս, վոտքդ պագնեմ, սիրտս լեցված ե, հիմա կըսկսիմ լալ:

Յիմ ատենաբանը կսկսի լալ:

— Լալու ի՞նչ կա, յեղբայրս:

— Ծառադ կը փափագի գրականությամբ խղզին ծառայել, բայց այս ազգը չատ ապերախությամբ կը վարվի յուր գրագետներուն դեմ:

— Ատոր մեջ յես ի՞նչ հանցանք տեսիմ:

— Դուք հանցանք չունիք և թերևս իրավունք ունիք... վոտանավորներ ունիմ գրած հայրենիքի վրա, սքանչելի կտորներ, պատվական տողեր, վորոնց մեջ յերևակայությունը, ավյունը, խանդն, հուրն ու բոցը սափանաթե կը սլանան:

— Շատ աղեկ, ատոր համար լալո՞ւ յե:

— Մեր ազգն անոնց հարգն ու պատիվը չը ճանչնար, զանոնք տղայական բաներ կը

կարծե և թող կուտա, վոր զանոնք գրողը ա-
նոթի մնա:

— Յես ի՞նչ ընեմ:

— Կաղաչեմ, քաղցրությամբ վարվե՛
հետա:

— Ի՞նչ ըրած ունիմ քեզի:

— Ձեզի պիտի աղաչեյի, վոր ..

— Ի՞նչ, շո՛ւտ ըսե...

— Մի՛ պոռար յերեսս ի վար, հոգիդ սի-
րես, հիմա կսկսիմ լալ...

Նորեն սկսավ լալ գրագետը:

— Տեր աստված, դուն համբերություն
տուր, ինձի, ըսավ Աբիսողոմ աղան մեկուսի:

— Խնդիրքս սա յեր, վոր կուզեյի տպել
տալ քիչ մը առաջ կարդացած ճառս...

— Գնա տպել տո՛ւր, քու ձեռքեդ բռնող
կա՞:

— Պիտի խնդրեյի ձեր մեծապատվութե-
նեն, վոր տպագրության ստակը դուք տա-
յիք:

— Ինչո՞ւ... Ի՞նչ պատճառ կա, վոր քու
ճանիդ համար յես գրամ տամ: Լավա՞ծ բան
է, վոր մեկը իրեն շահուն համար գիրք տպե, և
ծախքն Աբիսողոմը տա...

— Կը խնդրեմ, սիրտս արդեն խոցված է,
դուք ալ նոր վերք մը մի՛ բանաք հոս:

— Ի՞նչու վերք պիտի բանամ յեղեր. դնա՛
բանըդ, յեղբա՛յր, փորձանք յեղար գլխուս:

— Գիտե՞ք՝ վորքան ծանր է գրագետի մը
ասանկ խոսքեր լսելը...

— Ձեմ գիտեր և գիտնալ չեմ ուզեր:

— Բանաստեղծի մը սիրտ չատ փափուկ
է, ամենաթեթև խոսքե մը կը վերավորվի:
Այս նյութին վրա վոտանավոր մը գրած ու-
նիմ, կարդամ, մտիկ ըրե՛ք:

— Վոտանավոր մտիկ ընելու ժամանակ
չունիմ:

— Կաղաչեմ, վոտանավորիս հետ խստու-
թյամբ մի՛ վարվիք. այն վոտանավորին հա-
մար, զոր դուք չեք ուզեր մտիկ ընել, յերկու-
ամիս աշխատած եմ յես և յերբ վոր անոր
նախատվիլը տեսնեմ, արժանապատվությանս
կը վերավորվի: Կաղաչեմ, վոտանավորիս
համար գեշ մի՛ զրուցեք... Կխնդրեմ, թույլ
տվեք ինձ կարդալ զայն անգամ մը...

— Յես վոտանավոր մտիկ ընելու չեկա
հոս:

— Շատ լավ. վողբերդություն մը գրած
եմ, անոր վրայեն անցնի՞նք:

— Ձեմ ուզեր. յես անոթի յեմ հիմա, կե-
րակուր պիտի ուտեմ:

— Շատ լավ, ուտելիքի վրա ատենաբա-
նություն մը ընեմ:

— Ժամանակ չունիմ մտիկ ընելու:

— Կաղաչեմ, այդ խոսքը ուրիշ անգամ
մի՛ ըսեր, ատիկ ավելի ծանր խոսք չկա հեղի-
նակի մը համար, վոր յուր մեկ աշխատասի-

ըությունն ուրիշի կարդալու փափաք կը հայտնէ: Կը խնդրեմ, բարձրապատիվ տեր, քաղցրությամբ վարվեցեք հեղինակներու հետ:

— Գլխուս վրա՞ նստեցունեմ քեզի:

— Վոտքըդ պաղնեմ, մի ծաղրեք զիս, ինչո՞ւ ձեր գլխուն վրա նստեցունեք:

— Ի՞նչ ընեմ հապա, քսակս քեզի՞ տամ՝ հեղինակներու հետ քաղցրությամբ վարված ըլլալու համար:

— Վո՞չ, միայն ճառիս տպագրության ծախքը:

— Քանի վոսկիով կըլմննա գործդ:

— Չորս վոսկիով կըլմննա, բան մը չէ, իմ Մեկենասս¹⁾ պիտի ըլլաս, յես ալ քու տնունդ վոտանավորով մը գրքույկին ճակատը պիտի դնեմ:

— Ճակա՞տը դնես պիտի:

— Այո՛:

— Ինչո՞ւ համար:

— Վորպեսզի ամեն մարդ գիտնա, թե ձեր ստակովը տպված է այն գիրքը:

— Շատ լավ, պատասխանեց Աբիսողոմ:

1) Մեկենասը (մեռել է 8 թ. Ք. ա.) հռոմեական արխատուհան, պետական գործիչ և զբաղանալի տեր: Հայտնի է գրականութանը ցույց տված հովանավորութեամբ: Անունը ստացել է համալսարանին հռչակ և դարձել հաս ընդ հաս անուն ամեն մի ունեորի համար, վոր հովանավորում է գիտությունն ու արվեստը:

աղան և քսակն չորս վոսկի հանեց, տվավ: Հեղինակն հազար հարգանք մատուցանելով՝ դուրս յեկավ:

Աբիսողոմ աղան յետևեն կանչեց զինքը և հարցուց.

— Չկրնա՞ր ըլլալ, վոր գրքին ճակատը սպասավորներու ալ անունները դնես և իմացունես ազգին, վոր Աբիսողոմ աղան կովեր, վոշխարներ, եշեր և ագարակներ ունի՝ յոր քաղաքին մեջ:

— Այ՛, ձեր ըսածները հովվերգության ճյուղին կվերաբերին:

— Չեմ հասկնար:

— Ատոնց վրա վոտանավորներ կը գրվի, յեթե փափագիք վոտանավոր մը չինեմ:

— Ի՞նչ ընեմ վոտանավորը:

— Լրագրին մը մեջ տպել կուտաք:

— Կը տպե՞ն:

— Ինչո՞ւ չպիտի տպեն. յեթե կես վոսկի տալու ըլլաք քառասուն անգամ կը տպեն:

— Շատ աղեկ. ադ ըսածդ գրե՛:

— Գլխուս վրա:

— Բայց աղվոր բան մը ըլլա:

— Շատ լավ:

— Այնպես վոր տեսնողը հավնի:

— Հարկա՛վ:

— Վաղը առտու կբերե՞ք:

— Վաղը առտո՞ւ... Ի՞նչ կըսեք... մեկ ա-

միսեն հագլիվ կընամ պատրաստել:

— Մե՞կ ամիսէն:

— Հագի՛վ. վոտանավորը կարդալը վրու-
րին ե, լայց գրելը՝ դժվար: Գեղեցիկ վոտա-
նավորի մը համար քիչէն քիչ յերկու ամիս
պետք ե:

— Ի՞նչ կըսեք...:

— Այո՛, բայց յես կաշխատիմ ամիսե
մը ըմբոսել:

— Ատ ի՞նչ դժվար բան Ե յեղեր:

— Ի՞նչ կարծեցիք հապա. յերկու ամիս
պիտե սպասեմ, վոր մուսաս գա և ներշնչե
ինձի, վորպեսզի գրեմ. առանց մուսայի վո-
տանավոր չը գրվիր:

— Յեթե այդ մուսան գալու չըլլա՞...

— Անպատճառ կուգա:

— Ձը կընա՞ր ըլլալ, վոր նամակ գրես և
աղաչես իրեն, վոր շուտ մը գա, և դուն ալ
յերկու ամիս չսպասես:

— Անիկա ինքնիրեն կուգա, նամակի
արեւք չունի, մեծապատիվ տեր:

— Ո՞ւր կը նստի... շատ հեռո՞ւն ե...

— Այո՛, շատ հեռու յե, բայց կուգա:

— Յամաքե՞ն, թե ծովէն:

— Ձե՛, մեծապատիվ տեր, չե՛:

— Ո՞վ ե ուրեմն սա գետնին տակն անցնե-
լուն մարդը... ուսկի՞ց պիտի գա... ըտե, վոր
համբա մը մտմտանք ու բերել տանք...: Յե-
թե մեկ երկու վոսկի տանք, այս շաբաթ կու-
գա՞:

— Այո՛, յերկու վոսկի տալուդ պես գոր-
ծը կղյուրանա, և մուսայս այս շաբաթ վազե-
լով կուգա, պատասխանեց անմուսա բանա-
տեղծը վոսկի բառը լսելուն պես:

— Գրե՛ ուրեմն իրեն, իմ կողմես ալ հա-
տուկ բարեններ ըրե՛ և ըսե՛, վոր Աբիսողոմ
աղան քեզ տեսնել կուգե:

— Գլխուս վրա: Մնայք բարյավ, տեր,
չնորհակալ եմ ձեզմե, ծառա յեմ ձեր մեծա-
պատվությանը և կաղաչեմ ընդունիք...

— Վոչ, ըսավ Աբիսողոմ աղա բարկու-
թյամբ, ա՛լ յերկար ըրիր. ահա ինչ վոր ըսիր,
ընդունեցի և դեռ ի՞նչ կուգես, վոր ընդու-
նիմ...

— Խորին հարգանացս հավաստիքը,
տեր... վորով մնամ ձեր մեծապատվության
ամենախոնարհ ծառա:

— Շատ աղեկ:

Մեկնեցավ բանաստեղծն՝ յերկու վոսկի-
ով բերել տալ խոստանալով մուսայն, զոր
վոմանք ավելի աժան գնով բերել կուտան:
Մուսայի մ՛ որականն հյուանի մ՛ որականն
ավելի չե այժմ:

Աբիսողոմ աղան, ինչպես դիտեցին ընթեր-
ցողներն, կը մոռնար յուր անութությունն ա-
մեն անգամ, վոր մեկն անոր խոսք կուտար
անունը լրագրի մեջ անցունելու և կամ յեկե-
ղեցվո մեջ ծանուցում ընելու. ինչպես նաև
յուր քրակին բերանը կը բանար և դրամով կը

— Շատ լավ. հրամայեցե՛ք:

Մանուկ աղան յերկնցուց գավաթն Աբիսողոմ աղային, վոր ի մի ումպ կլլեց զայն, աշխնքն ողին. գավաթը չհասկնաք:

— Անուշ ըլլա, Աբիսողոմ աղա:

— Շնորհակալ եմ:

— Զեր կենդանությանը:

— Վողջ յեղե՛ք:

Մանուկ աղան ողին ջրով բարեխառնելեն յետքը խմեց զայն ի չորս ումպ:

— Տիկինը մինչև վոր կերակուրներն տաքցունե և բերե, մենք կրնանք խոսել և ժամանակ անցունել, այնպես չե՞, Աբիսողոմ աղա:

— Այո, պատասխանեց հյուրն այնպիսի յեղանակով մը, վոր կը հասկցուներ, թե ավելի լավ եր նախ կերակուր ուտել և ապա խոսիլ:

— Մտիկ ըրեք ուրեմն այսոր մեր գլուխն յեկածները: Քանի մը չարաթե ի վեր թաղականի մը ընտրության յետեւ ինկած ենք: Դուք հիմա ձեր մտքեն պիտի ըսեք, թե՛ մա՛րդ, թաղականը քուկին ինչո՞ւղ պետք: Անանկ չե՞, Աբիսողոմ աղա, ազգին գործը յես չնայիմ, դուն չնայիս, ան չնայի, ո՞վ նայի ուրեմն. ինչուս պետքը շատ գեշ բան է, անով մարդ մեկդի կը քաշվի, և ազգին գործերն ալ յերեսի վրա կը մնան: Իմ գիտցածս՝ ամեն մարդ ձեռքեն յեկածին չափ ազգին գործերուն

ալ աշխատելու յե: Հատ մ՝ ալ կը խմե՞ք, Աբիսողոմ աղա. ախորժակ կը բանա:

— Սովորությունն չունիմ մեկ գավաթեն ավելի խմելու:

— Մեր գավաթներն պզտիկ են, մանավանդ թե Պոլսո ողն ալ կը վերցունե:

— Շատ լավ:

Յերկու բարեկամներ մեյմեկ գավաթ ևս խմեցին իրարու կենդանությանը, և Մանուկ աղան սկսավ ատենաբանության:

— Այս առու, ըսով, մեր թաղին ազգային գրոսարանը գացած ժամանակս, ձեզմե աղեկ չըլլա, մեր բարեկամներեն Մելքոն աղային հանդիպեցա: Այս Մելքոն աղան նախ Բարթողիմեոս աղայի աղջիկն առած եր: Բարթողիմեոս աղան ալ ժամանակով մատով կը ցցունեն յեղեր, իբրև բարի մարդ, հյուրատեր մարդ, ազգատեր և բարեպաշտ մարդ, և շուկային մեջ շատ խանութներ ուներ, վորոնցմե տարին բավական յեկամուտ կառներ: Քանի մը տարիեն Մելքոն Աղային կինը մեռավ, և Մելքոն աղան համետադործ Նիկողոսին աղջկան հետ կարգվեցավ: Այս աղջիկն քանի մը յեղբայրներ ունի, վորոնց մին Ամբակում մը յեղբայրներ ունի, վորոնց մին Սմբակում աղային քով գրագրություն կընե: Այս Ամբակում աղան ալ տղա մը ուներ, վոր թուղթ խաղալով հորը շատ ստակը կերպ և վերջեն Ռուսաստան փախավ: Այս տղան Մարգար յեպիսկոպոսին քրոջն թոռան յեղբորորդին եր:

հետը սահարկության սկսելով՝ վերջապես տասն և հինգ դահեկան կը հավանի տալ, այն պայմանով, վոր ժամագործն յուր առջևը մաքրե ժամացույցը, վասնզի թորոս աղան, ահանջը խոսի, ինչպես ըսի, և վոչ մեկու մը վստահություն ունենալով՝ չեր ուզեր յուր ժամացույցն ժամագործին հանձնել և յերթալ՝ վախնալով, վոր ժամացույցին մեջն բան մը կը գողցվի, կամ ժամագործը դիտմամբ կավրե ժամացույցն՝ մեծ ծախք մը բանալու համար, ինչպես վոր կընեն շատ մը ժամագործներ, յերբ քանի մը ուր անգործ մնան։ Ժամագործն յուր պատվույն դեմ անարգանք կը համարի թորոս աղային առաջարկությունն և կը բարկանա։ Յեթե դու ըլլայիր ժամագործին տեղ չե՞յիր բարկանար։

— Կը բարկանայի, պատասխանեց Արիստոյոմ աղան, վոր խելքն ու միտքը ապուրի զըրկած ըլլալով՝ բնավ ահանջ չեր կախեր Մանուկ աղային ըրած պատմությանը։

— Թորոս աղան, ահանջը, խոսի, կրակ կը կտրի ժամագործին բարկանալուն վրա և քանի մը ծանր խոսքեր կընէ իրեն, վոր ընելու չեր. այնպես չե՞ր։

— Այնպես է, պատասխանեց դարձյալ Արիստոյոմ աղան մեքենաբար՝ միշտ հավանության պատասխաններ տալով իրեն յեղած հարցումներուն, վորպեսզի խոսքը չերկարի և կերակուրը ըերեն։

— Ժամագործը կը վռնտե թորոս աղան, ահանջը խոսի. թորոս աղան ալ, ահանջը խոսի, խանութեն դուրս յեղնել չուզեր՝ վռնտովին իրեն պղծտիկություն համարելով. դուն ալ ըլլա՛ս, չես յեղա՞ր ա՛ր։

— Չեմ յեղար ա՛ր, պատասխանեց Արիստոյոմ աղան, վոր չեր գիտեր, թե ուսկից չեր յեղար և ինչո՛ւ չեր յեղար. վասնզի, ինչպես րոխք, թորոս աղային ըրած պատմության և վոչ մեկ բառը յուր ահանջը մտած եր. միայն հարցումներու կը պատասխաներ։

— Ծեծկըվուքը կսկսի. ժամագործն ապուրկ մը կը զարկե թորոս աղային, ահանջը խոսի, թորոս աղան, ահանջը խոսի, կից մը կուտա ժամագործին. կարծեմ ով ալ ըլլար, թորոս աղային տեղը, ուրիշ կերպով չպիտի կրնար պատասխանել ժամագործին ապուրկին։ Վտարգ պագնեմ, Արիստոյոմ աղա, ըսե՛, այնպես չե՞ր։

— Դուք ալ հոս դոմադեսո՞վ կը չինքք, հարցուց մեկեն ի մեկ Արիստոյոմ աղան։

— Դոմադեսո՞վ...

— Այո՛, ուրիշ տեղեր դոմադեսով կը չինեն յեղեր։

— Ժամացույցը։

— Վո՞ր ժամացույցը։

— Թորոս աղային ժամացույցը։

— Թորոս աղան ո՞վ է։

Մտիկ չըրի՞ր ուրեմն ըրած պատմութիւնս:

— Ըրի, կատարյալ մտիկ ըրի, ըսավ Արիստոգոմ աղան, վոր յուր դոմադեսի հարցումովն հաստատեց, թե միտքն ապուրի, ապուրեն դոմադեսի, դոմադեսեն Պոլսո մեջ բրինձի ապուրին ինչպես շինվելուն գնացած եր, և բնավ ունկն չեր դրած Մանուկ աղային խոտքերուն:

Արիստոգոմ աղան շատ իրավունք ուներ յուր տան տիրոջը յերկարաձիգ ճառն մտիկ չընելու, մանավանդ անոթի փորով:

Աշխարհիս վրա կան մարդեր, վորք կը կարծեն, թե իրավունք ունին մեկու մը քթեն բռնել և ժամերով անոր գլուխը ցավցունել: Ուրիշներ ալ կան, վոր իրենց խոտքերը մտիկ բնել տալու համար մարդը կը փնտռեն և յեթե չը գտնեն, պատրաստ են հոժարակամ որական վարձ մ' ալ տալ. վոմանք ալ ամասկանով ունկնդիր կը փնտռեն: Շատ անգամ ինձի ալ պատահած է այս փորձանքը, և յես մտիկ բռնել ձեռացունելով՝ իմ գործին վրա խորհած եմ. հավանութեան պատասխաններ տալով ինձի յեղած հարցումներուն՝ այնպես է պատասխանած եմ, յեթե այնպես չե՞ հարցվեր ինձի. արդարութեամբ ալ այս է պատասխան տված եմ, յերբ արդարութեամբ ալ այս չե՞ հարցումն ուղղվեր ինձի. իրավունք ունիս բացած եմ, յերբ իրավունք չունի՞մ հարցումն

յեղած ե, վորպեսզի խոտքը կարճ կապվի: Դժբախտութեամբ հոն է, վոր գլուխդ ցավցնողն յերբեմն այնպիսի հարցում մը կընես, վորուն պատասխանելը դժվար է, վասնզի վճիռ տալը քեզի կը թողու: Որինակի համար, լմնցնելն յետքը ճառն, զոր դու բնավ մտիկ ըրած չես, կը հարցունես քեզի:

— Մարկոս աղա՞ն իրավունք ունի, թե Կիրակոս աղան:

Ի՞նչ պատասխանելու յե. գործին վրա բնավ տեղեկութեամբ չունիս. վորո՞ւն տալու յե իրավունքը. մանավանդ գիտնալու յե, թե իրավունքն վորու պետք է տալ, վորպեսզի գլուխդ ցավցունողին սիրտը չը ցավի: Ասոր ալ յես դյուրին ճամբան գտած եմ և հետևյալ պատասխանները կուտամ.

— Գործն անուշութեամբ լմնցնելու յե:

— Այո, բայց իրավունքը վորո՞ւն քովն է:

— Ի՞նչ ոգուտ... Գեշ մարդու հետ գլուխ

չէլնրի՞ր:

— Այո՛, բայց կաղաչեմ ըսե՛, յերկուքեն վո՞րն իրավունք ունի:

— Ինչո՞ւ կատիպես, վոր ըսեմ, յեղրա՛յր, յերկու անգամ յերկու չորսի պես հայտնի յե իրավունքին ուր ըլլալը:

Շատերն այս պատասխաններովս գոհացուցած եմ. բայց վոմանք ալ կան, վոր կարծես զքեզ վոստիկանութեան պիտի հանձնեն, յեթե չըսես, թե Մարկոսն իրավունք ունի, իսկ Կիրա

կոսն անիրավ ե: Ասոնց ալ ձեռքեն խալսելու համար ստիպողական դործ մ' ունիմ՝ ըսելով առեր, քալեր եմ: Իսկ վերջերս տեսնելով, թե այս ընթացքս կը քաջալերե շատախոսները, քաղաքավարութիւնը մեկզի դնելով՝ որ մը անոնցմէ մեկուն ըսի.

— Պարոն, զքեզ յերկու ժամ մտիկ ընելու համար յերկու վոսկի կուգեմ. յերկու վոսկիէն լուծա մը պակաս յեթե տաս, չեմ ընդունիր:

Մարդը կես վոսկի տվաւ, իսկ յիս չընդունեցի և ոճիքս խալսեցի: Այս որերս կը լսեմ, վոր այդ մարդը քառորդ վոսկիի յերկու ունկընդիր ևս վարձած ե: Յերանի «Մասիսին», վոր յուր ունկընդիրներուն ստակ տալու տեղ անոնցմէ ստակ կառնե:

Արիսողոմ աղան ինձի պես չվարվեցաւ և, ինչպես հայտնի յե, յերբ դոմադեսի հարցապնդումով զգալ տվաւ ատենաբանին, թե յուր ճառն բնավ մտիկ ըրած չեր, յուր անքաղաքավարութիւնն անմիջապես դարձանելու համար ըսաւ.

— Կատարյալ մտիկ ըրի:

Աղեկ ըրաւ: Հայտնի յե, վոր գեշ ըրաւ. յեթե յես յուր տեղն ըլլայի, պարզապէս կըսեյի Մանուկ աղային.

«Մանուկ աղա, ինձի նայե՛, յեղբայրս յերբոր մեկը խոսիլ կսկսի, խղճմտանքը մեկ դի գնելու չե: Ութը ժամե ի վեր անոթի չեմ յես

և բնավ պետք չունիմ գիտնալ, թե Մարտիրոս աղան վորուն տղան ե, թե Գևորգ աղան վորուն հայրն ե, թե ժամադործը Թորոս աղային ապտակ հաներ ե, թե Թորոս աղան ա, ժամագործին կից տվեր ե:

Այսպէս կը խոսեյի բացե ի բաց, վոչ թե միայն ընկերութեան մը մեջ գլուխը ցավցնողին, այլ նոյն իսկ այն վարդապետներուն, վոր շատ խոսելու նպատակաւ միայն չորս ժամ քարոզ կուտան և կը վերաւորվին, յեթե ժողովրդեն մեկը քարոզի ժամանակ յեկեղեցիէն դուրս յելնե: Յեւ արդեն ըսած եմ որ մը յեպիսկոպոսի մը, վոր հինգ ժամ քարոզ խոսելէն յետքը յեկեղեցիէն դուրս յելած եր և խուցը կերթար:

— Ո՞ւր կերթաք, սրբազան, հարցուցի:

— Շատ քրտնած ըլլալով խուցս պիտի յերթամ և լաթ պիտի փոխեմ:

— Դուք ո՞ւր կերթաք, հարցուց ինձի:

— Յես ալ առն կերթամ լաթ փոխելու համար, պատասխանեցի իրեն:

Յեւ այն որեն ի վեր յեպիսկոպոսն կարճ կը խոսի քարոզի մեջ:

Արիսողոմ աղան չունեցաւ այս համարձակութիւնը և խրախույս տվաւ Մանուկ աղային, վոր շարունակե յուր ճառը դոմադեսական հարցման պատասխանելէն յետքը:

— Դոմադեսը հոս կը գործածենք ապուրի մեջ, բիւզի մեջ և ուրիշ մսեղեն քանի մը

կերակուրներու մեջ, բայց բնավ յերբեք ժամացույցի մեջ:

— Շնորհակալ եմ. ապուրի մեջ կը գործածվի ըսել ե, յես ալ ատ գիտնալ կը փափագեյի:

— Ապուրը դո՞մադեսսով կը սիրեք, թե վոչ:

— Դո՞մադեսսով կը սիրեմ:

— Շատ աղեկ: Դառնանք հիմա մեր խոսքին... ո՞ւր մնացինք... հա', Թորոս աղային վրա յեր: Տարորինակ մարդ մ' ե աս Թորոս աղան, ահանջը խոսի, շատ պատմություններ ունի. ուրիշ գիշեր մ' ալ գանոնք կը պատմեմ, և ժամանակ կանցունենք: Յերկար չընենք, աս առտու հանդիպեցա Մելքոն աղային...

— Բերի, վոր տաք տաք ուտենք, ըսավ տիկինը ներս մտնելով և ապուրը բերելով:

— Այո', այո', ուտենք, վասն զի շատ անոթի յեմ, ըսավ Արիստղոմ աղան:

— Հրամմեցե՛ք...

— Շնորհակալ եմ, ըսավ Արիստղոմ աղան և գդալը բերանը տանելու չմնաց, մեկէն ի մեկ վեր ցատկեց:

— Կարծեմ թե շատ տաք եր, ներեցե՛ք, Արիստղոմ աղա', ըսավ տիկինը:

— Քիչ մը ջուր առ բերանդ, Արիստղոմ աղա, ավելցուց Մանուկ աղան:

— Վնաս չունի, վնաս չունի...

— Տիկի՛ն, ինչո՞ւ համար ուշադրություն

չեք ըներ կերակուրներու տաքությանը կամ պաղությանը. ըսավ երիկն կնոջը:

— Ա՛լ այս գիշեր մեր պակասություններուն աչք գոցելու յե, Արիստղոմ աղա:

— Վնաս չունի, բան մը չե՛:

— Ապուրը մինչև վոր պաղի, այս որվան դեպքը պատմեմ գոնե, ըսավ Մանուկ աղան:

— Մանուկ աղա, Արիստղոմ աղային գլուխը մի ցավցուներ այս գիշեր. թերևս չախորժիր:

— Ժամանակ անցունելու համար պիտի խոսեյի, վոր դրոսնու և չնեղվի:

— Ուրիշ գիշերվան թող. այս գիշեր հոգնած-հոգնած՝ կրնա՞ քեզի մտիկ ընել:

— Կարծեմ թե Արիստղոմ աղան սիրով մտիկ կընե աղային գործերը և բնավ ձանձրություն չգգար:

— Այո', սիրով մտիկ կընեմ, պատասխանեց հյուրը, բայց տիկինին ըսածին պես վաղը գիշերվան թողունք, վասն զի այսօր շատ հոգնած եմ:

— Շատ լավ, շատ լավ, ինչպես վոր կուգեք, այնպես ըլլա՛. բայց մեր թաղին թաղականին գործը շատ զվարճալի յե: Մելքոն աղան յեթե հոս ըլլար և պատմեր, խնդալեն կը ճաթեյինք:

— Ապուրը պաղեցավ, հրամմեցե՛ք, ըսավ տիկինը:

Արիստղոմ աղան այս հրավերն առնելուն

պես՝ դադարով ապուրին վրա հարձակվեցավ:

— Ողի մ՝ ալ կը խմե՞ք, Արիսողոմ աղա:

— Շորհակալ եմ, չեմ ուզեր:

— Տիկին, Արիսողոմ աղային գինի լեցո՛ւր:

— Մանուկ աղա, այս գիշեր այլանդակ խոսքեր կընես, ապուրի վրա գինի կը խմվի՞:

— Ինչո՞ւ չխմվիր, տեսնենք պիտի հավնի՞ մեր գինիին:

Տիկինը դուրս յելավ և խաչած միս բերելով սեղանին վրա դրավ:

Արիսողոմ աղան այնպիսի ախորժակով մը կուտեր, վոր մօի կտորները առանց ծամելու կը կլլեր:

— Փառք քեզ, աստված, այս գիշեր ալ կշտացանք, ըսավ Արիսողոմ աղան փորն քահանայի մը պես չեցնելեն յետքը և յերեսը խաչակնքելով ու ցած ձայնով հայր մերն ըսելով՝ սեղանեն յելավ և լվացվելու համար ջուր փնտռեց:

— Կերակուրեն վերջը կը լվացվի՞ք, հարցուց տիկինը հյուրին:

— Յեթե ջուր ըլլար...

— Մենք սովորութիւն չունինք, բայց ձեզի քիչ մը ջուր բերեմ և լվացվեցեք:

Արիսողոմ աղա լվացվեցավ և ձեռները չորցնելու ատեն հարցուց տիկինին, թե վոր սենյակին մէջ պիտի պառկեր:

Տիկինը ճրագով յերկրորդ հարկը սենյակ մը առաջնորդեց հյուրին և վար իջավ:

Այս պառկելու սենյակն փոքր եր, և անոթ ճիշտ չափը տված կըլլանք, յեթե ըսենք, վոր Արիսողոմ աղային հասակին յերկայնութիւնն ուներ: Անկողինը չինված եր այն միակ պատուհանին առջև, վոր փողոցի վրա բացված եր: Աթոռ մը, քառակուսի պղտիկ սեղան մը, փոքրիկ հայելի մը, ջուրի շիշ մը և դավաթ մը, սանտր մը, վրձին մը այս սենյակին կարասիքը կը կազմեյին:

Արիսողոմ աղան սենյակեն ներս մտնելուն պես ձեռներն բացավ և նորեն փառք տվավ աստծո, վոր վերջապես խալսեցավ փորձանքներեն և առանձին մնաց: Բանտեն արձակվող մը չեր կարող ավելի ուրախութիւն զգալ: Փառարանութիւնն ավարտելուն արեւ հանվեցավ և ինքզինքն անկողնո մեջ նետեց:

— Ասկեց յետքը ընելիքս գիտեմ, ըսավ անկողնո մեջ և վոչ մեկու հետ պիտի տեսնվիմ, վասնզի յես այս պոլսեցիները շատ չսիրեցի, ասոնք կամ դրամդ առնելու կը նային կող կամ յերկու ժամ դուրսդ ցավցունելու: Ի՞նչուս արեւը իմին. յես յեկած եմ հոս կին մը առնելու և յերթալու. վորուն արջիկն վոր սիրեմ՝ կուղեմ. յեթե տան կառնեմ, գործս կերթամ, և յեթե չտան, յեթե չտան... բայց ինչո՞ւ չտան... ինձմե աղեկի՞ն պիտի տան... Յեթե վաղը սա լրագիրն իմ անունս ալ փա-

նավորապես գրե, այն ատեն շատերն պիտի աղաչեն ինձի, վոր իրենց աղջիկն առնեմ... Մեկն ավելին ի՞նչ պիտի ընեմ... անոնց մեջն պարկեշտ աղջիկ մը կը զատեմ... խոսկապը կընեմ... նշան կուտամ... կը կարգը վիմ...

Այս վորոշումները տալով կը քնանա Աբիսողոմ աղան:

2

Աբիսողոմ աղան աղվոր քուն մը քաշեց նույն գիշերը, վասնզի շատ հոգնած էր և թերևս հետեյալ որն ալ չէր բանար աչերն, յեթե փողոցի վաճառականներն առավոտուն իրենց ահարկու ձայներովն չխռովեյին անոր քունը, մահվան այդ կտրոնն, վոր վոչ միայն հոգնած մարդերու հանգստարանն է, այլև շատ մշտնջենական ցավերու առժամանակյա դարմանն է: Յերանի՛ր անոնց, վոր կը քնանան և ուշ կարթննան կամ բնավ չեն արթննար, վասն զի անոնք բնավ չեն զգար կամ գոնե քիչ կզգան այն ցավերն, վորք հալ ու մաշ կընեն մարդս: Բայց Պոլսո մեջ քնանալու ազատութիւն ալ չկա. գիշերները պահապաններն այնքան ուժով գետին կը զարնեն իրենց փայտերն, և առավոտուն փողոցի վաճառականներն այնքան բարձր ձայնով կեղանակեն իրենց ապրանքներն, վոր քունն կը չվարի, կը մնա, թե վո՛ր կողմ փախչի: Յեթե վերջին

դատաստանին որը Գարբիել հրեշտակապետը չհաջողի յուր փողովն մեռյալներին արթնցընել, յես պիտի առաջարկեմ, վոր այդ պաշտոնը Պոլսո փողոցի վաճառականներուն կամ գիշերային պահապաններուն հանձնովի: Աբիսողոմ աղան ալ, վոր փողոցի վրա սենյակի մը մեջ կը պառկեր, ստիպեցավ կանուխ արթըննալ: Աչերը բանալուն պես անկողինեն յելավ, անտուկը բացավ և ճերմակեղենները փոխեց, հետո լվացվեցավ և հագվեցավ:

Տան տիկինն, վոր իմացած էր հյուրին յելած ըլլալն, վեր յելավ և զարդարուն սենյակ մը հրամցընելով զայն՝ իմաց տվավ, թե մեկն կսպասեր վարը և զինքը տեսնել կուզեր:

— Թո՛ղ հրամմե, ըսավ Աբիսողոմ աղան:

— Շատ լավ, կաղաչեմ, ըսե՛ք ինձի, խահվեն կաթո՞վ կը խմեք, թե առանց կաթի:

— Կաթ կը խմեմ առանց խահվեյի:

— Կաթ բերեմ ուրեմն:

— Այո՛, կաթ բերե՛ք,

Տիկինը վար գնաց:

— Տեսնենք ո՞վ է սա մարդը, ըսավ ինքն իրեն խոշոր մարդը, թերևս աղջիկ ունի կարգելու և իմ Պոլիս գալս իմանալով՝ առավոտուն կանուխ հետըս խոսելու յեկած է: Բայց յես մինչև վոր չստուգեմ աղջկան ինչ քնուկ թյան տեր ըլլալը, խոսք չեմ տար. նախ ամեն բան հասկնալու յեմ, աղջիկը քննելու յեմ, վերջէն հորս հարցնելու յեմ. վասնզի իմ ի-

րելս բաւական չէ, պետք է վոր հայրս ալ սիրե իմ կինս. վոչ թե միայն հայրս, այլ ամեն մարդ հաւնելու յե...

— Բարե, վսեմափայլ տեր, ըսավ յերեսնամյա և վառվռուն յերիտասարդ մը սենյակ մտնելով և արագաքայլ Արիստղոմ աղային վազելով՝ անոր ձեռները սղմելու համար:

Արիստղոմ աղան տեղեն յելավ և ձեռները հանձնեց այդ յերիտասարդին, վոր ուզածին պես սղմե և թոթիւն դանոնք՝ հազար ու մեկ հարգանքներ մատուցանելով:

— Նստեցե՛ք, Արիստղոմ աղա՛, կաղաչեմ, չը վայելեր, վոր վոտք յելնեք, ըսավ յերիտասարդն՝ տիրոջը դարձնելով իրեն հանձնված ձեռներն և կոտորումելով յետ յետ գնաց, թիկնաթոռի մը վրա նստավ:

Արիստղոմ աղան բազմոցին վրա բազմեցավ:

— Արդարեւ մեր պարտքն եր յերեկ գալ և ձեր գալուստը շնորհավորել, բայց ուշ իմացանք ձեր գալն. ասոր համար հատկապես ձեր ներողութիւնը կը խնդրենք, ըսավ յերիտասարդն ձեռներն իրարու չփելով:

— Այսոր գալով պակասութիւն մը ըրած չէք ըլլար, վոր ներողութիւն խնդրեք:

— Ձեր քաղաքավարութիւնն է, վոր այնպես խոսել կուտա ձեզի, բայց մենք մեր պակասութիւնը միշտ կը ճանչնանք: Արդարեւ մեծ պակասութիւն մ' է մեր ըրածը. ձեզ

պէս յերեւելի մարդ մը մայրաքաղաքս դա, և պատկերահան մը անմիջապէս բարի յեկարի չերթա, պակասութիւններու պակասութիւնն է, վոր և վոչ մեկ կերպով մը կրնա պակասութիւն ըլլալե դադրել:

— Ամենեին պակասութիւն մը չէ, յեթե բնավ չգայիք, դարձյալ պակասութիւն մը չեր համարվեր ինձի համար:

— Շատ վեհանձն եք:

— Ամենեին վեհանձն չեմ:

— Թող այնպէս ըլլա, ատոր համար հիմա վիճաբանութեան մտնելու հարկ չեմ տեսներ. միայն ինքզինքս ձեր տրամադրութեան տակ կը դնեմ և ձեր հրամաններուն կսպասեմ. յեթե կուզեք, հոս քաշել տվեք, յեթե կը փափագիք, մեր գրասենյակը պատվել հաճեցե՛ք, և հոն հանենք. ինձի համար միևնույն բանն է. դուք ինչպէս վոր կախորժեք, այնպէս ընելու պատրաստ եմ:

— Ի՞նչ պիտի քաշել տանք... իմ աղւաներս աղեկ են:

— Գիտեմ, վոր աղւաններդ աղեկ են, ինչպէս նաեւ դուք ալ աղեկ եք. յես կը փափաքիմ ձեր լուսանկար պատկերը քաշել: Ել տված չունիմ և քաշել տալու հարկ մ' ալ

— Յես մինչև հիմա պատկերս բնավ քաշել տված չունիմ և քաշել տալու հարկ մ' ալ չեմ տեսներ, վասն զի ամեն որ հայելի կը նայիմ և ինքզինքս կը տեսնեմ:

— Յեթե ձեր պատկերը մեկու մը ղրկելու ուզե՞ք հաճելին կրնա՞ք ղրկել, Աբխոզոմ աղա՛:

— Հայելին ինչո՞ւ ղրկեմ, յես կերթամ:

— Շատ աղեկ կը խոսի՞ք, բայց յես մի՛նչեմ վոր ձեր պատկերը չհանեմ, չեմ կրնար հանգիստ ըլլալ, ինձի համար պզտիկություն մ' ե ձեր պատկերը չհանելը, թող վոր ձեզի համար ալ տոյակես ե:

— Ինչո՞ւ:

— Լսված բա՞ն ե, վոր ձեզի պես յերևելի մարդ մը Պոլիս գա և պատկերը քաջել չտա. աշխարհ արարատ ձեր վրա պիտի խնդացնե՞ք:

— Ինչո՞ւ:

— Պատճառը հայտնի յե. մեծ մարդերը բնականաբար մեծ բարեկամներ կունենան. դուք մեծ մարդ մ' եք, այսոր կամ վաղը պիտի սկսի՞ք մեծ մարդերու այցելություններն ընդունել: Ասոնցմէ շատերն իրենց պատկերներն մեյմեկ հատ պիտի նվիրեն ձեզի, և դուք ալ պիտի ստիպվի՞ք ձերինն մեյմեկ հատ տալ անոնց:

— Յե՛վ յեթե չտամ, կը խնդա՞ն իմ վրա:

— Խնդալն ալ խո՞սք ե, ընկերություններու մեջ մատի վրա կառնեն քեզի:

— Չարմանալի բան...

— Լսված բա՞ն ե, վոր ձեզի պես ազնվական մը պատկերը հանել չտա. մեծ ամոթ ե...

— Մե՞ծ ամոթ...

— Այո, շատ մեծ ամոթ ե. անվարտի պտըտիլն այնքան ամոթ չե, վորքան իրեն պատկերն չունենալը:

— Յես չեյի գիտեր:

— Քաղաքակրթությունը և լուսավորությունը պարտք կը դնեն մեր ամենուս վրա, վոր մեր պատկերներն ունենանք:

— Լրագիրները պիտի գրե՞ն, վոր Աբխոզոմ աղան յուր պատկերը քաջել տուած ե:

— Լրագիրներու վերաբերյալ խնդիր մը չե աս...

— Ըսել ե թե յեկեղեցիներու մեջ ծանուցում ալ չպիտի ըլլա:

— Ծանուցումի ի՞նչ հարկ կա, Աբխոզոմ աղա՛, կը ծաղրե՞ք զիս:

— Ծաղրե՞լ, ատոր շատ դեմ եմ յես... Ի՞նչ իրավունք ունիմ ուրիշ մը ծաղրելու...

— Մի՛ բարկանաք...

— Չե, կը բարկանամ, յես բնավորություն մը ունիմ, վոր ամեն բան շիտակ կուգեմ:

— Շատ լավ. ի՞նչ դիրքով հանել կուզե՞ք ձեր պատկերը:

— Միտք չունիմ պատկերս քաջել տալու, վասնզի անոգուտ բան մը կերևա ինձի:

— Ի՞նչ կըսեք, ասկից ավելի ոգտակար ի՞նչ կա, յեթե ձեր բարեկամներեն մեկուն այցելություն մը տալ ուզեք և ժամանակ չունենաք, ձեր մեկ պատկերը կը ղրկեք, կը լմըն-

նա, կերթա: Յեթե կարգված եք, ձեր ամուսնուն կը ղրկեք, վոր ձեր բացակայութեանն ատեն անոր վրա նայելով կարոտը կառնե՞ս: Եթե ամուսնացած չեք, շատ աղջիկներ ձեր պատկերը կը տեսնեն և ձեր ով ըլլալը կը հասկընան, վորով ընկերութիւններու մեջ ձեր անունը կը խոսվի: Լուսանկար պատկերը մը այս որման որս հացեն ամբի պետք ե մարդուն. կաղաչեմ, վոր համոզվիք, և թամ առաջ յերթանք ձեր պատկերը քաշենք:

— Աղջիկներն ի՞նչպէս և ո՞ւր պիտի տեսնեն իմ պատկերս...

— Չե՞ վոր ձեր բարեկամներուն պիտի տաք, անոնք ալ իրենց տունը պատկերներու հատուկ գիրքի մը մեջ պիտի անցունեն և ամենուն պիտի ցուցնեն:

— Յուզնելով ի՞նչ պիտի ըլլա:

— Ի՞նչ կուզեք, վոր ըլլա... միշտ կը հիշվիք...

— Յեթե չհիշվիմ, ի՞նչ կը կորսնցնեմ. հոգըս եր իմին, թե զիս պիտի հիշեն. կուզեն՝ հիշեն, կուզեն՝ չհիշեն, յես անանկ դատարկ բաներու ստակ չեմ տար և քու խոսքերուդ ալ չեմ հավատար:

— Ասիկա պզտիկ ենսյուլք մ'ե:

— Ենսյուլքն ո՞վ ե:

— Տեր, գիտեք վոր արթիսք մը վիրավորեցիք ծանրապէս:

— Յե՞ս վիրավորեցի:

— Այո՛, դուք...

— Պատկերս քաշել չտալուս համար զբոսաբերութիւն սկսա՞ր... յես մինչև հիմա մեկը վիրավորած չեմ:

— Այսոր զիս վիրավորեցիք:

— Գնա՛ վոստիկանութեան իմաց տուր, պարապ խոսքեր մտիկ ընելու ժամանակ չունիմ:

— Վոստիկանութեան յերթալու հարկ չկա. կը խնդրեմ, վոր ձեր բերնեն յեւած խոսքը հաշտեցունեք ձեր քաղաքավարութեանը հետ:

— Յես կուվի մեջ չեմ մտներ, գնա՛, դուն հաշտեցուր, յեթե կուվ ընողներ կան:

Մանուկ աղան Աբխաղոմ աղային նախաճաշը կը բերե և յեռոտանի սեղանի վրա դնելեն վերջը՝

— Հրամմեցե՛ք, ձեր կաթը խմեցե՛ք, կըսե:

Աբխաղոմ աղան աթոռը մը կառնե, սեղանին առջև կը նստի և կսկսի կաթը խմելու:

— Ի՞նչ վորոչեցիք նայինք, Աբխաղոմ աղային պատկերը կե՞ս մեջքեն պիտի քաշեք, թե վոտքի վրա, կը հարցունե Մանուկ աղան:

— Վոչ կես մեջքեն, վոչ ալ վոտքի վրա, կը պատասխանե Աբխաղոմ աղան:

— Աթոռի մը վրա նստած ամբողջ պիտի քաշեք:

— Վո՛չ:

Պառկած պիտի հանեք:

— Վո՛չ:

— Քովընտի՞:

— Վո՛չ:

— Ինչպես վորոչեցիք ուրեմն:

— Վորոչեցինք, վոր մեր պատկերը բնավ քաշել չտանք:

— Ատ չըլլար. ատիկա մեծ պզտիկություն է, Արիստղոմ աղա՛. հիմա պզտիկներեն բռնե, մինչև մեծերը գնա, ամենն ալ տաւին քանի մը անգամ պատկերնին քաշել կուտան. յերկու ամսու տղայներն անգամ իրենցն ունեն, միայն իրենց մօր արգանդին մեջ դտնվողները չունին իրենց պատկերը. յեթե անոր ալ դուրին մէկ ճամբան գտնեն, անոնց ալ պիտի հանեն:

— Յես չկրցի համոզել Արիստղոմ աղան, վոր կարծեց, թե զինքը խաբելու համար յեկած եմ հոս, ըսավ պատկերհանը:

— Ձե, չե, մեր պատկերհանն անանկ մարդ չե, ավելցուց Մանուկ աղան:

— Ըսի, թե Արիստղոմ աղային պես մեծ և յերևելի մարդ մը իրեն պատկերն անպատճառ ունենալու յե:

— Այո՛, ունենալու յե, և քանի մը տեսակ: Որինալի համար. տասներկու հատ պտտիկ, տասներկու հատ միջին, տասներկու հատ մեծ, տասներկու հատ վոտքի վրա, տասներկու հատ աթոռի մը վրա բաղմած, տաս-

ներկու հատ քովընտի նստած, տասներկու հատ շիտակ նստած, տասներկու հատ վոտք վոտքի վրա դրած, տասներկու հատ ձեռք ձեռքի վրա, տասներկու հատ գլուխը ձեռքին կռնթած, տասներկու հատ ձեռքը սեղանի մը վրա դրած, տասներկու հատ պառկած, տասներկու հատ ձեռքը զավազան բռնած, տասներկու հատ խնդումներես, տասներկու հատ տխուր դեմքով, տասներկու հատ ալ վոչ խնդումներես և վոչ տխուր դեմքով: Այո՛, Արիստղոմ աղա՛, աս ըսածներս հատ մը յեթե պակաս ըլլա, ձեր պատվույն վնաս կուզա:

— Իրա՞վ կըսեք, հարցուց Արիստղոմ աղան:

— Սուտ խոսելու բնավ պարտաւանություն չունիմ. յեթե ասոնք չունենաս, քու վրադ աղեկ աչքով չեն նայիր. բոլոր մեծ մարդերն ասոնք ունին:

— Մեծ մարդերն ունի՞ն. աղեկ զիտե՞ս:

— Այո, ունին:

— Պզտիկներն ալ ունին՝ ըսիր հապա:

— Պզտիկներն այս չափ չունին, անոնք կամ յերեք հատ և կամ չատ չատ վեց հատ հանել կուտան:

— Բնավ մտքես չեր անցներ, վոր պատկերին այս չափ կարեորություն կը տրվի հոս:

— Այո՛, կարեորությունը հիմա միայն պատկերներուն կտրվի, և վորքան աղեկ քաշ-

ված ըլլան, այնքան ավելի կարևորութիւն կառնեն:

— Քանի վոր ամեն մարդ յուր պատկերն ունի, իմ մեծ մարդ ըլլալս ինչե՞ն պիտի հասկըցվի. միայն մեծ մարդերը քաջել տալու եւ յին, վոր այն ասէն...

— Բայց մեծ մարդերունը ուրիշ տեսակ ե, խոշոր գիրքով և փայլուն թուղթի վրա կը հանեն:

— Չկրնա՞ր ըլլալ, վոր սպասավորներս ալ առջեւ բարեւ բռնած հանենք:

— Շատ աղեկ կըլլա:

— Իրա՞վ կըսեք:

— Այո՛:

— Որինակի համար յես ազարակներ ալ ունիմ, վորոնց մեջ չալտ մը կովեր, վոչխարներ, ձիեր, սագեր, բաղեր կան, անոնք ալ կարելի չե՞ պատկերին մեկ կողմը դնել:

— Ատոնք կարելի չե, բայց սպասավորներդ կրնաս առնել, այնպես չե՞, պարոն Դերենիկ:

— Այո՛, այնպես ե, պատասխանեց պատկերհանը:

Չկրնա՞ր ըլլալ, վոր հարցուց նորեն Արիստողոմ աղան, պատկերին տակը գրվի, վոր այս մարդն ազարակներ, ձիեր, կովեր, եղեր ունի:

— Ատ չգրվիր. կրնա գրվիլ, բայց մինչև այստոր սովորութիւն յեղած չե: Սակայն

ինչ հարկ կա դանոնք դրելու, արդեն ամեն մարդ շուտով կիմանա:

— Չիու վրա նստած կրնա՞ք հանել:

— Այո՛, պատասխանեց Դերենիկը:

— Չին վաղցունելով սակայն:

— Ատ դժվար ե:

— Շատ լավ, վաղը կնայինք:

— Յեթե կուզեք, մեքենան հոս բերեմ՝

վաղը:

— Այո՛, այո՛, հոս բերե՛ք, կրկնեց Մանուկ աղան, վասնզի չը վայելեր, վոր Արիստողոմ աղան ձեր սենյակը դա: Մեծ մարդերը միշտ իրենց տուններուն մեջ քաջել կուտան պատկերնին:

— Գլխուս վրա, ըսով Դերենիկն և ձեռները շփել սկսելով՝ վոտքի վրա յեւթով և կոտորովիլ սկսավ այնպես, վոր խոսք մը ըսել կուզեր և կը քաշվեր:

Հայտնի յե, թե այն մարդն, վոր բան մը ըսել կուզե և կը քաշվի, անպատճառ ստակ պիտի ուզե:

— Վաղը մեքենան հոս բե՛ր, ըսով Արիստողոմ աղան:

— Շատ լավ, պատասխանեց պատկերհանը միշտ կոտորովելով և ձեռները շփելով:

— Վաղը մեքենան հոս բեր՝ ըսինք ա՛յ, կրկնեց Արիստողոմ աղան տեսնելով, վոր պատկերհանը չերթար:

— Այո, հասկցա, մեքենան վաղը հոս պի-

տի լեռները, պատասխանեց նորեն Դերենիկը, բայց սովորություն մը ունինք մենք, վոր...

— Ըսե՛ք:

— Բայց կաղաչեմ, ծանր չգա ձեզի:

— Ծանր չը գար ինձի:

— Սովորություն մը ունինք, վոր յեթե մեքենան մեկու մը տունը տանել հարկ ըլլա, կանխիկ գումար մը կառնենք... վոր թե վրստահություն չունենալու համար, այլ սովորություն մը հարգելու համար:

— Ատ ի՞նչ գեշ սովորություն ե...

— Վերջապես սովորություն մ'ե:

— Շատ լավ... յերկու վոսկի կը բավե՞:

— Այո՛, կը բավե:

Արիստղոմ աղան յերկու վոսկի տվա՛վ պատկերհանին, վոր դուռը բանալն և աներեութանալն մեկ ըրավ:

Ե

— Կան մարդեր, վոր ցցունել կուզեն, ինչ վոր չունին. կան ալ, վոր ցցունել չեն ուզեր, ինչ վոր ունին. կան նաև, վոր ցցունել կուզեն, ինչ վոր ունին: Արիստղոմ աղան վերջիններեն եր. կը փափագեր, վոր բոլոր աշխարհ իմանա ազարակներ ունենալը, և յուր փափագն իրացնելու համար ստակ ալ չեր խնայեր: Այսպես, յերբ ըսին իրեն, թե մեծ մարդերն իրենց պատկերներն ունին,

հա՛վանեցա՛վ, վոր ինքն ալ իրենն ունենա, բայց կասկածելով, թե խաբա՛ած ըլլա և պարապ տեղը ստակ յելլա, Դերենիկին մեկնելէն անմիջապէս յետքը հարցուց Մանուկ աղային.

— Յեթե պատկերս քաշել չտամ, զիս մարդու տեղ չե՞ն դներ:

— Քով լիցի, բայց քանի վոր ձեր աստիճանի մարդերը իրենց պատկերները հանել տված են, ձեզի ալ կը վայելե, վոր անոնց պես ընէք: Յերբ մեկն ձեր պատկերն ունենալ փափագի, և դուք պատասխանէք, թե պատկերս քաշել տված չեմ...

— Ի՞նչ կըլլա:

— Բան մը չըլլար... բայց...

— Բայց ի՞նչ... ազարակներս կառնե՞ն ձեռքես...

— Ամենևին:

— Վոչխարներս, կովերս կը հափշտակե՞ն:

— Բնավ... բայց... խավարյալ մարդու տեղ կը դնեն ձեզի, չեն ըներ այն պատիւն, վոր կուտան մեծ մարդու:

— Հասկցա, ի՞նչպէս հանել տալու յեմ ուրեմն պատկերս, վոր տարակույս չմնա, թե պզտիկ մարդ չեմ, վասնզի ըսիք, թե պզտիկներն ալ իրենց պատկերներն կը հանեն:

— Ձեր պզտիկ մարդ չըլլալը հասկցնելու

համար մեծ պատկեր հանելու յեք, թիկնա-
թողի մը վրա նստած:

— Նոր հագուստներս հագնելու յեմ, ա՛յն-
պես չե՞:

— Այո՛:

— Ժամացույցս ալ կախելու յեմ հարկավ:

— Տարակույս չկա:

— Սանկ ծխափող քաշելով և յերկու մարդ
ալ դեմս բարև բռնելով և մեկն ալ յետևես ձիւ
բռնելով:

— Այո՛, այո՛:

— Դեռ ուրիշ ի՞նչ պետք ե փառավոր յերև-
նալու համար:

— Այսչափ բավական ե:

— Կուգե՛յի, վոր սպասավորներես յեր-
կուքն ալ չախելով դիմացես վռնտե՛յի, և
անոնք ալ գլուխնին ծռած դուրս յելնե՛յին.
վերջապես սանկ բաներ չը՞ կրնար ըլլալ...
կամ թե մեկը ծեծե՛յի... որինակի համար,
մեր ազարակներուն վերակացույին յերես ի
վեր պողայի... «մա՛րդ, քեզի քա՞նի անգամ-
ներ հրամայեցի, վոր մշակներու հետ քաղցրու
թյամբ վարվիս, կովերուս հետ սիրով յեր-
թաս, վար ու ցանը ժամանակին ընես. քանի
վոր ասոնք չըրիր, յես ալ քեզի կը վռնտեմ»:
Վերակացուն ալ թաշկինակովն աչերը սրբելով՝
վռններուս իյնա, աղաջե և պաղատե ըսելով.
«զավակներուս սիրույն համար ներե՛ հանցա-
նացս. այսչափ տարիներե հետե ձեր հացը կու-

տեմ, դուք իմ բարերարս եք, յես ձեզ դրկե-
րուս մեջ անչափ դրկած ու պտտցուցած եմ,
յերբ դեռ պզտիկ ե՛յիք»... վերջապես սըվոր
նման բաներ չե՞նք կրնար դնել պատկերին մեջ:

— Ատոնց վրա վաղը կը խորհինք. մենք
հիմա սկսինք մեր յերեկվան պատմության,
վոր կիսատ մնաց: Մեկքոն աղան զիս տեսնե-
լուն պես...

— Կամ թե սանկ կռնակի վրա պառկիմ, և
սպասավորներս ալ քանքալուն քաշեն...

— Զիս տեսնելուն պես մոտեցավ ինձի և...

— Նարկիլէյով ավելի փառավոր չըլ-
լա՞ր...

— Մոտեցավ ինձի և ձեռքերս բռնելով
ըսավ. «Թե այսոր չաչխատինք, մեր չուղած
մարդերը թաղական պիտի ընտրվին»:

— Սանկ տասը կանգուն յերկարությամբ
մարբուճ մը...

— Անոնք վաղվան դործ են, Արիսողոմ ա-
ղա, թող տվեք, վոր սա պատմությունս լմըն-
ցնեմ: Մեկքոն աղան թեևս բռնելուն պես քա-
չեց զիս աղգային ընթերցատունն, ուր յերի-
տասարդները նստած թուղթ կը խաղային:

— Յես ալ կըսեմ, վոր մարբուճը յեթե
կարճ ըլլա, ավելի աղվոր կերենա պատկերին
մեջ:

Կյանքիս մեջ հարձուր անգամեն ավելի
հանդիպած եմ այս տեսարանին, ուր յերկու
դերասաններ խոսքն իրարու բերենն հափշտա-

կելով՝ յուրաքանչյուրը կը փափաքէ առաջ յուր խոսքը մտիկ ընել տալ: Այո՛, հարյուր անգամ ներկա գտնված եմ. յերկու անգամ ընկերություններու մեջ և իննսունը ութը անգամ Ազգային յերեսփոխանական ժողովո՞ւ) մեջ: Հարյուր մեկերորդ անգամն եր այս, և սատանան կը դրդեր զիս ըսելու այս յերկուքեն մեկուն. «Թո՛ղ տուր դիմացինիդ լմնցնել յուր խոսքն և վերջը խոսես»: Բայց վորովհետեւ ուրիշ անգամներ այսպէս խոսած ըլլալուս համար մեկուն կամ մեկալին սիրտը կոտորած եմ, վորոշեցի չեզոքություն պահել, թող տաչ իրենց՝ փոխասացություն ընել և սպասել տեսնելու համար, թե ինչպէս պիտի վերջանա այս տեսարանն, վոր Ազգային յերեսփոխանական ժողովո մեջ գրեթե միշտ կռիվով կը վախճանի:

— Իրավունք ունիք, պատասխանեց Մանուկ աղան, կարճ մարբուճը շատ աղեկ կերեա պատկերին մեջ, բայց և այնպէս մաքուր և շիտակ ըլլալուն յե թաղական ընտրովող մարդ մը:

— Դուք աղեկ կը ճանչնա՞ք:

— Իմ ճանչնալս մինակ ոգուտ չըներ, քվեարկությամբ կընտրվի:

1) Ազգային յերեսփոխանական ժողով—ըստ տաճկահայոց Ազգային սահմանադրության՝ յերեսփոխանական եր կոչվում այն կենտրոնական պատգամավորական ժողովը, վոր գումարվում եր Պոլսում և վորին պատկանում եր ազգային դարձերի տնորինության բարձրագույն իրավունքը:

— Քվեարկությամբ:

— Այո՛, ըստ սահմանադրության¹⁾ քվեարկությունը կընտրե:

— Ի՞նչ կըսեք, թաղեցին քվե՞ պիտի տա հիմա աղեկ մարբուճ մը ընտրելու համար:

— Թաղականի վրա յե մեր խոսքը:

— Թաղական ո՞ւսկից հանեցիր. մարբուճի վրա յե մեր խոսքը:

— Մի՛ բարկանաք, Արիսողոմ աղա, այնպէս ըլլա:

— Ինչո՞ւ բարկանամ պիտի... վաղը յերթանք, հատ մը առնենք:

— Կառնենք:

Այս պահուն սենյակի դուռը բացվեցավ, և կնկան մը գլուխ յերեցավ:

Այս կինը Շուշան կը կոչվեր, և յուր արհեստն ալ սիրո միջնորդություն եր. այրերուն կին կը գտներ, կիններուն այր կը մատակարարեր և զանոնք իրարու հետ ամուսնացնելով յուր աշխատության վարձքը կընդուներ: Յերբեմն ալ այրը կինեն կը զատեր և դարձյալ յուր աշխատության փոխարենը կառներ: Տարիքն, յեթե իրեն հարցունես, յերեսունը վեց ե, իսկ յեթե հարցունես ինձի,

1) Ազգային սահմանադրություն—այսպէս կոչվում ե հայ ազգային-կուտուրական ինքնավարության այն կանոնադրությունը, վոր հորինված եր տաճկահայերի համար և ոսմանյան կառավարության կողմից հաստատվել 1863 թվականին:

վոր միշտ սովորութիւնն ունիմ կնկան մը խոստովանած տարիքին վրա տասն ավելցնել, քառասունը վեց է: Ծաղկի հիվանդութիւնը յուր հշանները ձգած է անոր յերեսը: Սեւ եւ յերկար դեմք մը, վորուն կեսը կը կազմէր ծնոտը, և վարուն մեջ տեղը յերկնցած եր քիթ մը, վոր բարձր և ճոխ հանգ մ' ուներ, կը կրնար յուր վրա յերկու փոքրիկ և սև աչեր, վոր ամեն վարկյանին չորս կողմը կը պըտտեային: Հարիւր յերկու մատ լախությամբ ճակատ մ' ուներ. ընքովիները հիվանդութենէ թափած էին:

Տիկին Շուշան գլուխը դռնէն ներս խոթելէն յետքը գուռը բացաւ և ներս մտաւ ըսելով.

— Յեթե գաղտնի խոսք մը ունիք, դուրս յերևեմ:

— Վո՛չ, պատասխանեց Մանուկ աղան, թաղականի վրա կը խոսեայինք:

— Գետնին տակը անցնի այն թաղականի ինդիրն, ըսավ տիկին Շուշան և ծանրությամբ գլուխն Արիստղոմ աղային ծոելով՝ գնաց բազմոցի մը վրա նստելու:

— Բարի յեկաք, տիկին, ըսավ Մանուկ աղան:

— Բարի տեսանք: Դուք ալ բարի յեք յեկեր, Արիստղոմ աղա. քաղաքնիս ի՞նչպէս գտաք, նայինք՝ հավնեցա՞ք:

— Հավնեցա, չատ աղեկ է:

— Այս կողմերը ի՞նչ գործ ունիք, հարցուց Մանուկ աղա, դարձյալ հշանտո՞ւք մը կա, ի՞նչ կա:

— Հրամմեր եք, սա դիմացի տունը յեկա, և անգամ մ' ալ ձեզի հանդիպիմ, ըսի: Սա Աթթառամին աղջիկը դիմացինիդ տղուն կուղեմ չինել. գործն ալ լմնցածի պէս եր, բայց տիկին Մարթան յուր աղջիկը տալ ուզելուն համար Անթառամին աղջկանը վրայոք խել մը խոսքեր ըսած է մանչուն, ան ալ քիչ մը պաղած է: Այսոր յեկա, վոր զինքը տեսնեմ և համոզեմ, բայց դուրս յեկած ըլլալուն՝ վաղը պիտի գամ:

— Աղջիկ մ' ալ մեր Արիստղոմ աղային չգըտնա՞ւ:

Արիստղոմ աղան ժպտեցաւ:

— Տիկինն արդէն իմացուց ինձի վարը, թե Արիստղոմ աղան կարգված չէ, և յես ալ չիտակը անոր համար վեր, յելա պատասխանեց տիկին Շուշան ճերմակ թաշկինակովն քիթը սրբելով:

— Անանկ միտք մ' ունիմ, ըսավ Արիստղոմ աղան տեղէն յերելով և սիկար մը հրամցնելով տիկին Շուշանին:

— Յեթե անանկ միտք մը ունիք, քեզի ալ կրնանք ձեր ուղածին պէս աղջիկ մը գըտնել. քսան տարիէ ի վեր այս գործին մեջն եմ, ամենքն կը ճանչնամ: Հրամանքնիդ ի՞նչ-

պէս աղջիկ կուզեք, անգամ մը ան հասկնալու յեմ յեմ:

Մանուկ աղան տեսներով, վոր Արիսողոմ աղան տիկին Շուշանի հետ խոսքի բռնվեցավ, դուրս յելավ՝ ուրիշ անգամի պահելով թաղականի պատմութիւնն, զոր չեր կրցած ավարտել:

— Աղվոր աղջիկ մը կուզեմ, պատասխանեց Արիսողոմ աղան խնդալով:

— Գիտեմ, վոր աղվոր աղջիկ կուզես. ուզած աղջիկդ հարո՞ւստ ըլլալու յե:

— Այո՛:

— Պարկեշտ:

— Հարկավ:

— Տասընվեց, տասնեութ տարեկան:

— Ճիշտ:

— Դաշնակ գարնել պիտնա:

— Գիտնալու յե:

— Աղեկ պարե:

— Հրամներ եք:

— Շատ լավ, ասանկ աղջիկ մը կա ձեռքիս տակ, բայց այս տեսակ աղջիկները գործ չեն տեսներ տունը. առավընէ մինչեւ իրիկուն ծունկ ծունկի վրա կը դնեն և կերգեն, կը պարեն և կամ բոլոր ուր կը պտըտին. հիմակ վընէ ըսեմ, վերջէն ինձի պատճառ չը բռնես. աղեկներն ալ կան, բայց գտնելը շատ դժվար է: Քու ըսած աղջիկներուդ մեջ անանկներ ալ կան, վոր իրենց ուզած մեկը կը սիրեն և շատ

անգամ անոր հետ գեղ մը կը փախչեն, և դուն ալ կապասես, վոր կինդ գա:

— Ի՞նչ կըսեք: Յեթե այդպես է, չեմ ուզեր:

— Բայց կան ալ, վոր վրադ կխենդենան:

— Յեթե այսպես է, կուզեմ:

— Բայց կան ալ, վոր ամիս մը իրենց սիրածին հետ կապրին և քու անունդ բնավ չեն տար:

— Յեթե այնպես է, չեմ ուզեր:

— Բայց կան ալ, վոր վայրկյան մը քովդ չեն բաժնվիր:

— Յեթե այսպես է, կուզեմ:

— Ասոնք ըսելու համար ինձի բան մի՛ ըսեր. վասնզի կան անանկներ ալ, վոր թող կուտան իրենց կինը ուրիշի մը հետ սիրահարութիւն ընել և աղջկան հորմեն քիչ մը դրամ առնելով աչք գոցել:

— Իրա՞վ կըսեք. անանկ երիկ մարդ կը գտնվի՞ աշխարհիս վրա:

— Մաղես չատ:

— Յե՛վ այն տեսակ երիկ մարդերու և կիներու յերեսը ո՞վ կնայի:

— Ամեն մարդ. կինը կարգարացնեն՝ ըսելով, թե սատանայե խաբված է, երիկն ալ կը սրբացնեն՝ ըսելով, թե խեղճը չգիտեր յուր կնոջ բռնած ընթացքը:

— Ե՛, հիմա կը ճաթիմ... չեմ ուզեր, չեմ ուզեր թող մնա՛, իմ քաղաքս կը կարգվիմ:

— Բայց և այնպես անանկներ ալ կան, վոր քեզի համար իրենց հոգին անգամ կուտան:

— Անանկ մեկն յեթե գտնեմ, կը կարգվիմ:

— Յես անանկ մեկը պիտի գտնեմ քեզի. իմ հարցունելս սա յե, վոր ձեր ինչ տեսակ աղջիկ ուզելը հասկնամ:

Յես ալ իրավունք կուտամ տիկին Շուշանին. վասնզի ամեն որ այնպիսի ամուսնություններ կը տեսնենք, վորք մարդուս զարմանք կուտան: Ատեն մը հետաքրքրության համար կարգված մարդու մը սիրո կրկնատոմարը գրեցի և տարեգլխուն հաշվեկշիռը հանելով տեսա, վոր մարդը սնանկացած եր բարոյականության մեջ: Բարեւս կտրեցի իրմե և սակայն մեծ զարմանքով տեսա, վոր այդ մարդը մեծ պատիւ կը գտնե ընկերություններու մեջ և իբրեւ բարոյականի տեր անձ մը ամեն կողմէ հարգանք կընդունի: Հետաքրքրությունս ավելցավ. հաշվեկշիռս նորեն աչքե անցուցի և դիտեցի, վոր կինն, զոր յես այդ մարդուն ընկեր նշանակած եյի, մայր հաշվույն մեջ դրամագլուխի կադմ անցած և երկանը տետրակին մեջ: Յեթե որ մը սիրո տոմարակալություն մը հրատարակեմ, մեծ հուզմունք պիտի պատճառեմ հաշվագետներու մեջ. վասն զի յես շատ երիկ մարդիկ գիտեմ, վորոնք կինն իրենց սիրո հաշվույն մեջ

ընդհանուր ծախքի կողմ կանցունեն, շատերը կարասիքի հաշվույն տակ կը գրեն, վոմանք ընդհանուր ապրանքի կարգը կանցունեն, վոմանք վնասելի քուղքերու և վոմանք ընդունելի քուղքերու հաշվույն մեջ կը նշանակեն: Խիստ քիչ են այն նախանձելի ամուսնություններն, վորոնց մեջ կինը երկանը ընկեր կարծանագրովի սիրո տետրակին մեջ:

— Կարգվիլը շատ անուշ բան է, հարեց սիրո միջնորդն, քեզի հարմար աղջիկ մը գրեմ, ամեն որ արքայության մեջ ես...

— Յես ալ ասոր համար ե, վոր կարգվի կուզեմ:

— Կինդ բնավորությանդ չհարմարեցա՞վ, ամեն որ դժոխքի մեջ ես, կրակներու մեջ կերիս:

— Յես ալ ասոր համար ե, վոր կարգվելու կը վախնամ:

— Նայեցե՛ք, ձեզի բան մը ըսեմ, աղա՛, հրամանքնիդ հարկավ մեծ տեղե մը աղջիկ կուզեք առնել, վասնզի դուք ալ մեծ մարդ մ' եք:

— Այո՛, այո՛, մեծ տեղե կուզեմ:

— Յես ալ քեզի մեծ տեղե մը աղջիկ կը գտնամ, բայց հրամանքնիդ Փրանսերեն գիտե՞ք:

— Մեծ տեղե աղջիկ առնելու համար անպատճառ Փրանսերեն՞ գիտնալու յե:

— Այո՛, վասնզի մեծ տեղի աղջիկներն Փրանսերեն կը խոսին, և յերբ կին մը յուր եր-

կանը չգիտցած լեզվով ուրիշի մը հետ կը խոսի, տակեն նախանձ կեղնէ:

— Յես ալ կը սորվիմ ֆրանսերեն:

— Բացի ասկից, յերջանկությունը չատքիչ կը գտնվի այն ամուսնութեան մեջ, ուր կնիկն Երիկեն ավելի բան գիտէ:

— Այնպէս է, յես ալ այն կարծիքին եմ:

— Հրամանքնիդ յեվրոպական յեղանակներեն բան մը կը հասկնամ:

— Ամենեւին բան մը չեմ հասկնար և մանավանդ թե կը ձանձրանամ:

— Ի՞նչ պիտի ընես ուրեմն, յեթե կինդ ժամերով դաշնակի առջկն անցնի և այդ նվազարանի վրա յեվրոպական խաղեր զարնէ:

— Թող չեմ տար, յես ձանձրուլթ կիմանամ:

— Ան հաճույք կզգաս:

— Կին մը ի՞նչ իրավունք ունի յուր Երկանը գլուխ ցավցունելու:

— Երիկ մը ի՞նչ իրավունք ունի յուր կինն զուարճութենէ զրկելու:

— Յեթե գործը մինչև աս տեղվանքը պիտի դա, չեմ կարգվիր:

— Չկարգվիլ չըլլար, միայն թե պիտի ստիպվիս կնկանդ ճաշակին հարմարելու համար դաշնակ սորվիլ:

— Յես կրնամ սորվիլ:

— Ինչո՞ւ չէ, մանավանդ թե ավելի դյուրին է քեզի դաշնակ զարնել սորվիլ, քան թե

կնկանդ դաշնակ զարնելը մոռնալը:

— Յեթե այսպէս է, ատոր ալ ճամբան դտանք ըսել է:

— Ասոնք ըսելուս պատճառն ան է, վոր յես հոգիս սեցունել չեմ ուզեր. ամեն բան առաջուց կըսեմ, վոր վերջէն ինձի պատճառ չընեն: Իմ ձեռքիս տակ ամեն դասե աղջիկ կու, բարձր դասեն, միջին դասեն և ստորին դասեն. այս յերեք դասեն ալ ծախուս տարանք ունիմ. հրամանքնիդ ձեր քսակին հետ խորհըրդակցեցեք և ինձի ըսեք՝ սա դասեն կուլեմ: Հայտնի յէ, վոր բարձր դասը շատ սուղ է, միջինն՝ նվազ սուղ և ստորինն՝ աժան:

— Յես շատ աժան չեմ ուզեր:

— Շատ լավ. աղջիկը ձերմա՞կ գուշն ունենա, թե քիչ մը թուխ:

— Ձերմակ կուզեմ:

— Աչքերը սև՞, թե կապույտ:

— Յեկու, տես, վոր սևն ալ կը սիրեմ, կապույտն ալ...

— Կամ մին պիտի ըլլա, կամ մյուսը. վասնզի չկրնար ըլլալ անանկ աղջիկ մը, վորուն մեկ աչքը կապույտ ըլլա, մյուսն՝ ուր:

— Կապույտ ըլլա թո՛ղ:

— Շատ լավ: Հասակն և մազերը...

— Յերկար, յերկար:

— Մեջքը...

— Մեջքը բարակ ըլլա, բայց տկար չեմ

սիրեր. կուզեմ, վոր քալած ժամանակը միսե-
րը շարժին:

— Կը հասկնամ, այսչափը հերիք ե. ճիշտ
ուզածիդ պես աղջիկ մը կա, վոր շատ ալ պար
կեչտ և իրեն երկանը համար հոգի տալ կե-
րեմ:

— Յես ալ անանկ մեկը կուզեմ:

— Թերևս վաղը քու անունդ իրեն ըսե-
լուս պես վրադ սեր կապէ: Պատկերդ տուր,
վոր իրեն անգամ մը ցցունեմ:

— Պատկերս վաղը հանել պիտի տամ:

— Վա՞ղը... վաղը հանել տալու վոր ըլլաք,
ուխթ որեն կառնեք, և ուխթ որ սպասե՞նք:

— Ինչո՞ւ սպասենք, վաղը կերթանք.
մեծ տեղե՞ն ե՞՞ աղջիկը:

— Այո՛:

— Հայրը հարո՞ւստ ե:

— Շատ հարուստ ե, բայց հարստու-
թյունը չը ցցուներ:

— Շատ խանութներ ունի՞:

— Քսանի չափ:

— Տո՞ւն:

— Քառասունի մոտ:

— Շատ աղեկ, վաղը չե մյուս որ կերթանք
այդ աղջիկը տեսնելու:

— Գլխուս վրա. ցերեկին կուգամ, և մեկ
տեղ կերթանք: Մնաք բարով, Աբխողոմ ա-
ղա, սիրտդ հանգիստ բռնե. յես քեզ չեմ խա-

բեր, ուրիշներու կրակե շապիկ հագցնողներե
չեմ: Կեցիք բարով. վաղը չե, մյուս որ:

Տիկին Շուշանը կը մեկնի:

Ը

Մանուկ աղան, վոր վարի սենյակն եր և
խահվե կը խմեր, տիկին Շուշանին վար իջ-
նալն տեսնելուն պես՝ խահվեյի գավաթն թո-
ղուց և Աբխողոմ աղային քովը գնաց:

— Այսպես, ըսավ, Մեկքոն աղան թեևս
քաջեց, և մեկտեղ ընթերցատունը մտանք:
Այդ ընթերցատունը ժամանակավ գինետուն
եր: Ասոված վողորմի հոգուն, Կոմիկ աղան
կը բռներ, աղեկ մաքդ մ'եր. հիվանդություն
մը յեկավ վրան, շատ բժիշկներ նայեցան,
ճար մը չկրցին գտնել, և խեղճը մեռավ...

Մանուկ աղային կինը լրագիր մը ի ձեռին
ներս մտավ և լրագիրը Աբխողոմ աղային
տալով.

— Մեծապատիվ եֆենտին հատկապես
բարե ըրած և ձեզի, ըսավ և դուրս յեկավ:

Աբխողոմ աղա աճապարանոք բացավ
լրագիրն և կարդաց.

«Վանեն հետեյալը կը գրեն մեզ»։ Աս չե,
վարինը կարդանք, ըսավ և կարդաց. «Մեր
բարեկամներեն մին Մուշեն հետեյալը զրկած
ե մեզ ի հրատարակություն»։ Աս ալ չե, մյու-

սը նայինք «Քուրիյէ տ, Որիանի»¹⁾ մեջ հետեւյալ տողերը կը տեսնվին»։ Մյուս յերեսն անցնինք. «Թայմզի»²⁾ թղթակիցը հետեւալը հեռագրած է հիշյալ լրագրին»։ Ասոնց մեջ իմ անունս չկա... սա կտորը նայինք... «Մայրաքաղաքիս ազնվական դասուն անդամ մ'ալ ավելցավ այս օրերս։ Յերեւելի վաճառական և բազում ագարակներու տեր, ազգասեր, լեզվագետ, ազնվասիրտ և վեհանձն Արիստողոմ Եֆենտի, վոր մեր ազգայնոց ծանոթ է, յերեկ Տրապիզոնի շողեւնովով մայրաքաղաքս յեկավ և ուղղակի Բերա»³⁾ յեկավ Ծաղկի փողոց, թիվ 2 տունը։ Արիստողոմ Եֆենտիի պես մեկու մը մայրաքաղաքս գալն անշուշտ մեծ ուրախություն պիտի պատճառե մեր բարեմիտ ազգայնոց»։

Արիստողոմ աղան Մանուկ աղային դառնալով՝ տես, ըսավ, ի՞նչ գրած է ինձի համար, և բարձր ձայնով անդամ մ'ալ կարդաց։

— Մեծապատիվ Եֆենտին բարեւ կրնէ յեղեր, ըսավ տիկինը նորեն ներս մտնելով, բաժանորդագին պիտի տաք յեղեր։

1) Կուրիեք դ'Որիանը («Արեւելքի Սուրհանդակ») Պոլսում հրատարակող ֆրանսական թերթ եր։

2) «Թայմզ» անգլիական ամենատարածված ու ազդեցիկ լրագրերից մեկն է, հիմնված ավելի քան հարյուր տարի առաջ։

3) Պերա կոչվում է Պոլսի յիվրոպական քաղաքամասը։

— Հիմա՛, ըսավ Արիստողոմ աղան և տրվավ բաժանորդագին տիկնոջ, վոր վազելով վար իջավ։

— Սա մարդը գեշ չը՞ գրեր կոր, հե՛, հարցուց Արիստողոմ աղան։

— Այո՛, գեշ չըգրեր։

— Պատվական լրագիր մ'ե։

— Ավելի պատվականը կրնա ըլլալ։

Տիկին դուռը բանալով Արիստողոմ աղային նամակ մը, խոշոր ծրար մը հանձնեց ըսելով․

— Մեծապատիվ Եֆենտին մասնավորապես կը բարեւ գձեզ։

Արիստողոմ աղան նամակը բացավ և հետեւյալը կարդաց․

«Մեծապատիվ Եֆենտի,

Ձեր մեծապատվության մայրաքաղաքս գալն իմանալով փութացի ձեր գալուստը չնորհավորելով՝ լրագրես տասն օրինակ ղըրկել։ Քաջահույս եմ, վոր պիտի հաճիք ձեր բաժանորդությամբը քաջալերել լրագիրս, վորով պիտի խրախուսեք զիս, վոր խմբագրական տաժանելի ասպարեզին մեջ ազգին ծառայություններ ընելու կոչված եմ։

Մնամ հարգանքը

խմբագիր-տնօրեն

..... լրագրո

(ստորագրություն)

— Տասը հատն ի՞նչ ընեմ...

— Կշտանալով կը կարդանք...

Տիկինը նորէն ներկայացավ ծրարով մը և նամակ մ' ալ տվաւ Արիստղոմ աղային, վոր բանալով սկսավ կարդալ:

«Մեծապատի՛վ եֆենտի,

Ձեր հանրածանոթ ազգասիրությունը քաջալերություն տվաւ ինձ լրագրես տասնը հինգ որինակ ղրկել ձեզ: Քաղցր ե ինձ հուսալ, վոր պիտի բարեհաճիք զանոնք ընդունիլ և պաշտպան կտնդնիլ լրագրության, վոր մէր մեջ ընթերցասիրության չը տարածվելուն պատճառովը դժբախտաբար գեշ վիճակի մը մեջ կը գտնվի:

Մնամք հարգանք
խմբագիր-տնօրէն

..... լրագրո

(ստորագրություն)

Արիստղոմ աղան նամակը ծալլելու վրայէր, տիկինը ներս մտավ:

— Մեծապատի՛վ եֆենտին սիրո բարեկներ կրնէ յեղեր ձեզի, ըսավ և նամակով մը գիրքեր ներկայացուց Արիստղոմ աղային, վոր նամակը բացավ և սկսավ կարդալ:

«Մեծապատի՛վ եֆենտի,

Իմ մտքիս ծնունդն յեղող քերթաճները հրատարակած ըլալով՝ արժան դատեցի անոնցմէ քառասուն որինակ ձեզ ղրկել: Կը հուսամ, վոր շնորհ կրնէք զանոնք ընդունելու և կերպով մը քաջալերություն տալու ինձ, վորպէս

զի մյուս քերթվածներս ալ քիչ որեն հրատարակության տամ:

Մնգրելով, վոր ընդունիք իմ խորին մեծարանացս հալաստիքը, մնամ ձերդ մեծապատի՛վ խոնարհ ծառա:

(ստորագրություն)

Արիստղոմ աղան նամակը գոցեց և քովը դրավ:

Տիկինը դարձյալ ներս մտավ:

— Մեծապատի՛վ եֆենտին բարե՞ ըրած ե դարձյալ, հարցուց Արիստղոմ աղան:

— Վո՛չ, բռնակիրներն մեկը յեկած ե և կրողէքը կուզէ:

Արիստղոմ աղան քսան դահեկան հանեց, տվաւ:

Տիկինը դուրս յելավ, դուռը գոցեց:

— Ընթերցատան մեկ անկյունը քանի մը հոգի նստած ընտրելի թաղականներու ցուցակը կը պատրաստէին, ըսավ Մանուկ աղա՝ յուր պատմությանը թերն ձեռք առնելով: Անոնք մեթկողմէն չէին և կաշխատէին, վոր իրենց ուզած կաշառակեր մարդերը թաղական ընտրեն:

— Տղուն մեկը յեկավ սա գիրքերը՝ ձգեց, զնաց, ըսավ տիկինը նորէն մտնելով: Մեծապատի՛վ եֆենտին շատ բարե կընէ՝ յեղեր և այսոր կամ վաղը պիտի դա յեղեր զձեզ տեսնե՞րու:

Տիկինը գրքերը սեղանի մը վրա դրավ:

Մեծապատի՛վ մուրացկանները

— Ի՞նչ ընեմ այսչափ գիրքերը, գրավա-
ճա՞ռ պիտի ըլլամ յես: Չեմ ուզեր, ալ ասկից
վերջը յեթե բերող ըլլա, մի՛ ընդունիր, Արի-
սողոմ աղան հոս չե՛, ըսե՛ և ճանբե՛:

— Աս ալ չըլլար, դուն խմբագիրները չես
ճանչնար. անոնց մեջ կը գտնվին այնպիսիներ,
վոր յերբ իմանան, թե իրենց ընկերներեն մե-
կուն լրագիրն առած էս և իրենցը չես առեր,
վրադ կը հարձակին և չլսված խոսքեր կընեն:

— Յեթե այնպես է, ընդունե, վորչափ
լրագիր վոր բերեն. ի՞նչ ընենք, բռնվեցանք
անգամ մը. յեթե գիրք բերեն, մի՛ ընդուներ:

Տիկինը գլուխը ծռելով դուրս յելավ:

— Թեպետ և այդ մարդիկն իրենց ուզած-
ները թաղական ընտրելու կաշխատեցին, բայց
իրենց մեջ ալ անմիաբանություն կար. ակնա-
վաճառն յուր առաջին հաճախորդը կուզեր թա-
ղական ընտրել, հացագործն կուզեր թաղական
ընտրել այն միջոցն, վորուն տղան որը տասը
հաց կուտար. դերձակն թաղական տեսնել
կը փափագեր այն յերիտասարդն, վորուն վրա
չաքաթը յերկու անգամ հազուստ կը ձևեր և
կը կարեր. համետագործը քվե տալ կու-
զեր այն հարուստին, վորուն մեկ յերկու հա-
մետ կը չիներ տարին. խմբագիրն յուր բո-
լոր բաժանորդները թաղական խորհրդո՞ մեջ
տեսնել կուզեր. փաստաբանը իրեն շատ դատ
հանձնողին քվե կուտար. բժիշկն՝ յուր ամե-
նեն ծանր հիվանդին, և գինեպանն ալ ամենն

չատ ողի և գինի խմողին կուզեր հանձնել
թաղին գործերը: Ահա այսպես իրենց մեջ...

Մանուկ աղան դարձյալ չկրցավ շարունա-
կել յուր պատմությունը, վասնզի ուրիշ հյուր
մը ներս մտնելով ընդհատեց անոր խոսքը:

Այս հյուրը մաքուր հազված յերիտա-
սարդ մ'եր. յուր կլոր և ճերմակ դեմքը չըջա-
նակված եր դեղինով խառն սև մորուքե՞մը,
վոր շատ չեր վայր: Պատկերներ կան, վոր
առանց չըջանակի ամելի՛ գեղեցիկ կերևան.
Թեպետ և կան ալ, վոր գեղեցիկ յերևալու հա-
մար չըջանակի կը կարոտին:— Յեթե՛ բնու-
թյունը չարգիլեր կիներու չըջանակի մեջ
անցունել իրենց դեմքերն, այսոր վո՞րչափ կի-
ներ մորուք պիտի ունենային:— Այս յերիտա-
սարդը ներս մտնելուն պես հանեց յուր սև և
յերկար գլխարկն և բարեեց սենյակին մեջ
գտնվող յերկու բարեկամները:

Մանուկ աղան անմիջապես դուրս յելավ
բարկությամբ մոմոռալով:

— Այս տարիքն յեկած եմ, և ասանկ բան
գլուխս յեկած չեր. թո՛ղ չեն տար, վոր յերկու
խոսք ընեմ. հազիվ թե բերանս կը բանամ,
մեկը կուգա, կսկսի խոսիլ, և իմ խոսքս բեր-
նիս մեջ կը մնա:

— Արիսողոմ աղա հրամանքնի՞դ եք,
հարցուց հյուրն բազմոցի վրա նստելեն յետքը:

— Այո՛, յես եմ:

— Շնորհակալ եմ, վոր Արիսողոմ

աղան դուք եք. ձեր դալուստը լրագրի մեջ
կարդացի և շատ ուրախացա, վոր ազգերնու
մեջ ձեզի պես ազնիվ սիրտ կրող ազգասերներ
պակաս չեն, վասնզի այն ազգն, վոր ազգա-
սեր չունի յուր մեջ, ազգ չէ:

— Այո՛:

— Փոխադարձաբար այն ազգասերն ալ,
վոր ազգ չունի, ազգասեր չէ:

— Շիտակ ե:

— Այս յերկուքն իրարու հետ այնպիսի
սերտ կապակցություն մ' ունին, վոր իրարմե
բաժնելուդ պես՝ յերկուքն ալ կը կորսնակին:

— Այնպես ե:

— Ազգ մը, վոր յուր աշխատավորները
չքաջալերեր, ամեկուց հյուրն միշտ ծանր և
լրջագույն յեղանակով մը, ազգերու կարգ
անցնելու բնավ իրավունք չունի:

— Շատ աղեկ կը խոսիք:

— Յե՛վ յերբ աշխատավոր մը վարձքը
չընդունիր յուր ազգեն, բնականաբար կը
վհատի և յերբեմն կը խորհի յերթալ ինք-
զինք ծովը նետել:

— Ատ աղայություն և:

— Ներեցե՛ք, Արիստոդոմ աղա, յեթե մեր
այս առաջին տեսությանը քիչ մը համարձակ
կը խոսիմ ձեզի հետ:

— Հոգ չե՛:

— Ծառադ վեց տարի Յեվրոպա մնացած
եմ և բժշկություն սորված եմ:

— Աղեկ արվեստ:

— Գիշերները քունս ծախելով կարդացած
ու գրած եմ, վորպէսզի քաղաքս դառնամ և
ազգիս ծառայություն ընեմ:

— Մարդ ալ յուր ազգին ծառայություն
ընելու յէ:

— Յերկու տարի յէ, վոր հոս կը գտնը-
վիմ, և մինչև այսոր հազիվ չորս հիվանդ
նայած եմ. հասկցիր, թե ի՞նչպես կը քաջա-
լերվին հոս բժշկները:

— Յավալի բա՛ն... այս տեղացիները
հիվանդ ըլլալու սովորություն չունին...

— Ունին, բայց հոս հիվանդները ազգային
զգացում չունին, Հայաստանի վրա գաղա-
փար չունին:

— Ի՞նչ կըսեք:

— Այո՛, յերբ հայ մը հիվանդ ըլլա, ոտար
ազգե բժիշկ մը կը բերե յուր տունը՝ առանց
գիտնալու, թե հայու ցավն հայը կարող ե
միայն բժշկել, առանց համոզվելու, թե ոտարը
չե կարող հայու ցավուն դարման ըլլալ: Այս-
որվան որս յերկու հազարեն ամեկի հայ բժիշկ
կա. ասոնց մեջն հինգ վեց հատը, մանա-
վանդ յերկու յերեք հատը պատվական կյանք
կանցունե, և անդին մնացածը ամեն որ բերանը
բաց կսպառե, վոր հիվանդ մը ներկայանա
իրեն և ստակ առնե:

— Գեշ վիճակ:

— Ի՞նչ ընեն ազգային բժիշկներն, յերբ

ազգային հիվանդներն ոտաճրներու կը դիմեն... վո՛հ, ոտաճրաժրությո՛ւն, ոտաճրաժրությո՛ւն, գոչեց բժիշկն աչերն յերկինք վերցնելով, յե՞րբ պիտի յերթաս մեր քովեն:

— Ոտաճրաժրությունը աղեկ բան չէ:

— Մանավանդ թե բժիշկները քաջալերելու չափ հիվանդություն ալ չկա մեր ազգին մեջ. և այն ազգին մեջ, վոր հիվանդությունը տարածված չէ, պարապ բան է Յեմլրոպայի բժիշկներուն չափ ճարտար բժիշկներ հուսալ, ինչպես նաև այն ազգն, վորու մեջ ընթերցասիրությունն տարածված չէ, իրավունք չունի տաղանդավոր և հանճարեղ հեղինակներ ունենալու. տաղանդն և հանճարն առանց քաջալերության կը մեռնի:

— Շատ իրավունք ունիք:

— Չեք կարող յերևակայել, Աբխազում աղա՛, թե վորչափ հուսահատած եմ. հազար անգամ զղջացած եմ, յերկու հազար անգամ անեծք կարդացած եմ բժիշկ ըլլալուս համար. ո՛ւր եր, թե բժիշկ ըլլալու տեղ հիվանդ ըլլայի և... մեռնեյի. մեր ազգին մեջ հիվանդությունը բժշկութենէն աղեկ է, վասնզի տգիտությունն գիտութենէն ավելի կը քաջալերվի... թեթևությունը ծանրութենէն ավելի հարգ կը գտնէ, մոլիներն առաքինիներէն ավելի պատիվ կը վայելեն. ճշմարիտ աստված, ուխտ ըրած եմ, վոր յեթե որ մը յերևելի ազգայիններէն հի-

վանդ մը նայիմ, անոր անունը լրագիրներու մեջ՝ բարձրացունեմ:

Այս խոսքին վրա Աբխազում աղա արթնցավ, այսինքն փառասիրությունն արթնցավ: Ի՞նչ անուշ բան է թերություններ հավաքել միամիտ մտրդերու վրայեն: Խորամանկներն յերբեմն վարարտությամբ այնքան կը կեղծեն իրենց թերություններն, վոր անոնց հավաքիչները կը չվարեցնեն. վասնզի անոնք յերբեմն միամիտ և յերբեմն խորամանկ կը ձևանան, ժամ մը՝ տղետ, ժամ մը՝ գիտուն, մերթ՝ անաչառ, մերթ՝ աչառու, մերթ՝ կեղծավոր, մերթ՝ անկեղծ, և յերբ ազգային նշանավոր, հաճարեղ և հերանույշ (Ծերենցը¹⁾) ասոնցմէ մին նկարագրելով անբնական անձ մը ներկայացնէ, ամեն կողմէ կը բասրվի, թե Ծերենցն տակավին Մանուկենց²⁾ և անձեր ստեղծելու արհեստին մեջ, թե միևնույն անձին վրա Աղամբ և Նեոն³⁾, սատանան և հրեշտակն, Չո-

1) Ծերենց (1822 – 1888) բժ. Հովսեփ Շիշմանյանի գրական կեղծանունն է: Հայտնի լին նրա յերեք պատմական վեպերը՝ «Յերկունք», «Թորոս Լեոնի», «Թեոդորոս Ռշտունի»:

2) Մանուկենց — այստեղ հեղինակը բառախաղ է անում՝ Ծերենց կեղծանունը նկատի ունենալով:

3) Նեո — հակաքրիստոս (ըստ քրիստոնեական վարդապետության՝ պետք է հանդես գա աշխարհի վախճանի ժամանակ և կովի Գրիստոսի դեմ):

յիւն¹⁾ և Հոմերոսն²⁾, արականն և իգականն միանգամայն կը ներկայացնեն: Ի՞նչ հանցանք ունի ճերմակերես Ծերենցն, յերբ յուր ներկայացնելիք անձերն խորամանկ են:—Ներեցե՛ք, Արիստողոմ աղա և տեր բժիշկ, յեթե ձեր խոսակցությունն ընդմիջեցի. ի բնե քիչ մը անհամբեր եմ. յերբ խոսքին կարգը դա, չեմ կարող ինքզինքս բռնել, վորչափ ալ այս բնավորությանս պատիժը կրած ըլլամ և կրեմ:—Այո՛, Ծերենցն կը ներկայացնեն անձերն վոչ թե ինչպէս վոր են, այլ ինչպէս վոր կրեցին: Ծերենցն այս մասին վորչափ ալ յերկնցնէ յուր մագերն, իրավունք ունի, վասն զի ունինք հեղինակներ, վորոնք Ծերենցեն ավելի յերկար մագ ունին և կը ներկայացնեն իրենց անձերն վոչ թե ինչպէս վոր են, այլ ինչպէս վոր կուզեն իրենք, վոր ըլլան անոնք: Ասոր համար ե, վոր կին հեղինակներն յերբ Հայկ կամ Վարդան³⁾

1) Զոյիլ — հունական անվանի հոեոոր, փիլիսոփա և քննադատ եր (IV—III դար Ք. ա.). նրա անունը դարձել է հասարակ անուն մանրախնդիր, նախանձոտ և խալթող քննադատի համար, վորովհետև Զոյիլը թուհնոտ, վոչնչացնող քննադատության է լինթարկել Հոմերոսին («Հոմերոսի խարազան»):

2) Հոմերոս (հունական ավանդությունների համաձայն՝ ապրել է մոտավորապես X—IX դար Ք. ա.). հույն փոյովորդական լերգիչ եր, վորին վեոագրվում են «Իլիական» և «Վոդիսական» աշխարհահռչակ պոեմները. թարգմանված են բոլոր կուլտուրական ժողովուրդներին լեզուներով, ինչպես և հայերին:

3) Վարդանը Մամիկոնյան նախարարական տոհմի

կամ Արտաշես¹⁾ ներկայացնել ուզեն, Վիքթոր Հյուգոյի²⁾ խոսքերը կամ Մոլթբեյլի³⁾ կարծիքները կը դենն անոնց բերնին մեջ: Ասոնք կը կարծեն, թե յերբ Ադամ յուր ժամանակին հատուկ պարզությանը մեջ ներկայացնեն, կը կորստնեն իրենց տաղանդն, յեթե ունին, կամ կը վնասեն իրենց հանձարին, զոր ունենալ կը կարծեն, կամ վերջապես կը զրկվին այն համբավեն, զոր վաստակել կերազեն: Ո՞վ ըսած է այս վողբերդակներուն, թե ավելի դժվար է մեկուն պատկերն ճշտությամբ նկարելն, քան թե յերեակայությամբ անբնական պատկեր մը գծելն. ո՞վ պոռացած է առոնց տկանջըն ի վայր, թե նկարիչ մը պատկերներ ստեղծելու սկսելէ առաջ՝ պատկերներն ընդորինապելու յե:— Վոչ վոք: Յեւ ի՞նչ կը հանդգնի

մի հայտնի ներկայացուցիչն եր, պետական գործիչ և գորավար, հռչակվեց Ավարայրի դաշտում տեղի ունեցած ճակատամարտով, վարտեղ պարտություն կրեց պարսից զորքերի կողմից (451 թ.) և սպանվեց:

1) Արտաշես միքանի հայ թագավորների անունն է:

2) Վիկտոր Հյուգո (1802—1885) — ֆրանսական բանաստեղծ, վիպասան և դրամատուրգ. ուսմանտիկական դպրոցի պարագլուխն եր Ֆրանսիայում: Նրա նշանավոր լերկերից մի քանիսը թարգմանված են հայերեն:

3) Մոլթբեյլ կոմս (1800—1891) պրուսական դենբերալ-ֆելդմարշալ եր, գլխավոր շտաբի պետ. հռչակվել է վորպես ռազմագետ (մանավանդ 1870—1871 թ.) Ֆրանս-պրուսական պատերազմի ժամանակ:

այս փափուկ ժամանակին մեջ ուրիշի մը գործն անաչառաբար քննադատելով: Մեր քննադատները, քիչ բացառութեամբ, ակնոց ակնոցի վրա կ'ընեն գործի մը մեջ գեղեցիկ կտորներ փնտռելու համար. փնտռելու համար և վոչ թէ տեսնելու համար, վասնզի տեսնել վաճ բանը չփնտալիր: Ասոնք բնավ տարբերութիւն չունին գրաքննիչներեն, վորք վոհե հրատարակութեան մը մեջ միայն տգեղ կտորներ կը փնտռեն: Չեմ տեսած քննադատ մը, վոր տգեղ հրատարակութեան մը կոկորդեն բռնէ, սղմէ և սպաննէ զայն: Սպաննելու չե, գործ մը գեղեցկացներու աշխատելու յե, կըսէ, անոր գեղեցիկ կողմերը ցույց տալով միշտ և տգեղ կէտերը հեռվանց ցցունելով խիստ քիչ անգամ: Վո՛չ, պարոն քննադատներ, վո՛չ իրաւ վունք չունիք, սպաննեցեք տգեղ գործերն և վստահ յեղեք, վոր պիտի գեղեցկանան անոնք: Մարդեր կան, վոր կը գեղեցկանան, յերբ մեռնին: Յես, վոր այսչափ խստութեամբ կը խոսիմ ուրիշներու յերկերուն վրայոք, կը կարծեք, թէ քաղցրութեամբ կը վարվիմ «Մուրաց կաննեբունս» անձերուն հետ, վորոնց բերնեն յելած խոսքերն միայն բառ առ բառ կը գրեմ հոս, առանց իմ կողմես կէտ մ'ափելցնելու հանդգնութիւնն ունենալու: Բնավ յերբեք, մանավանդ թէ կզգամ, վոր իմ անձերս ալ ունին շատ թերութիւններ, զորս որ մը պիտի հարկածեմ: Նույնիսկ մեծ թերութիւն մ'ե,

վոր պատմիչ մը յուր պատմութեան թելը կտրէ և յուր ընթերցողներն յերկու ժամ խնդիրեն դուրս խոսքերով զբաղեցնէ: Բայց ի՞նչ ընեմ, այս թերութիւնս իմ առավելութիւնս ե, վասն զի այս թերութեանս շնորհիվ ե, վոր կըրցած էմ քանի մը ընթերցողներու տեր ըլլալ, թերութիւն, վոր թերութիւններ ուղղելու պաշտոնն ունի: Այսչափ բացատրութիւն ալ թերութեանս համար: Դառնանք ուրեմն մեր պատմութեան:

Արեւոդոմ աղան, ինչպես ըսինք, ականջները տնկեց, յերբ իմացավ, վոր բժիշկն յեթե հիվանդ մը գտնէ, անոր անունն լրագիրներու մեջ պիտի հրատարակէ. ուստի անմիջապէս տկարութիւն ունենալ ուզեց:

— Աղեկ յեղավ, վոր, ըսավ բժիշկին, այսոր հոս յեկաք, վասնզի քանի մ'որե իվեր վրաս գեշութիւն մը կա:

— Ի՞նչ կզգաք, հարցուց բժիշկը:

— Գեշութիւն մը կզգամ:

— Վո՞ր կողմը:

— Վո՞ր կողմս:

— Այո՛:

— Ամեն կողմս:

— Ախորժակդ ի՞նչպէս ե:

— Աղեկ ե:

— Կերածդ շուտ մը կը մարսե՞ս:

— Կը մարսեմ:

— Գիշերները հանգիստ կը քնանա՞ս:

— Շատ հանգիստ, բայց վրաս գեշություն մը կզգամ:

— Գլուխդ յերբեմն կը ցավի՞:

— Այո՛:

— Վրադ սանկ թուլության սրէս բան մը...

— Ճիշտ:

— Յերբեմն դողալ մը սա՞նկ...

— Այո՛, այո՛, դողալ մը սանկ... (մեկուսի) կյանքիս մեջ դողացած չունիմ:

— Դողալեն վերջը տաքություն մը...

— Տաքություն մը:

— Տաքութենէն վերջը քրտինքը մը...

— Քրտինք մը:

— Առտունները լեզվիդ վրա լեղիություն մը:

— Այո՛, լեզվիս վրա լեղիություն մը:

— Հասկցա, բան մը չէ, կանցնի, ինքզինքդ մտեցուցած ես:

— Ինձի ալ այնպէս կուգա, վոր ինքզինքս մտեցուցած եմ:

— Շատ բժիշկներ կան, վոր այս հիվանդությունը չեն հասկնար, սխալ դեղեր կուտուն, ուրիշ հիվանդություն կը հրավիրեն:

— Ուրախ եմ, վոր դուք աղեկ հասկցաք, դեղ մը տվեք, վոր չուտ մը անցնի:

Բժիշկը ծոցեն հանեց քերթակալը կամ տետրոնը— յերկուքեն վորն վոր ուզեք, կրնաք դործածել. ազատ եք նաև վոչ մին դործածելու

և վոչ մյուսն— թուղթ մը քաշեց անոր մեջէն և մատիտով քանի մը բառ գծելէն յետքը թուղթին վրա՝ Արիստղոմ աղային տվաւ զայն՝ ըսելով:

— Ասիկա կարմիր ջուր մ' ե. ժամը մեկ այնգամ կը խմեք անկից խահվեյի գալմաթով. թեպետ և քիչ մը լեղի յ' բայց ազդու յէ:

— Շատ աղեկ:

— Մոռցա հարցնելու, թե բնությունդ ի՞նչպէս ե:

— Բնությունս... չիտակը, խարդախ մարդերէն չեմ ախորժիր. ամէնուն հետ աղեկ կը վարվիմ...

— Ամեն առտու դուրս կ'ըլլա՞ք, հարցուց բժիշկն՝ խոսքին ձեռք փոխելու ստիպվելով:

— Հոս գալես ի վեր յերկու առտու դուրս չկրցի յենել:

— Իրա՞վ կըսեք:

— Սուտ խոսելու ի՞նչ պարտք ունիմ:

— Ուրեմն դեղ մ' ալ գրե՛մ:

Բժիշկը դեղագիր մ' ալ գրեց և Արիստղոմ աղային տվաւ:

— Նախ այս դեղը պիտի առնես, ըսավ բժիշկն, վորաբնակի վաղը առտու դուրս յենես և վերջը մյուս ջուրը պիտի խմես:

— Յեթե այս դեղէն խմեմ, վաղը առտու անպատճառ դուրս կրնա՞մ յենել:

— Այո՛, անպատճառ:

— Այս ի՞նչ աղվոր դեղ Ե... հապա թե վոր դարձյալ հյուրեր դան և զիս խոսքի բռնե՞ն:

— Հյուրերդ ի՞նչ վնաս ունին:

— Ի՞նչպես վնաս չունին. յերկու առտու յե, վոր դուրս յելնել կուզեմ և թող չեն տար. կուզան, յերկու ժամ գլուխ կը ցավցունեն: Բայց վաղը առտու անպատճառ պիտի յելնեմ, վասնզի պատկերս քաշել պիտի տամ:

Բժիշկը դարձյալ հարցման ձևը. փոխեց հարցնելով.

— Փորդ ի՞նչպես Ե:

— Ամենուն փորին պես փոր Ե:

— Պի՞նդ Ե:

— Ո՞վ դիտե... իրավ վոր որ մը որանց հետաքրքրություն ունեցած չեմ հասկնալու համար, թե պի՞նդ Ե, թե վոչ. ո՞վ պիտի նայի անանկ բաներու:

— Արխողոմ աղա, ամեն որ մեծ գործ կրնե՞ս, հարցուց վերջապէս բժիշկը ճարը հատնելով:

— Այո՛, այո՛, ամեն որ մեծ գործ կը տեսնեմ:

Ո՞վ մեծագործություն...

Ո՞վ մեծախոսություն...

— Շատ լավ, պատասխանեց բժիշկն, յես վաղն առտու նորեն կուզամ ձեզ տեսնելու:

— Կըլլա:

— Մնաք բարով, հոգ մի՛ ընեք, ձեր տկա-
րությունը քանի մը դեղով կանցնի:

— Շնորհակալ եմ:

Բժիշկն գլխարկն առնելով մեկնելու վրա յեր, յերբ Արխողոմ աղան ըսավ անոր.

— Գրեւիքդ չմոռնաս:

Բժիշկը խորհիլ սկսավ, թե ի՞նչ եր դրե-
լիքը, և շուտ մը հիշելով՝ պատասխանեց.

— Այո՛, այո՛, միտքս Ե, լրագրի մը մեջ պիտի գրեմ ձեր անունը: Մնաք բարով:

— Յերթաք բարով:

Բժիշկը մեկնելուն պես Արխողոմ աղան ըսավ ինքնիրեն.

— Վախցա, վոր բժիշկը կըսե, թե «դուն հիվանդություն մը չունիս» և չինծու հիվանդ
ըլլալս հայտնի կըլլա. բայց պարապ տեղը վախցած եմ, վասնզի անիկա վոչ թե միայն չհասկցավ հիվանդ ըլլալս, այլ ըսավ նաեւ, թե քանի մը դեղով կանցնի հիվանդությունդ: Ե՛հ, պարոն բժիշկներ, դուք բան մ' ալ չեք հասկնար, և մամս իրավունք ունեք բնավ բժիշկ չկանչելու: Յես բան մը չունիմ, տեր բժիշկ, շարունակեց, անունս լրագրի մեջ գրել տալու համար հիվանդ յեղա. . .

Այս վերջին խոստովանությունը քիչ մը խենդություն յերեցավ Արխողոմ աղային, վոր խղճմտանքը հանդարտեցնելու համար ըսավ ինքնիրեն.

— Լսողն ալ պիտի կարծե, թե հիվանդ

չեմ և չինժու հիվանդ յեղած եմ. քանի մ' որ քե
ի վեր ե, վոր անհանգստություն մ' ունիմ,
վոչ կրնամ ուտել և վոչ քնանալ, հազ մ' ալ ու
նիմ, վոր գիշերները չը քնացներ զիս:

Ո՛վ փառասիրություն, իրա՞վ ե, վոր
դուն յերբեմն խելացիները խենդ և խենդերը
խելացի կընես...

Թ

Արիսողոմ աղան բերանը քիչ մը բան
դնելու համար վար իջավ, բայց յերբ տեսավ,
վոր քանի մը հոգիներ նոր յեկած ելին զինքը
տեսնելու, անոնց ձեռքն խալսելու համար
տունեն դուրս յելավ. յեթե այսպես չընէր և
ամեն այցելություններն ընդունէրու ըլլար,
Ժամանակ պիտի չունենար վոչ ուտելու, վոչ
քնանալու և վոչ արթննալու:

Արիսողոմ աղան դեռ Պոլիս չեկած՝ իմա
ցած եր, թե Բերա դադղիական ճաշարան մը
կար և յերեւելի մարդերը հոն կերթային ճա
շելու. ուստի տունեն դուրս յերևելուն պես
միտքը դրավ հիշյալ ճաշարանն յերթալու:

Հագիլ թե քանի մի քայլ առավ, հիսուն
տարեկան նիհար և պատըռտած հագուստնե
րով մեկը դեմն յելավ:

— Կարճեմ Արիսողոմ աղա հրամանքնիդ
եք:

— Այո՛, յես եմ:

— Քանի մը վայրկյան ձեզի հետ տեսնը
վիլ կը փափագէյի:

— Եյ:

— Նոր յեղանակով նոր դասագիրքեր հա
նած եմ, անոնցմե հարյուրի չափ ձեզի տալ
կուզէյի. ներեցե՛ք համարձակությանս, ի՞նչ
ընենք, այս համարձակությունը մեզի տվողը
ազգն ե, վոր չը քաջալերեր յուր դասատու
ներն և թող կուտա, վոր անոնք խեղճ վիճակի
մեջ ապրին: Ա՛հ, յեթե այսոր դասագրքերը
չկարենամ քչեյ, տպարանապետը բանտը պի
տի դնե զիս. դեռ տպագրության և թուղթի
ծախքը վճարած չեմ իրեն, և ամեն որ կըս
պառնա ինձի:

— Դասագիրքն ի՞նչ պիտի ընեմ յես:

— Ձեր բարեկամներուն կուտաք. կաղա
չեմ, խնդիրքս մի մերժեք. վեցական դահե
կանեն վեց հարյուր դահեկան կընե, և այդ
գումարն ալ ձեզի համար մեծ բան մը չե:

— Գաղղիական ճաշարանն վո՛ր կողմեն
կերթըցվի:

— Ասկից կերթըցվի, սիրով կառաջնոր
դեմ ձեզի հոն:

— Շնորհակալ կըլլամ:

— Կը քալենք և կը խոսինք: Դասատու
ներն ազգին ծառայները համարված են և ա
մենուն յերեսն ինկած, մինչդեռ անոնք ազ
դին տերերն են: Ազգ մը անոնցմով առաջ կեր
թա. բայց ի՞նչ ոգուտ, մեր մեջ քաջալերու

թյուն չկա: Դասատու մը այսօր դպրոցի մը պաշտոնի կը կոչվի և քանի մ'որեն կը ճանաչվի, վասնզի հոգարարձուներեն մեկուն գետնեն բարև չե տվեր: Յեթե քանի մը ամիս պաշտոն վարե և ամսական ուզե, կը վրանավի՝ ամսական ուզած ըլլալուն համար, և միշտ սա խոսքերը կը լսե. «Ազգին ստակովը կապրիք, ազգին վրա բեռ յեղած եք. դացե՛ք, կորսվեցե՛ք»: Ա՛հ, Արիստողոմ աղա, չեք գիտեր, թե ինչ կը քաշեն Պոլսո դասատուները. խեղճության զենիթը բարձրացած են. չեմ կարծեր վոր ասոնք իմանալեն յետքը դասադրքերես հարյուր որինակ չառնեք:

— Այդ ճաշարանն ասկից շա՞տ հեռու յե:

— Չե՛, մոտեցանք: Միայն դասատուները չեն, վոր այս վիճակի մեջ են. խմբագիրները, հեղինակները, ապարանապետները, գրավաճառներն, վերջապես անոնք, վոր գիրքով կղբաղին, թշվառությամբ կղբաղին: Հառաջագիմությունը կը պոռանք և յետ յետ կերթանք, լույս կը պոռանք և դեպի խավար կերթանք, աջ կը կոչենք և դեպի ձախ կերթանք, ապաղա կրսենք և դեպի անցյալը կը վազենք: Վո՛հ, մեծ մեծ խոսքեր, իսկ մեծ դո՞րծ...

Վո՛հ, մեծագործություն...

Վո՛հ, մեծախոսություն...

— Կերակուրներն ի՞նչպես են այն ճաշարանին:

— Աղեկ են: Հարյուր դասադիրք տունը ղրկե՛մ, թե...

— Պատասխանը քանի մ'որեն կուտամ...

Յերկու բանակիցներն խոսելով հասան ճաշարանին առջև:

— Հրամմեցե՛ք, մտե՛ք, Արիստողոմ աղա:

Արիստողոմ աղա կը մտնէ ճաշարան և չորս կողմը հայելիներէ ուրիշ բան չտեսնելով՝

— Սխալ յեկանք, կըսե, հոս հայելի կը ծախեն:

— Չե՛, չե՛:

Յերկու բարեկամներն կը նստին սեղանի մ'առջև:

Մանչուկը կը բերե կերակուրներու ցուցակը:

Արիստողոմ աղա թուղթը կառնե, վրան կը նայի, կը դարձունե, յետևի կողմն ալ կը նայի և սեղանին վրա կը դնե:

— Ի՞նչ պիտի ուտեք կը հարցունե դասատուն:

— Միտով կերակուր կուտեմ յես:

Դասատուն մանչուկը կը կանչե և կերակուր կապսարե թե՛ Արիստողոմ աղային համար և թե՛ իրեն համար:

— Ահա այսպես, Արիստողոմ աղա, դասատուներուն այս վիճակը լսելով չե՞ս ցավիր:

— Չցավին ալ խո՞սք ե:

— Կը վալլե՞ ազգի մը այսպես մուրացկանի պես ապրեցնել յուր վարժապետները:

— Չը վայրեր:

— Յեթե կուզեք, զիրքերս այս գիշեր տունը ձգեմ:

— Հիմակու հիմա թո՛ղ մնա, ուրիշ ո՞ր մը կը խոսինք ասոր վրա:

Մանչուկը կերակուրները կը բերե. Արիստողոմ աղան յերեսը խաչակնքելով՝ յերկու պատառ կընե և կը կլլե իրեն բերված խորոված միսը. յետքը բարեկամին դառնալով կըսե.

— Կտոր մը միսով մա՞րդ կը կշտանա. զրուցե՛ սա անպիտանին, վոր քիչ չատկեկ բերե:

Մանչուկ կը կանչվի, և բիլավ կապսպըրվի:

Այս միջոցին միջահասակ և գիրրուկ յերիտասարդ մը կը մտնե ճաշարան՝ ի ձեռին ունենալով ծրար մը և ուղղակի Արիստողոմ աղային առջև կուգա:

— Կարծեմ, կըսե, Արիստողոմ աղան տեսնելու պատիվը կը վայելեմ:

Արիստողոմ աղա բան մը չհասկնալով նոր յեկողին յերեսը կը նայի անբարբառ: Քովի բարեկամն ալ ձայն չհաներ:

— Կարծեմ, կը կրկնե, այն մեծ մարդուն սուջն գտնվելու բարեբախտութիւնն ունիմ, վոր մայրաքաղաքս յեկած ե մեկենաս անվանվելու համար:

Արիստողոմ աղան, վոր այս ձևերուն տեղ-

յակ չեր, գգալը կառնե և կսկսի ուտել բիլավըն, զոր նոր բերած եր մանչուկը: Սեղանակիցն ալ նոր գրագետի մը գալն իր գործունյն արգելք համարելով՝ չուզեր անոր պատասխանել:

— Կարծեմ, կ'երեքինե, այդ ագնիվ անձին քովը գտնվելու բախտը կը վայելեմ, վորուն անունը քանի մը որ առաջ լրագրի մը մեջ կարդացի:

Արիստողոմ աղան, վոր բիլավով կգրադեր, դարձյալ պատասխան չտար, և նոր յեկողը կստիպվի պարզել յուր խոսքն ըսելով.

— Արիստողոմ աղան հրամանքնիդ եք կարծեմ:

— Այո՛, յես եմ:

Նոր յեկողն աթոռ մը կառնե և կը նստի:

Մանչուկը կուգա հարցնելու վերջին յեկողին, թե ի՞նչ կուզե ուտել:

— Յեղի մեջ հավկիթ, կը պատասխանե՝ ձեռքի ծրարը՝ քովի աթոռին վրա դնելով:

Արիստողոմ աղան բիլավն ալ կը հատցունե և կասկարայի ձուկ կապսպրե:

— Ե՛հ, Արիստողոմ աղա, կըսե նորեկը, մեծ պատիվ, մեծ բախտ կը համարիմ ինձի ձեզի պես բարեսիրտ անձի մը սեղանակից գտնւիլիս: Ծառադ՝ աղգային գրագետներուն ամենն յետինն եմ, գրեթե քիչ մ'ալ բանաստեղծ եմ. քանի մը վողբերգութիւն գրած

եմ և կուզեմ, վոր անոնց յուրաքանչյուրեն քսանական որինակ ձեզի նվեր ընեմ...

— Ո՞րո, Աբխոզում աղա, կըսե յերրորդ մը խնդում յերեսով Աբխոզում աղային մոտենալով, բարի յեկած եք:

— Բարի տեսանք:

— Յես ազգային փաստաբաններեն եմ և ձեր գալն լսելով փութացի իմ խոնարհ հարգանքներս ձեզի մատուցանել և միանգամայն հայտնել, թե ձեր դատերն ինձի հանձնեք:

— Յես դատ չունիմ:

— Յեթե դատ չունիք, ինչո՞ւ ուրեմն յեկաք հոս:

— Ուրիշ գործի մը համար:

— Անկարելի յե, վոր ձեզի պես մարդ մը դատ չունենա. վոչ միայն անկարելի յե, այլ անպատվություն ալ ե. ձեզի պես մեկը հարյուրներով դատեր ունենալու յե, և ձեր շնորհիվ քանի մը փաստաբաններ ապրելու յեն: Յեթե դուք դատ չունենաք, անդին աղքատը սլիտի ունենա:

— Մեկու մը հետ դատ չունիմ:

— Չարմանալի բան. մեկու մը դեմ դատ բանալու ալ միտք չունի՞ք:

— Բնավ, դատ բանալու համար անպատճառ պատճառ մը ունենալու յե. մեկու մը դեմ դատ կը բանաք, կը լմննա կերթա:

— Ե, ի՞նչ կը շահիմ:

— Դուն չես շահիլ, բայց փաստաբանդ

կը շահի. քեզի համար աղոթք կընե: Մեծ մարդերն հիմա այնպես կընեն. փաստաբաններն ապրեցնելու համար՝ իրենց դեմն յեղնոներուն դեմ պատվո դատ կը բանան:

— Յես անանկ խայտառակություններ չեմ սիրեր:

— Յես կատակ ըրի, Աբխոզում աղա. բայց կատակը մեկդի դնենք և լրջորեն խոսինք, ըսով փաստաբանը ծանր կերպարանք մ'առնելով. լսեցի, վոր չողենավուն մեջ մեկու մը հետ քիչ մը առեր, տվեր եք, և այն մեկը ձեր պատվույն դեմ ծանր խոսքեր ըրեր ե:

— Ամենեին:

— Թե դուք ալ անոր քանի մը խոսք ըրեր եք...

— Բնավ:

— Թե վերջը ձեռնկալուքի յելեր եք...

— Անանկ բան մը բնավ յեղած չե:

— Թե դուք անոր գլխուն զարկեր եք...

— Սուտ ե:

— Թե անիկա ալ ձեզի ապտակ մը տվեր ե...

— Բուրբուրովին սուտ:

— Թե յերրորդ մը մեջ մտեր ե...

— Յերկրորդ չկա, վոր յերրորդ ըլլա:

— Թե քու թեեդ քաշեր ե...

— Սխալ:

— Թե անոր ալ ձեռքը բռներ ե...

— Սուտ:

— Թե ասանկով զձեզ բաժնեք ե...

— Բնավ տեղ չկա:

— Թե դուք այս բաժանումեն գոհ չըլլալով՝ դատ բանալ ուզեք եք:

— Վորչա՞յի սուտ:

— Թե վարպետ փաստաբան մը փնտռեք եք...

— Ամենն ալ սուտ:

— Թե զիս կանչել տալ ուզեք եք...

— Ամենեին:

— Վորպեսզի ձեր դատը պաշտպանեմ. և յես ալ ասոր համար յեկա:

— Ստանկ բան մը չկա:

Այս խոսակցութեան միջոցին յերկու յերեք հոգի ևս կուգան՝ ամենն ալ Աբխաղոմ աղային կամ գիրք նվիրելու կամ լրագրի մը բաժանորդ գրելու ղիտավորութեամբ, և ամենքը պատվական ճաշ մ'ալ կընեն իրենց առաջարկութիւնները ներկայացնելով:

Աբխաղոմ աղան հազար անեծք կարգաւորով ճաշարանն յեկած ըլլալուն վրա՝ մանչուիւր կը կանչե և հաշիվը կուգե:

Մանչուին անմիջապէս կը բերե հաշիւն, վորու գումարն եր քառասուն Փրանք, զոր տաճ իրեն գրամի կը թարգմանեն և կըսեն Աբխաղոմ աղային՝ հարցուր յոթանասուն և վեց դահեկան:

— Հարցուր յոթանասուն և վեց դահեկան... յես այնչափ բան չկերա:

— Այո՛, դուք չկերաք, բայց ձեզի յեկող հյուրերն ալ կերան, ըսով փաստաբանն, վորու կը վերաբերվեր այս դատին պաշտպանութիւնը:

— Իրավ վոր մեծ պղտիկութիւն յեղավ, վոր Աբխաղոմ աղան վճարե մեր ճաշը, ըսով մին:

— Այո՛, յես շատ ամոթով մնացի, մեր պարտականութիւնն եր անոր կերակուր հըրամցնելն, կըկնեց յերկրորդ մը:

— Ներեցեք մեր անբաղաճավարութեանն, ըսով չորրորդ մը, ուրիշ անգամ մենք ձեզի կը հրավիրենք ճաշի:

Աբխաղոմ աղան առանց պատասխանելու՝ ստակները համրեց և ճաշարանէն դուրս նետեց ինքըզինքը՝ վորոչելով, վոր մեյ մ'ալ ճաշարան չմտնե:

Ժ

Հետեւինք ուրեմն Աբխաղոմ աղային, վոր մե վայրկեան մը չբաժնվեցանք մինչև հոս և բաժնվելիք ալ չունինք մինչև պատմութեանս վախճանը: Ազնիվ ընթերցողն մինչև հոս տեսնելով գրեթե միորինակ տեսարաններ, վորք բնավ հարաբերութիւն չունին իրարու հետ, քանի մը անգամ մտքն անցուց անշուշտ, թե ինչո՞ւ միայն Աբխաղոմ աղա-

յին ոճիքը բռներ կերթանք և մյուս անձերն, անգամ մը ներկայացնելն յետքը, բորբորվին կը մոռնանք: Այս պակասությունը, յեթե յորքեք պակասություն է, մեր վրա գրելու չէ, այլ նյութին բնությանը: Ամեն նյութ բնություն մ'ունի: Նյութ կա, վորուն բնությունն է լալ, նյութ կա, վորուն բնությունն է խընդալ, նյութ կա, վորուն բնությունն է համոզել, նյութ կա, վորուն բնությունն է հուզել, դարձյալ նյութ կա, վորուն բնությունն է արծակ, ինչպես նաև կա, վորուն բնությունն է վտանաւոր, վերջապես նյութ կա, վորուն բնությունն է կրկնություն... յուրաքանչյուր նյութ իրեն հատուկ ընդհանուր բնութենէն զատ ունի նաև մասնավոր բնություններ: Յեւ վորով հետև մենք հոս ճարտասանության դաս տալու պաշտոն չունինք, համառոտով մէր միտքը բացատրենք և անցնինք: Մոլլերի Միգանթրոն¹⁾)

1) Մոլլեո գրական-թատրոնական կեղծանունն է Ժան-Բատիստ Պոկլենի (1621 (կամ 1622) — 1673), վոր հռչակավոր ֆրանսական դրամատուրգ-կատակերգու յեր և դարասան: Իր ժամանակի ամենից առաջագեմ մարդկանցից մէկը լինելով՝ Մոլլեոն բազմաթիվ կատակերգությունների մեջ խարազանում եր արխատկերատիպի և հոգևորականության բարքերը («Ժլատ», «Դոն-ժուան», «Միգանտրոն», «Տարտյուֆ» և այլն): Մեծ ազդեցություն է ունեցել համաշխարհային կրթագիտի զարգացման վրա: Նրա պիեսներից մի քանիսը թարգմանված են հայերեն:

ալ կատակերգություն է, և Լե ֆաշեյոն¹⁾) ալ, բայց առնչ յուրաքանչյուրն իրարմե այնքան տարբեր մասնավոր բնություններ ունին, վոր Մոլլեր չէր կարող և ֆաշեյոյի տեսարաններով Միգանթրոն մը չինել, վոչ ալ Միգանթրոնի տեսարաններով և ֆաշեյոն գրել: Կարծեմ կրկնություն է ըսել, թե յէս ալ ուրիշ վեպերու տեսարաններով չէյի կարող գրել Մեծապատիվ մուրացկաններս, վորոնց բնությունն է աներևույթ ըլլալ Արխողոմ ազային անգամ մը ներկայանալն յետքը: Կը խոստովանիմ, վոր յեթե սույն նյութը Ուլրատիոս²⁾) առներ, յերգիծանք մը կը չիներ, և

1) Լե ֆաշեո («Անտանելիները») և Միգանթրոն («Մարդասպանը») ֆրանսական հռչակավոր դրամատուրգ Մոլյոնի յերկու կատակերգության վերնագրերն են: Առաջին գրվածքը թեթև կատակերգության բալետ է, վորի մեջ հեղինակը կարևոր տեղ է հռակացրել պարին. չերգին ու չերաժշտությանը, մասամբ գրված է Լուդովիկոս XIV-ի պատվերով, գրական խոշոր արժեք չի ներկայացնում. իսկ յերկրորդը Մոլյեոն հանճարի լավագույն գործերից մեկն է, այն տիպի կատակերգություններից, վորոնց մեջ ավելի դրամատիզմն է ուժեղ, քան թե զավեշտը: «Միգանտրոն» լուրջ քննադատությունն է տալիս XVII դարի ֆրանսական արխատկերատիպի:

Պարոնյանն ուզում է ասել, վոր բովանդակությամբ է վորոշվում ձևը, և ալ չերկու գրվածքի տարբեր բովանդակությունների համեմատ պետք է տարբեր ձև ունենան նրանք:

2) Ուլրատիոս — Հորացիոս (65 թ. — 8 թ. Ք. ա.) —

յեթե Մուլեր ձեռք անցուներ, կատակերգություն մը կը հորիններ. բայց մենք, վոր ապրելու պետք ունինք, ստիպված ենք ժամանակին հարմարիլ, չատ անգամ բանթալոնեն բաճկոն և յերգիծանքեն վեպ չինելով: Այս համառոտ բացատրութենեն յետքը դառնանք Աբիսողոմ աղային:

Աբիսողոմ աղան, ինչպես կը հիշե ընթերցողն, տուն դարձավ՝ շարունակելով յուր բարկությունն զոր զգացած եր ճաշարանի մեջ ունեցած ինքնահրավեր սեղանակիցներուն վրա: Տուն դառնալուն պես իմաց արվեցավ, վոր քսանի չափ նամակներ զրկված ելին իրեն: Վեր յելավ, նամակները մեկիկ մեկիկ բացավ, կարդաց, պատուեց և գետինը նետեց: Սենյակին մեջ քանի մը անգամ դառնալեն յետքը հանկարծ կանգ առավ և պոռաց.

— Ասոնք զիս քթես բռնելով կողոպտե՞լ կուզեն: Սա քաղաքը գալես ի վեր վայրկյան մը ինք իր գլխուս չմնացի. հազիվ մեկը կերթա, մյուսը կուգա, ստակ կուզե. յես աս տեղ ամենուն ստա՞կ տալու համար յեկա: Ի՞նչ աներես մարդեր են... այսչափ աներեսություն վոչ լսված բան ե, վոչ ալ տեսնված: Յեթե վռնտեմ ըսես, վո՞ր մեկը վռնտելու յե, վո՞ր

համաշխարհային հռչակ վայելող հոսանքական բանաստեղծ, գրել ե ներբողներ, յերգիծական բանաստեղծություններ, վորոնց մեջ վարպետությունը հասցրել ե բարձր կատարելության:

մեկուն հասնելու յե. որականով չորս հինգ հոգի վարձելու յե, վոր ուրիշ գործ չունենան, միայն յեկողները վռնտեն... Յեթե վռնտելու յենես, այն ատեն ալ բոլոր քաղաքին մեջ պիտի բամբասեն զիս՝ ըսելով, թե անքաղաքավար մարդ ե, թե ստակ չունի: Չեմ ալ ուզեր, վոր վրաս գեշ խոսվի... Աս ի՞նչ փորձանք յեկավ գլխուս, տեր աստված... Բարով խերով վոտք չկոխեյի սա քաղաքը: Գլուխ յենելու բան չե, շուտով աղջիկ մը գտնելու յե, չոգենավ մտնելու և փախչելու յե. ասոնք պիտի սընանկացնեն մարդը... Քաշվելու բան չե աս... ճաթելու բան ե: Աշխատե, արյուն քրտինք թափե, քիչ մը ստակ վաճառե՛ և հոս յեկուր վարժապետներուն բաներուն ցրվե. ո՞ւր լըսված բան ե աս...

— Կարծեմ այս իրիկուն բարկացած եք, ըսավ Մանուկ աղան սենյակին դուռն կամացուկ մը բանալով և ներս մտնելով:

— Բարկությունն ալ խո՞սք ե. իմ տեղս յեթե ուրիշ մը ըլլար, մինչև հիմա բարկութենե ճաթած եր:

— Ի՞նչ յեղավ, հոգի՛ս:

— Ի՞նչ կուզես, վոր ըլլա. վայրկյան մը հանգիստ չեն թողուր. տուն կը նստիմ, վրաս կը թափվին, ստակ կուզեն. փողոց կենեմ, չորս կողմս կը պաշարեն, ստակ կուզեն. ճաշարան կերթամ, բոլորտիքս կը շարվին, ստակ կուզեն, և յես ասոնց ձեռքեն խալսելու

համար տունեն փողոց, փողոցէն տուն կը վազեմ: Կաղաչեմ, ասոնց ձեռքէն խալսելու համար վո՞ր ծակը մանեմ, ըսե՛ ինձի:

— Իրավունք ունիս. յես չե՞մ հասկնար. ինձի ալ թող տվի՞ն, վոր սա թաղականին գործը պատմեմ:

— Քսան նամակ դեռ հիմա պատուեցի:

— Ի՞նչ ըսած էյին այդ նամակներուն մեջ:

— Ըսած էյին, թե հետո գալ կուզեյին տանս մեջ վարժապետություն ընելու համար, թե գիրք մը ինձի պիտի նվիրեն յեղեր, և ասոր համար քսան վոսկի տալու յեմ յեղեր, թե լրագրի յերկու բաժանորդ գրվելու յեմ յեղեր, թե... Ի՞նչ գիտնամ, վո՞ր մեկը համբմ, վոր մեկն ըսեմ, դիմանալու բան չե:

— Անոնք ալ աղքատ են խեղճերն, ի՞նչ ընեն:

— Ապրելու համար թող ուրիշ գործ մը փնտռեն, արհեստ մը սորվին, փերջապես ընեն, ինչ վոր կուզեն. յես ի՞նչ հանցանք ունիմ, վոր կուզան գլուխս կը թափվին, յեղբա՛յր. ունեցածս չունեցածս հանեմ, անո՞նց տամ:

— Ինչո՞ւ անոնց տաս:

— Մարդս քիչ մ' ալ ամչնալու յե... չճանչած մարդուս յերթամ և բարե, աստծու բարին, ինձի ստակ տուր, ըսեմ... դուն կըրնաս ըսել:

— Աստված ան որը չը ցցունե,

Սենյակին դուռը նորեն բացվեցավ, և քը-

սանըհինգ տարեկանի մոտ միջհասակ պատանի մը դողդոջուն քայլերով ներս մտավ և նամակ մը հանձնեց Աբիսողոմ աղային, վոր նամակը չբանալով հարցուց բարկությամբ.

— Ի՞նչ կուզես, մա՛րդ:

— Մեջը գրված է, պատասխանեց պատանին թոթովելով:

— Դուրսը մեջը քեզի ըլլա, ի՞նչ կուզես, ըսե՛:

— Վաղը իրիկուն ներկայացում մը պիտի տամ իմ հաշվույս համար, և ձեր ազնվության ոթյակի մը տոմսակ բերի:

— Յես չեմ ուզեր, պատասխանեց Աբիսողոմ աղան՝ նամակն պատանվույն յերեսը նետելով:

— Բռնությամբ գործ ալ չըլլար, ըսավ Մանուկ աղան:

— Տասը տարիե ի վեր, ըսավ պատանին, թատերական բեմին վրա կը քալեմ...

— Թո՛ղ նստեյիր, պոռաց Աբիսողոմ աղան:

— Յե՛վ ազգին ծառայություն կընեմ:

— Աղայություն ընեյիր թո՛ղ, ինչո՞ւս պետք իմին, ատոնք պարապ խոսքեր են:

— Իրավունք ունի, ատոնք պարապ խոսքեր են, կրկնեց Մանուկ աղան:

— Տասը տարիե ի վեր է, վոր բարոյական դպրոցի մը մեջ ազգին վարժապետություն կընեմ:

— Ի՞նչ փուլթ ինձի:

— Ի՞նչ փուլթ անոր, արձագանգ տվա՛վ: Մանուկ աղան:

— Յե՛վ իրավունք ունիմ, կարծեմ, ինձի համար տրվելի՛ք ներկայացման ձեզի պես ազնիվ մեկն ալ հրավիրել:

— Յես պետք չունիմ:

— Ան պետք չունի, կրկնեց Մանուկ աղան:

— Յեթե դուք ոթյալ մը չեք ընդունիր, վորո՞ւ ուրեմն տամ ոթյալի տոմսակներն:

— Ուր ուղե՛ս, հոն տար. առ իմ խառնվելու բանս չե:

— Առ իր խառնվելու բանը չե՛, տղա՛ս, բայ՛վ Մանուկ աղան:

— Կաղաչեմ, մի՛ մերժեք այս տոմսակն. յեթե մերժելու ըլլաք, զիս փողոցներու մեջ խայտառակ ընելու պատճառ պիտի տաք:

— Գնա՛ բանըդ, յես ձանձրացա այդ տեսակ խոսքեր մտիկ ընելե:

— Ան ձանձրացա՛վ այդ տեսակ խոսքեր մտիկ ընելե, հարեց Մանուկ աղան:

— Ա՛հ, յեթե ասկից ձեռնունայն յես դառնամ, իմ մահս պիտի տեսնեմ:

— Քեզ մտիկ ընելու ժամանակ չունիմ:

— Քեզ մտիկ ընելու ժամանակ չունի բայ՛վ Մանուկ աղան:

— Մեկ վոսկիի բան ե, ընդունեցե՛ք

զայն, կաղաչեմ, մեծ հուսով յեկած եմ հոս, պարապ յետ մի դարձունեք զիս:

— Դուրս յե՛լ, գնա՛, աստվածդ սիրես, քե՞զ մտիկ պիտի ընենք հոս:

Սենյակին դուռը նորեն բացվեցավ, և մազերու մեջ ձերմակ ինկած՝ հիսունը անցած մարդ մը ներս մտավ հանկարծ և յուր խոսքերն Արխողոմ աղային ուղղելով՝

— Չ՞ես խպնիր դուն, հարցուց:

— Ինչո՞ւ պիտի խպնիմ, պատասխանեց Արխողոմ աղան չվարելով:

— Ի՞նչու խեղճ տղան յերկու ժամե ի վեր հոս կսպասցունես:

— Ո՞վ կսպասցունե, ո՞վ կուղե, վոր սպասե, կը վռնտեմ, չերթար:

— Կը վռնտես, բայց առանց մի վոսկի պարտքդ տալու:

— Ո՞վ պարտք ունի անոր:

— Դուն ունիս. և յեթե ան չըսեր ինձի, թե քեզմե առնելիքն այս իրիկուն պիտի առներ և ինձի պիտի տար. յես չեյի տաք այդ տոմսակներն և ներկայացման ազդերը: Յերկու ժամե, վոր վարը դռան առջև կսպասեմ, վոր իջնա և պարտքը տա, և դուն հոս կը խաղցունես խեղճը:

— Աս ի՞նչ ե, յես անոր պարտք ունե՛նա՛մ... ամենեին...

— Ամենին, բայ՛վ Մանուկ աղան:

— Յես անպատճառ առնելիք ունիմ չըսի՛

քեզի, պարոն տպարանապետ, ըստի գերասանը, այլ ըսի, թե ոթյակի տոմսակ մը պիտի տամ, փոսկի մը պիտի առնեմ:

— Ինչո՞ւ ուրեմն խաբեցիր զիս, ստախոս:

— Վորպեսզի ծանուցումները յետ չմնան:

— Յես քու խաղալի՞կդ եմ:

— Ան քու խաղալի՞կդ է, ըստի Մանուկ տղան:

— Ինչո՞ւ խաղալիկս ըլլաս:

— Թշառակա՛ն, խայտառակ, անամոթ, աներե՛ս...

— Ատոնց ամենն ալ դու յես:

— Դո՛ւ յես:

— Յես չեմ, դու յես:

Յես չեմ, դու յեսի վրա ծեծկվուք մը կը ծագի գերասանին և տպարանապետին մեջտեղ, Արիստղոմ ու Մանուկ աղաները մեծ դժվարությամբ կը հաջողին զանոնք իրարմէ բաժնել:

— Վա՛ր իջէք, պոռաց Արիստղոմ աղան զանոնք գտներէն յետքը, վար իջեք և հոն կովեցէ՛ք:

— Դուն մեր կովույն խառնըվելու ի՞նչ իրավունք ունիս. դուն զիս չես կրնար վռնտել. յես առնելիքս կուգեմ և ինձի պարտական յեղողն ուր վոր գտնեմ, հոն կրնամ մտնել:

— Դուն վար իջի՛ր, ըստի գերասանին Արիստղոմ աղան:

— Ի՞նչպես իջնամ, տեսար, վոր աչքիդ առջև ինչեր ըրավ:

— Մինչև վոր ան չիջնա, յես քայլ մը չեմ առներ, կրկնեց տպարանապետը:

— Մինչև վոր ան հսկանա, յես չեմ կըրնար փողոց յեկնել, ըստի գերասանը:

— Մենք իջնանք ուրեմն, Մանուկ աղա, ըստի Արիստղոմ աղան:

Դերասանը Արիստղոմ աղային ծունկերուն փաթթըվելով աղաչեց, վոր փոսկի մը փոխ տա գոնէ: Արիստղոմ աղան շատ ընդդիմացով, բայց հետո տեսնելով, վոր անոնց ձեռքն ուրիշ կերպով փրկվելու ճար չկա, ահռայները կրճտելով հանեց բարկությամբ, փոսկի մը տվավ տպարանապետին, վոր չնորհակալություն հայտնելով դուրս յեկավ: Դերասանն ալ ներումն խնդրելով վար իջավ և գնաց:

— Ասոր ի՞նչ կըսես, Մանուկ աղա:

— Ըսելիք չմնաց, Արիստղոմ աղա:

— Հրամանքդ վար իջիր, դուն գոցե և ապսպրե, վոր չբանան դուն:

— Շատ լավ:

— Վորպեսզի այս գիշերը գոնէ հանգիստ անցունենք և մեր ի՞նչ ընելիքին վրա խորհինք:

— Իրավունք ունիս:

— Շուտ ըրեք, վասնզի հիմա մեկիկ-մեկիկ կուղան:

— Հիմա կերթամ:

— Մանուկ աղան վար գնաց իրեն տրված

հրամանները կատարելու, և Աբիսողոմ աղան գլուխը բարձի մը վրա դրավ քիչ մը հանգստանալու համար:

ԺԱ.

Աբիսողոմ աղան քանի մը ժամ քնացավ բազմոցի վրա: Սակայն դատելով այն ձայներեն, զորս կը բառնար քունին մեջ՝ կը հասկցվեր, թե խմբագիրներն, բանաստեղծներն և դասատուներն քունի մեջ ալ հանգիստ չեյին թողուր զինքն, վոր կը պոռար մերթ ընդ մերթ. «գացե՛ք, կորսրվեցե՛ք, ստակ չունիմ ա՛լ տալու»: Յերեք ժամու չափ այսպես հուզված մրափելեն յետքը մեկեն ի մեկ աչերը բացավ ահ գոչելով: Կարծես խմբագիր մը անոր կոկորդեն սիմելով խղճել կսպառնար զինքն, յեթէ չբարեհաճեր յուր թերթին բաժանորդ գրվելու: «Տեր վողոր մյա, տեր վողոր մյա», պոռաց աչերը շփելով, հանգիստ քուն մ' ալ չունինք»:

Հետո վոտք յեղնելով կազը վառեց և կանչեց Մանուկ աղան, վորուն քիչ մը իերակուր ապսպրեց: Քառորդե մը բերվեցավ կերակուրն, վորուն հաջորդեց խաճվեն, վորուն յետեն յեկավ քունը: Հանվեցավ Աբիսողոմ աղան և անկողինը մտավ քնանալու համար: Հարկ չեկրկնել, թե նույն գիշերն հանգարտ քուն մը չունեցավ: Առավոտուն կանուխ յելավ և չիտակ պ. Դերենիկին գործատունը գնաց լուսա-

նկար պատկերը քաջել տալու համար: Գործատունը դեռ բացված չեր, և Աբիսողոմ աղան Բերայի փողոցներուն մեջ կը շրջեր, վորպեսզի ժամանակ անցնի, և գործատունը բացվի: Ժամը չորսին (ըստ տաճկաց) բացվեցավ գործատունը, և Աբիսողոմ աղան սանդուխե մը վեր յեղնելով մտավ սենյակը մը, վոր լուսանկար պատկերներով զարդարված էր և ուր պ. Դերենիկ նստած կը կարդար:

— Բարի յեկաք, Աբիսողոմ աղա, սանկ հրամայեցեք, ըսավ պ. Դերենիկ, սեղանի վրա դնելով լրագիրն:

Յեվ հետո գրագրին դառնալով նշանացի հրամայեց անոր, վոր խաճվե բերեն:

— Ժամ առաջ քաջենք սա պատկերս, վորովհետև ստիպողական գործեր ունիմ, քանի մը մեծ մարդոց այցելություն պիտի ընեմ:

— Շատ լավ:

— Կուզեմ, վոր պատկերս փառավոր կերպով քաջվի: Կուզեմ թիկնաթոռի մ' վրա նստիլ, առջևս ունենալ յերկու սպասավոր, մեկ աղախին. այնպես ըրեք, վորպես թե ազարակի մը մեջ ըլլամ, ասդին վարուցան, անդին կովերեն կաթ կթեն, ասդին վոչխարներն արածեն, ասդին ցանեն, անդին քաղեն, ասդին հերկեն, անդին մածուն շինեն, ասդին ձմերուկ փրցունեն, անդին կարագ շինեն, ասդին սագերը ծովու մեջ լողան, անդին անտառին մեջ փայտ կտրեն, ասդին սայլերով ցորյան փոխա-

դրեն, անդին փերջապես ինչ վոր կըլլա ա-
գարակի մը մեջ, տեսնվի պատկերիս մեջ:

— Այդ ամենը կարելի չե կատարել.
միայն թե քանի մը սպասավորներ կրնամ
կայնեցնել քովդ:

— Ինչո՞ւ չըլլար:

— Վորովհետեւ անկարելի յե:

— Մեծ մարդոց համար ինչպե՞ս կընեք:

— Անոնք աթոռի վրա նստած կամ վոտքի
վրա քաշել կուտան իրենց կենդանադիրը:

— Ի՞նչպես ուրեմն կը հասկցվի անոնց մեծ
մարդ ըլլալը:

— Պատկերը մեծկակ ու փայլուն կըլլա:

— Իմի՞նս ալ անանկ պիտի ըլլա ուրեմն:

— Այո՛:

— Վոտքի՞ վրա, թե նստած:

— Ինչպես վոր կուզեք:

— Դուք ի՞նչպես կուզեք. ի՞նչպես հանեմ
նե, աղեկ կըլլա:

— Ձեզի համար վոտքի վրա կը վայլե:

— Շատ աղեկ. սպասավորներն ալ դեմս:

— Այո՛:

— Յես զանոնք չախելու պես կըլլամ,
անոնք ալ առջենին կը նային:

— Սքանչելի:

— Ծեծելու պես կըլլամ զանոնք, և վերջը
բարկությունս իջած կրլլա:

— Աղեկ խորհած եք:

— Հագուստներս ի՞նչպես են:

— Ընտիր:

— Ուրիշ ժամացույց մ' ալ ունիմ, անիկա
ալ կրնա՞նք մեկ կողմերնիս կախել:

— Մեկ ժամացույցը բավական ե, ավելին
ավելորդ ե:

— Այս հագուստներուս համար հիսուն
փոսկի տված եմ. անոնց խումաշին աղեկ և
ընտիր ըլլալն ի՞նչպես պիտի հասկցվի պատ-
կերես:

— Հոգ մի՛ ըներ, կը հասկցվի:

— Ընտո՞ր պիտի ցուցնես:

— Հանգիստ յեղե՛ք:

— Ձկարծվի սակայն, թե յերկու փոսկի-
նոց հագուստ ե հագածս:

— Այդ մասին անհոգ յեղե՛ք:

— Շատ լավ:

— Յես կերթամ անդիի սենյակն նախնա-
կան պատրաստություններս ընելու, քանի մը
վայրկենեն հրամանքնիդ ալ հրամմեցեք:

— Շատ աղեկ:

— Յեթե կուզեք, մինչև վոր անդի
սրահը յտնեք, սափրիչ մը կանչել տանք, վոր
դա մազերդ ու պեխերդ սանտրե, շտիկ ու շըտ-
կուտե:

— Աղեկ:

Գործատան պաշտոնյաներեն մին վաղե-
լով կերթա սափրիչ մը բերելու:

Քանի մը վայրկենեն կուգա սափրիչն,
վոր գլուխն ծռելով և յետ-յետ յերթալով

հարգանքներ կը մատուցանե Աբխազում աղա-
յին:

— Յեկուր սա մազերս շտկե, նայինք,
կըսե Աբխազում աղան:

— Պարտքերնիս ե, կը պատասխանե սափ-
րիչը:

— Աղեկ մը շտկե, վորովհետև պատկերս
հանել պիտի տամ:

— Գլխուս վրա: Ա՛ր...

— Յես շատ կարեւորութիւն կուտամ
դիւտուս:

— Ինչու չտաք, վտնմապատիւ տեր...

Ա՛խ... յեթե դուք չտաք, ո՛վ տա: Ա՛խ...
յերանի թե յես ալ ուրիշ մտմտուք չունե-
նայի ե...

— Շտկուտե նայինք:

— Դիտեմ, վոր յես հանցավոր եմ ձեզի
բարի յեկաքի չգալու համար, բայց ի՞նչ
ընեմ... պարագայները թող չտվին, վոր
կարենայի կատարել այդ պարտականութիւնս
և այսոր յերես ունենայի աղաչելու ձեր վսե-
մության, վոր...

— Վերջը կը խոսինք, սա մազերս սանտ-
րե... մարդը կսպասե ինձի:

— Վնաս չունի, անիկա կսպասե: Աղաչե-
լու ձեր վսեմության, յեթե կարելի յե, հիսուն
վաթսուն վոսկի մը... յես ալ ազգային սափ-
րիչ մ' եմ:

— Ի՞նչ ըսել ե հիսուն վաթսուն վոսկի...

— Կը խնդրեմ, մի բարկանաք, հիսուն
վաթսուն վոսկի փոխառութիւն մ' ընեյիք
ինձ, վորպեսզի այդ գումարն Բարիզ ղրկեյի
տղուս, վոր այդ գումարով պարտքերը տար
ու բժշկության վկայական առնեք, դար ու
քանի մը տարիյն վաստկեք ու տոկոսովն ձեզի
հատուցանեք: Բայց ի՞նչ ոգուտ, վոր այսոր
յերես չունիմ ասանկ առաջարկութիւն մը ձե-
զի ընելու, վորովհետև բարի յեկաքի չեկա
ձեզի: Յեթե բարի յեկաքի յեկած ըլլայի ձե-
զի, համարձակութիւն կունենայի ձեզի աղա-
չելու, վոր սա պղտիկ խնդիրքս կատարեյիք,
բայց քանի վոր բարի յեկաքի չեկա ձեզի,
դուք ալ իրավունք ունիք խնդիրքս մերժելու,
թեև ազգային արհեստավոր մ' ըլլամ:

— Հիմա ատանկ խոսքեր մտիկ ընելու
ժամանակ չունիմ, ինչ վոր պիտի ընես նե,
ըրե... Աս ի՞նչ տարորինակ քաղաք ե. բարե,
աստծու բարին, բարա տուր... Մեկու մը
բարեւ տալու չե... Տեր վողորմյա... տեր
աստված, մեղա... Ամեն բան սահման մ' ու-
նի, եֆենտիմ... Հասկցա... Ժամ առաջ փախ-
չելու յե այս քաղաքեն...

— Կերևի թե եֆենտին բարկացուցած են,
ըսով՝ ներս մտնելով տարիքը հիսունին և
վաթսունին մեջ կորսված քահանա մը:

— Աս չքաշվիր, տեր հայր:

— Վողջույն, որհնած. թեպետ և դուք
գլխ չեք ճանչնար, բայց յես ձերին ով ըլլալն

չատ աղեկ գիտեմ... Ի՞նչպէս ե, պատվական քեֆերնիդ աղեկ ե:

— Շիտակը՝ աղեկ չե:

— Աստված չընե. աստուծով քիչ ատենեն ամէլի աղեկ կըլլա: Ձեզի հետ քիչ մը առանձին մնալ կուզեյի: (Սափրիչին) Ի՞նչ մը դուրս կըլլա՞ք: Յես քեզի համար ալ կը խոսիմ, ե֊ ֆենտիեն կը հասկնամ խնդիրքդ և յես ալ կըսեմ խոսեմ, վոր ի նպաստ քեզի բան մ' ընե: Ե֊ ֆենտի, սափրիչնիս ալ, գիտեք ա', ազգայիններեն ե, անոր ալ յերակներուն մեջ Հայկա արյունը կ'եռա, անտես ընելու չե զանոնք ալ... (սափրիչը կերթա): Ձեզի հետ մասնավոր և առանձին տեսակցություն մ' ընել ուզելուս պատճառն սա յե, վոր հրամանքնիդ կարգվիլ կուզեք յեղեր... և ինչո՞ւ չկարգվիք: Իմացա նե, շատ ուրախացա, և ինչո՞ւ չուրախանայի: Ձեզիպեսներն կարգվելու յեն, վոր ազգերնուս մեջ հարուստ տղայք շատնան: Ազվոր աղջիկ կը փնտռեք կոր յեղեր... և ինչո՞ւ չփնտռեք. յես ալ ձեր տեղն ըլլայի նե, յես ալ կը փնտռեյի: Ստակ ալ կուզեք կոր յեղեր քիչ մը... ինչո՞ւ չուզեք, առանց ստակի կարգվիլն ալ, շիտակը, աղեկ բան մը չե: Արդ յես իմ ձեռքիս տակն ունիմ անանկ աղջիկներ, վոր թե ազվոր են և թե հարուստ:

— Շնորհակալ եմ, որ մը կը նայինք, աչքե կանցունենք զանոնք: Յեթե կուզեք, քիչ մը սպասեցեք, սա պատկերս քաշել տամ ու

յերթանք: Շիտակը խոսելով՝ յես ուրիշ գործ չունիմ հոս, աղջիկ փնտռելու յեկած եմ. քանի մ' որ պիտի մնամ. յեթե կըցի գտնել, կարգվիմ պիտի հետն ու առնեմ, պիտի յերթամ, յեթե չգտնեմ, դարձյալ պիտի յերթամ, վորովհետեւ հոս հանգիստ չեն թողուր զիս վայրկյան մը. ալ ձանձրացա:

— Իրավունք ունիք, ժամանակներն ալ դեչ են, եֆենտիս, դրամական տագնապ, տագնապ դրամական ամենուրեք կը տիրե, ազգին աղքատները շատ լեն: Ինչ վոր ե, կսպասեմ ձեզի ու ի միասին կերթանք:

— Սա անպիտանն ալ մագերս շտկելու համար յեկավ ու...

Այս միջոցին պ. Դերենիկ ներս կմտնե ու

— Հրամայեցե՛ք, կըսե, սրահ:

— Բայց մագերս...

— Հոգ չե, յես կը սանտրեմ:

— Բայց անխելոս...

— Վնաս չունի յես կը շտկեմ:

Պ. Դերենիկ Արիստոյոմ աղային կառաջնորդե լուսանկարի սրահ:

Քահանայն առանձին կը մնա և կսկսի մըտքովը հետեյալ խորհրդածություններն ընել: Բայց ի՞նչպէս կընանք մտքով յեղած խորհրդածություններն գուշակել. դեմքեն անշուշտ. դեմքերը շատ անգամ կը խոսին. ինչպէս հարուստներուն, նույնպէս նաև աղքատներուն

բեզուէն շատ անգամ անոնց դեմքին վրա յէ:Մե
կու մը նայելով կրնանք ըսել՝

— Այս մարդն իզմէ ստակ ուզելու յեկած
է, կամ այս մարդն ինձի ստակ տալու յեկած է:

Քահանային դեմքն ալ կըսեր. «Ինչ ճանա-
բա բռնեմ, վոր սա ձմեռվան ածուխիս ու
փայտիս ստակն սա մարդէն փրցնեմ»:

Քահանայն այս խորհրդածութեանց մեջ
եր, յերբ սափրիչն ներս մտավ նորէն ու քահա-
նային ըսավ.

— Տեր հայր, դործս ավելցիր. յեթե
ներս չմտնեիր, քանի մ' ոսկի պիտի փրցնեիր
այս մարդէն. տվող ե՛կըսեն կոր, տվող.
բոլոր խմբագիրներուն և դասատուներուն
ստակ տվեր է:

— Յեղբայր, անոնք չե՞ն մի, վոր պատ-
ճառ կըլլան կոր, վոր մեզի պէս աղքատները
չեն կրնար կոր ոտարականներէ ստակ փրցնել:
Հյուր մը յեկա՞վ մի, բոլոր խմբագիրներն ու
դասատուները վրան կը թափին կոր... անի-
ծյալ գարչելիներ....

— Ի՞նչ պիտի ընենք հիմա:

— Յես քեզի համար կըարեխոսեմ, դուն
ալ ինձի համար միջնորդե, գոնե մեյմեկ կտոր
բան փրցնենք սա մարդէն:

— Շատ աղեկ:

— Հիմա հոս պիտի գա, յես անոր ահան-
ջըն ի վար կըսեմ, վոր այս սափրիչը դո՛հ ըրե,

վորովհետեւ շատ հարուստ տուներ կը մտնե-
կերնե և կընա, յեթե ուզե դործդ ավրել:

— Գործը ի՞նչ է:

— Հարուստ աղջիկ մը կը փնտռե կոր:

— Աղեկ: Յես ալ կըսեմ, վոր քահանայեն
դատ մեկու մը մի՛ վստահիր:

— Շատ աղեկ:

— Աս աղեկ ճամբա յէ:

— Միամիտին մեկն է:

— Այո՛, դյուրահավան է, բայց կողոպ-
տեր են մարդը, եֆենտի՛մ, կողոպտեր են.
մենք շատ ուշ հասանք:

Աբխոզոմ աղան զվարթ դեմքով կը դառ-
նա սենյակն, ուր քահանայն սափրիչին հետ
կխոսեր:

— Ներեցե՛ք, Աբխոզոմ աղա, կըսե սափ-
րիչն, ձեզի այդ խնդիրքն ընելուս համար.
սակայն յես կարծեցի, թե կընայի իմ կողմէս.
յես ալ ծառայութեան մ' ընել ձեզ:

— Աբխոզոմ աղա, պետք է գիտնալ,
վոր, կըսե քահանայն, մեր սափրիչ եֆենտին
դրեթե մայրաքաղաքիս բոլոր հարուստ տու-
ները կը մտնե, բոլոր աղջիկները կճանչնա:

— Ի՞նչ կըսեք:

— Այո՛, ինքն ալ բարի մարդ մ' է, կա-
տարեցեք խնդիրքը, մեղք է:

— Արժանապատիվ հորեն մի դատվիք,
յեթե անանկ միտք մ' ունիք. տեր հոր ձեռամբ
կարգված յերիտասարդներն միշտ գո՛հ մնա-

ցած են: Ուրախ եմ, վոր ձեր գործը տե՛ր հոր պես բանիրուն և գործունյա քահանայի մը ձեռքն ինկած ե. վստահ յեղեք, վոր յերջանիկ պիտի ըլլաք ձեր ամուսնութեան մեջ:

— Բայց դուք ալ պիտի ոգնեք ինձի, տեր սափրիչ, կը հարե քահանայն:

— Յես ի՞նչ բանի կարող եմ...

— Ձեր աջակցութիւնն ալ սրտք ե...

— Կընեմ, ինչ վոր կարող եմ ընել:

— Շնորհակալ եմ: Արիսողոմ աղան ուտարական չե, աղագային ե, կարգվելու համար յեկած ե հոս. մեր պարտքն ե ոգնել իրեն:

— Հարկավ: Արիսողոմ աղային հետ ատելութիւն մը չունիմ յես, մանավանդ թե ինքը շատ բարի ու առաքինի մարդ մ' ե:

— Յերեսին խոսիլ չըլլա, ընտիր մարդ մ' ե:

— Պատվական մարդ ե:

— Վրան նախես նե, կըսես, վոր քիպարութիւնը վրայեն կը վազե կոր:

— Ո՞վ կը պնդե հակառակը, յես անոր թշնամին չեմ:

— Այսինքն թե վոր քիզի ալ հարցվի նե, բարի վկայութիւն տաս:

— Անշուշտ:

— Արիսողոմ աղան չի՞ մարդ չե, քեզի կիարծատրե վերջը:

— Գլխուս վրա, գլխուս վրա: Ա՛խ, տըղուս վկայականն առնվեր անգամ մը:

— Հինգ որեն յետքը, Արիսողոմ աղա, հինգ որեն յետքը պատրաստ են պատկերներդ, ըսաւ պ. Դերենիկ ներս մտնելով:

— Շատ աղեկ, պատասխանեց Արիսողոմ աղան ու գործատուներն վար իջաւ ընկերակցութեամբ քահանային ու սափրիչին:

ԺԲ

Տիկին Շուշան, զոր ընթերցողն մոռցած չե անշուշտ, Արիսողոմ աղային տունեն տեղեկացած եր, թե... քահանայն Արիսողոմ աղայն գրտնելու համար պ. Դերենիկի գործատուներն գնացած եր: Ուստի վորսն քահանային հափշտակել չտալու համար՝ հեւելով կը վազեր դեպ ի պ. Դերենիկի գործատուներ, ուր կը հասներ ճիշտ այն վայրերնին, վորում քահանայն սափրիչն վարպետութեամբ ճանքելե հետո՝ Արիսողոմ աղային կբարեխոսե հետեյալ կերպով. «Ներեցեք, վոր քիչ մ' ուշացա ճշմարտութիւնն ձեզի հայտներու սափրիչի մասին: Այս սափրիչը աներես մարդ մ' ե, բոլոր Պոլիս յեկողներուն ոճիքեն կրօնե և անոնցմե ստակ կորզելու կաշխատի: Անպիտանին մեկն ե: Իմ պարտքս ե, վորպես խոստովանահայր, զգուշացնել զձեզ այս կարգի մարդերեն, վորք միմիայն քանի մը վոսիկ հափըչ տակելու նպատակով կը մոտենան հարուստներուն: Վորքա՛ն կատեմ այդ մարդերը»:

— Շնորհակալ եմ ձեր բարեսրտութենէն և մարդասիրութենէն:

— Յերես մի՛ տաք այդ մարդոց:

— Վո՛չ,

— Տեր պապա, դու ի՞նչ գործ ունիս Արիսողոմ աղային հետ, կը հարցնես տիկին Շուշանն, վոր, ինչպես ըսինք, հեաւով հասած եր:

— Պզտիկ գործ մը:

— Վո՛չ, բնավ գործ պիտի չունենաս դուն անոր հետը. դուք ձեր պարտքը կատարեցէք և թող տվեք, վոր մենք ալ մերինը կատարենք. ալ խսնցե՛ք քիչ մը: Յերթանք, Արիսողոմ աղա:

— Վո՛չ, դուք խսնցեցէք քիչ մը, մենք Արիսողոմ աղային հետ պզտիկ գործ մ' ունինք. յերթանք, Արիսողոմ աղա:

Յե՛վ քահանայն Արիսողոմ աղային ձախթե՛ն կը քաշէ:

— Տեր պապայի մը չվայլեր ըրածդ:

— Լո՛ւէ՛:

— Չպիտի լռեմ:

— Թո՛ղ տվե՛ք թեւերս:

— Թո՛ղ չեմ տար, կը պատասխանես տիկին Շուշան, իմ իրավունքս ե:

— Վո՛չ, իմ իրավունքս ե:

— Քանի մը հարյուր դահեկան առնելու համար կուգես, վոր խեղճ մարդը թշվառ ընես. դուն աղջիկ չես ճանչնար:

— Մի՛ պոռար. պիտի թողում, վոր կողոպտեք այս աղնիվ մարդն, այնպես չե՞:

— Ինչո՞ւ կռիվ կընեք, ամոթ չե՞... յես չեմ ուզեր աղջիկ:

— Չըլլար, կը պատասխանես տիկին Շուշան, մենք քեզի աղջիկ մը պիտի գտնենք. բայց թե վոր տեր պապային ձեռքով աղջիկ փնտռես, գիտցած յեղիւր, վոր պատիվդ մեկ ստըկի կըլլա:

— Ընդհակառակն, քահանայի ձեռամբ աղջիկ փնտռո՞ղն ե պատվավորը: Յերթանք, Արիսողոմ աղա:

— Թող չեմ տար:

— Յերթանք, Արիսողոմ աղա:

— Թող չեմ տար, վոր յերթա. յես անոր աղջիկներ պատրաստած եմ, աղջիկտեսի պիտի յերթանք:

Այս տեսարան տեղի կունենար պ. Դերենիկի գործատան առջև, և անցնողներէն պըզտիկ խումբ մը հանդիսականի պաշտոն կը վարէր անդ, յէրբ Մանուկ աղան ստիպված Արիսողոմ աղան անպատճառ գտնելու՝ յեկավ հոն, տեսավ Արիսողոմ աղան, վորուն մեկ թեւէն քահանայն և մյուս թեւէն տիկին Շուշան կը քաշէր, և մեկդի քաշելով զայն՝ քանի մը ծանր խոսքեր ուղղեց քահանային և տիկին Շուշանին և հեռացուց զանոնք:

— Ա՛հ, ըսով Մանուկ աղան Արիսողոմ աղայի դառնալով, հանցանքը ձերն ե, ամենուն

յերես կուտաք. ասոնք միմիայն քեզմե ոգտը-
վելու համար կը մոտենան քովդ:

— Իրա՞վ կըսեք:

— Ինչո՞ւ սուտ պիտի զրուցեմ: Կարգվիլ
կուգես, լավ. յես գտնեմ քեզի աղջիկներ,
ընտրե և ուզածդ առ:

— Աղեկ ըսիր:

— Պատվավոր ընտանիքե աղջիկներ ցուց-
նել տամ քեզի:

— Յուցո՞ւր:

— Միջնորդով աղջիկ փնտռելու ժամա-
նակը անցած ե հիմա:

— Այդպե՞ս ե:

— Մինչեւ անգամ ամոթ ե:

— Ամոթ ե նե, չուզեր:

— Յես քեզի աղջիկ կը հավնեցնեմ:

— Շնորհակալ եմ:

— Տուր ինձի դուն սրկեց հիսուն վոսկի:

— Աս ի՞նչ ըսել ե:

— Տուր դուն ինձի հիսուն վոսկի:

— Ի՞նչու տամ:

— Ալլահ, ալլահ, տուր կըսեմ կոր նե,
հարկավ բան մը գիտեմ կոր. տեր վողորմյա,
պիտի առնեմ, չպիտի փախչիմ յա՛:

— Չպիտի փախչիս, բայց...

— Կը վախնա՞ս կոր ինձի հիսուն վոսկի
տալու, արդեն այնքան դումար մը պահանջող
եմ յես քեզմե, ձեզի համար այնքան ծախքեր
ըրած եմ:

— Այնքան ծախքե՛ր... Ի՞նչ ծախքեր են
անոնք...:

— Մեկիկ մեկիկ չպիտի գրենք ա', տիկի-
նը գիտե: Բայց թողունք այդ խնդիրը հիմա:

— Վո՛չ չթողունք այս խնդիրը. հիսուն
վոսկի... քա՞նի որ յեղավ վոր...

— Մեկու մը պարտք ունեյի, այսօր յե-
կավ, նեղը խոթեց զիս, և յեթե այդ դումարը
չվճարեմ, տունեն պիտի հանեն մեզի: Ասիկա
ինձի համար ամոթ ե, քեզի համար ալ պատ-
վարեր բան մը չէ: Տուր սա հիսուն վոսկին,
հաշիվը կը կարգադրենք վերջը:

— Ի՞նչ խայտառակություն ե աս...

— Աղջիկ գտնամ նե, միջնորդեք չպիտի
ուզեմ յես քեզմե. տուր սա հիսուն վոսկին:

— Ինչո՞ւ տամ... Ի՞նչ ըրի յես քեզի...

— Կցավիմ վոր խոսք չեք հասկանար կոր.
քեզի ինչ կըսեմ կոր նե, ան ըրե. ինչո՞ւ չես
տար կոր սա հիսուն վոսկին:

— Չեմ տար, տունդ ալ կենեմ, կեր-
թամ:

Յեվ խոսելով դեպ ի տուն կը քալեյին:

— Հիսուն վոսկին ալ մեծ բան մ'ըլլար,
վոր չեք ուզեր կոր տալ: Իրավ վոր յես ձեզմե
չեյի հուսար:

— Հուսացե՛ք:

— Չեր քիպարությանը չեյի ձգեր, վոր
հիսուն վոսկիի խոսքն ընեք:

— Մնտուկներս կառնեմ, կերթամ յես:

— Կրնաք յերթալ, բայց հիսուն վոսկին տալեն յետքը:

— Չեմ տար:

— Կուտաք:

Կհասնին ծաղկի փողոց, ուր յեկած էին նաև քահանայն, սափրիչն ու տիկին Շուշան:

— Գնացե՛ք, մեկդի դացեք, յերեսնիդ տեսնել չեմ ուզեր, պոռաց Արխողոմ աղան տեսնելով զանոնք:

Հետո դուռը դարկավ, ներս մտավ և ըսկըսավ սնտուկները կապել ի դարմացումն տան տիկնոջ:

— Ինչո՞ւ կը ժողվովիք կոր, Արխողոմ աղա, հարցուց տան տիկինը:

— Յերթամ պիտի, պիտի յերթամ: Միտքըս փոխեցի. չըպիտի կարգվիմ:

— Բարկացուցի՞ն ձեզի:

— Վո՛չ:

— Ինչո՞ւ ուրեմն բարկացած եք:

— Բարկացած չեմ:

— Քուզում Արխողոմ աղա, Մանուկ աղան հիսուն վոսկի պիտի ուզեր քեզմե, ուզե՞ց:

— Ուզեց:

— Սխալմունք մ'է յեղեր:

— Սխալմո՞ւնք ե յեղեր:

— Այո՛, հիսուն վոսկի չպիտի ըլլա, այլ հարյուր հիսուն վոսկի: Սա բարությունն ըրե՛մեզի: Դուն քիպար մարդ ես: Մենք ալ քու սայեյեդ պարտքե կաղատինք:

Արխողոմ աղան սնտուկները կապելն, փողոց ցատկելն, յերեք բեռնակիր բերելն ու սնտուկները դուրս հանելն մեկ կընէ:

Սափրիչը քահանայն, տիկին Շուշան և Մանուկ աղան կհետեին իրեն մինչև... հյուրանոցին դուռը: Ուսկից կը մտնէ Արխողոմ աղան, և կը հեռանան իրեն հետևողները: Բայ ի Մանուկ աղայեն, վորը կընկերանա Արխողոմ աղային հաշիվները կարգադրելու համար:

Այն որեն իվեր Արխողոմ աղան տեսնող չեղավ. միայն թե քանի մը շաբաթներ նույն հյուրանոցին դուռն առջև կտեսնըվէին խմբագիրք, հեղինակք, բանաստեղծք՝ իրենց թևի տակը թղթյա ծրարներ ունենալով:

Այն որեն իվեր Արխողոմ աղան տեսնող Պոլիս յեկողն աղջիկ մ' իսկ տեսնելու ժամանակ չունեցավ և, ինչպես կըսեն, բուրդ ու բապուն փախավ մայրաքաղաքես: Բայ անջնջելի հիշատակ մը թողուց գրական մարդոց մտքին մեջ:

Յերբ յերկու յերեք հեղինակք մեկտեղին, «ինտոր փախուցինք սա Արխողոմ աղան» կըսեն ու կը խնդան քիչ մը:

Իսկ յերբ դրամական տաճնապի մեջ գըտնվին, «ասոված, Արխողոմ աղա մը խրկե մեզի» կըսեն և իրենց մտքով ալ կը հավելուն. «խնդրեցեք զԱրխողոմ աղան, և ամենայն ինչ հավելցի ձեզ»:

Մեծատուններն ալ կհիշեն Արխողոմ ա-

ղան, յերբ գրական մարդ մը անոնց մեկենասութիւնը խնդրե:

Արիստղոմ աղա չենք մենք, կըսեն:

Իսկ մենք, վոր ներկայացած չենք Արիստղոմ աղային, կը կհրատարակենք սույն գործն՝ վոչ այնքան մեղադրելու նպատակով ազգային խմբագիրներն, հեղինակներն, բանաստեղծներն և այլն, վորքան ներկայացներու համար ապագա սերնդյան՝ ժամանակիս գրական մարդոց վողբալի կացութիւնն և գրականութեան մասին ազգային մեծատուններու սարսափելի անտարբերութիւնը:

<< Ազգային գրադարան

NL0362207

50174

4460 75 4.

40200 35 4.

H A P M.
H 2-1055

А. ПАРОНЯН
Высокопочтимые
попрошайки

Гиз. ССР Армении, Эривань, 1934.